

Утицај неких андрагошких услова на задовољство студената због избора војног позива*

Мајор мр *Јан Марчек*

Задовољство студената због избора војног позива зависи од бројних услова. У чланку су приказани резултати истраживања којим је требало да се утврди да ли то задовољство зависи од: врсте војне академије у којој се оспособљавају за војни позив, фазе (година) школовања, успеха студената у претходно завршеној школи и њихове образовне успешности у војној академији. Осим тога, изведена је компаративна анализа резултата истраживања истог проблема у 1991. и 1994. години.

Истраживање је обављено на репрезентативном узорку студената Опште војне академије – смер КоВ, РВ и ПВО и РМ, и Војнотехничке академије Војске Југославије. Резултати истраживања показују да су избором војног позива најзадовољнији студенти смера РВ и ПВО, затим војнотехничке академије, па смера КоВ, а да су најмање задовољни студенти смера ратне морнарице. Задовољство студената због избора војног позива мења се током школовања, тако да је највеће у првој и трећој, а најмање у другој години школовања, а те разлике су статистички значајне. Такође је утврђено да постоје извесне разлике између испитаника с обзиром на врсту војне академије, успех у претходно завршеној школи и образовну успешност у војној академији, али те разлике нису статистички значајне.

Увод

Искуство и резултати бројних истраживања (нарочито у области психологије рада) указују на то да човек не може успешно да обавља неки посао уколико у њему не налази задовољство. Полазна основа за то задовољство јесте правилан избор посла (занимање, позив), а затим и бројни ситуациони чиниоци који произилазе из васпитно-образовног и радног контекста и утичу на степен тог задовољства. При томе, не сме се занемарити чињеница да свако преиспитивање правилности избора посла има нежељене психолошке, економске и социјалне последице, и то не само за појединца већ и за друштво.

* Резултати овог истраживања део су резултата истраживања на тему *Наставник по мери студената војних академија*, које је спроведено у првој половини 1994. на Универзитету Војске Југославије.

Према резултатима једног испитивања, основни разлог због којег се већина студената (питомци)¹ опредељује за школовање у војној академији јесте интересовање за војни позив (З. Килибарда, 1981). Слично томе, П. Шипка, Љ. Касагић, и други (1991), на основу резултата испитивања закључили су да су подстицаји за избор војне професије садржани у тзв. унутрашњој мотивацији, чији је доминантан чинилац „љубав према позиву“. Међутим, на основу резултата истраживања Д. Пајевића (1983), два најважнија мотива која утичу на избор војног позива јесу мотив сигурности и мотив за стицање друштвеног угледа, односно афирмације. Наиме, у том истраживању испитаници су као разлоге опредељивања за војни позив најчешће наводили: веровање у успешан завршетак академије, могућност стицања широког образовања, интересантност посла, љубав према војној професији и могућности за спортске активности (П. Шипка, Љ. Касагић, и др., 1991).

Задовољство студената због избора војног позива зависи од бројних услова – друштвених, економских, социјалних, психолошких, андрагошких, и других. При томе, на задовољство студената утичу сви делатни услови који учествују у произвођењу те појаве (без обзира на то да ли су нужни и довољни), који се називају *чиниоци*, и услови од којих зависи њен квалитет, али који је сами не производе, а који се називају *околности* (М. Марковић, 1981). Утицај тих чинилаца и околности на степен задовољства студената (питомаца) због избора војног позива био је предмет знатног броја емпиријских истраживања. Међутим, на основу доступне литературе, може се уочити да су се досадашња истраживања углавном односила на утврђивање повезаности између степена тог задовољства и особина личности студената, њихове мотивисаности за војни позив, врсте војне академије у којој се оспособљавају за војни позив, успеха у претходно завршеној школи, образовне успешности у војној академији, извора попуне војне академије итд.

Сходно томе, резултати једног истраживања, обављеног на узорку питомаца Војне академије КоВ и питомаца Артиљеријског школског центра, указују да питомци нису једнако задовољни изабраним војним позивом у свим годинама школовања. Тако, на пример, због изабраног војног позива најзадовољнији су питомци прве године, затим питомци треће и четврте године, а најнезадовољнији су питомци друге године школовања у војној академији (З. Килибарда, 1981).

На основу анализе резултата емпиријског истраживања чинилаца који неповољно утичу на мотивацију питомаца за учење и умањују васпитно-образовне ефекте, Љ. Касагић и П. Костић (1987) утврдили су да је нешто мање од половине питомаца потпуно задовољно избором Војне академије КоВ и да, у вези с тим, нема колебања и алтернативе.

¹ Према новом закону о војним школама и војним научноистраживачким установама, односно чл. 38. тог закона „... уписом у војну школу стиче се статус ученика, студента, слушаоца“, при чему лице које је уписано у војну академију има статус студента (претходни званични назив за студента војне академије био је „питомац“, па се у приказу резултата ранијих истраживања употребљава тај термин).

Делимично задовољних и колебљивих било је 38 одсто, а незадовољних је било 12,7 одсто. Анализа је, такође, показала да постоји значајна повезаност између задовољства због избора војне професије и прилагођености војничком начину живота и рада.

Сличан исход имало је и истраживање обављено на узорку питомаца Војне академије КоВ, Ваздухопловне војне академије и Морнаричке војне академије (З. Килибарда, П. Костић, 1991). Резултати тог истраживања су потврдили раније налазе да се задовољство због избора професије мења током школовања и да је највеће у првој години, затим знатно опада у другој, док се у трећој години незнатно повећава. Добијени резултати су, истовремено, показали да задовољство питомаца због избора професије није значајно повезано с њиховим успехом у средњој школи и успехом на академији. Насупрот томе, неке црте личности и почетна мотивисаност питомаца за војни позив значајно опредељују задовољство због избора војне професије.

У истраживању међуљудских односа у питомачким колективима војних академија ЈНА, између осталог, утврђено је да задовољство питомаца због избора војног позива одговара улазној мотивацији (П. Шипка, Љ. Касагић и др., 1991). Према тим резултатима, избором позива задовољно је, потпуно или делимично, више од 80 одсто питомаца, што је сасвим задовољавајуће у односу на неке професије у грађанству. У првој години школовања највећи је проценат питомаца који су задовољни избором војног позива, у другој години се тај проценат смањује, а у трећој знатно повећава, да би у четвртој и петој години поново дошло до опадања задовољства због изабраног војног позива. Такође, утврђено је да постоји значајна повезаност између врсте војне академије и задовољства питомаца због избора војног позива, што је вероватно резултат деловања различитих андрагошких услова и, нарочито, карактера програмских садржаја и опште педагошке климе у појединим војним академијама (З. Килибарда, П. Костић, 1991). Резултати тог истраживања указују на чињеницу да су питомци Војне академије КоВ који су примљени на конкурс задовољнији избором професије него питомци који су у академију дошли из Војне гимназије. Исто тако, утврђено је да задовољство питомаца због избора професије није значајно повезано с њиховим успехом у средњој школи и војној академији.

Проблем

Већина кандидата који су се определили за војни позив пре уписа углавном нема праву представу о захтевима и обавезама у војној академији, а нарочито о захтевима војног позива уопште. У вези с тим, степен задовољства студената због избора војног позива знатно зависи од тога како они доживљавају могућност задовољавања својих потреба и интереса путем школовања у војној академији. Међутим, током школовања, код дела студената са јавља несклад између пројектованих жеља и очекивања, с једне, и захтева који произилазе из циља и задата-

ка школовања у војној академији, с друге стране. То се, свакако, негативно одржава на њихов однос према захтевима школовања и војног позива уопште.

С обзиром на чињеницу да задовољство студената због избора војног позива зависи од бројних услова, па и андрагошких, постављено је питање да ли постоји повезаност између задовољства студената због избора војног позива и појединих андрагошких услова, као што су врста војне академије у којој се оспособљавају за војни позив, фаза (година) школовања, успех у средњој школи и образовна успешност у току школовања у војној академији. При томе, пошло се од претпоставке да између наведених појава (варијабле) постоји статистички значајна корелација као израз зависности задовољства студената због изабраног војног позива од неких андрагошких услова, односно чинилаца и околности у којима се они оспособљавају за тај позив. Према томе, задовољство студената због избора војног позива имало је у том истраживању статус *зависне варијабле*, док су врста војне академије, година школовања, успех у претходно завршеној школи и успех у војној академији чинили скуп *независних варијабли*.

Метод

Истраживање је обављено на репрезентативном узорку студената Опште војне академије – смер КоВ, РВ и ПВО и РМ и Војнотехничке академије Војске Југославије. Узорак је одређен случајним избором одређеног броја наставних група (водови) из прве, друге и треће године школовања (структура узорка према основним обележјима испитаника приказана је у табели 1).

Табела 1

Врста војне академије	Фазе школовања			Укупно
	I година	II година	III година	
ОВА-смер КоВ	77	50	53	180
ОВА-смер РВ и ПВО	23	29	–	52
ОВА-смер РМ	19	–	13	32
ВТА	16	26	–	42
Укупно	135	105	66	306

Структура узорка према врсти војне академије и фази школовања

Од истраживачких поступака, у истраживању је примењено анкетирање, а подаци су прикупљени помоћу упитника за студенте. Тај инструмент је сачињен од питања затвореног типа, која садрже више понуђених одговора о врсти војне академије и успеху који су постигли

у току школовања у њој, успеху у претходно завршеној школи и њиховом задовољству због изабраног војног позива.

На основу података прикупљених тим испитивањем и уз примену одговарајућих статистичких поступака, поред снимања глобалног стања у вези са задовољством студената због избора војног позива, тестиране су претпоставке о повезаности тог задовољства с одређеним андрагошким условима (врста војне академије у којој се студенти оспособљавају за војни позив, време проведено на школовању у академији, успех у претходно завршеној школи и успех студената у војној академији). За тестирање наведених претпоставки коришћен је Хи-квадрат тест.²

Резултати и дискусија

Степен задовољства студената због избора војног позива

Резултати тог истраживања указују на релативно висок степен задовољства студената због избора војног позива. Иако се расположења студената везана за избор војног позива крећу од потпуног задовољства до потпуног незадовољства, међу њима већину, ипак, чине они који су задовољни избором свог будућег позива, што се најбоље види из дистрибуције одговора свих испитаника, која је приказана у табели 2.

Табела 2

Тврдње и одговори Изабраним војним позивом сам:	Дистрибуција одговора	
	f	%
У потпуности задовољан	48	15,69
Углавном задовољан	162	52,94
Делимично задовољан	82	26,79
Нисам задовољан	14	4,58

Сумарни приказ задовољства студената због изабраног војног позива

На основу наведених резултата, може се закључити да већина студената (68,63 одсто анкетираних студената изјаснило се да су углавном или у потпуности задовољни изабраним војним позивом) има позитиван однос према захтевима позива за који се оспособљава. Истовремено, та сазнања указују на релативно високи степен усклађености захтева који произилазе из циљева и задатака школовања у војној академији и очекивања студената, што је један од значајних предуслова за њихово потпуно ангажовање у реализацији васпитно-образовног процеса у војној академији. Међутим, истовремено, резултати показују да се око трећина анкетираних студената, или 31,37 одсто, изјаснила да делимично или уопште није задовољна избором војног позива, што може

² Ради задовољења услова за примену Хи-квадрат теста у току обраде података обједињене су фреквенције одговора испитаника у појединим колонама.

имати веома нежељене последице. Пре свега, знатан део студената који су незадовољни изабраним војним позивом пре или касније напушта школовање у војној академији, што, пре свега, изазива проблеме у попуни старешинским кадром, и што, такође, ствара знатне тешкоће студентима у њиховој даљој професионалној оријентацији. Томе, свакако, треба додати констатацију да је, на основу компаративне анализе резултата истраживања тог проблема у 1991. и 1994. години, уочљив тренд опадања задовољства студената због избора војног позива (табела 3).

Табела 3

Тврдње и одговори Изабраним војним позивом сам:	Дистрибуција одговора %	
	1991.	1994.
У потпуности задовољан	25,90	15,69
Углавном задовољан	47,80	52,94
Делимично задовољан	20,40	26,79
Нисам задовољан	5,90	4,58

Компаративни приказ задовољства студената због избора војног позива

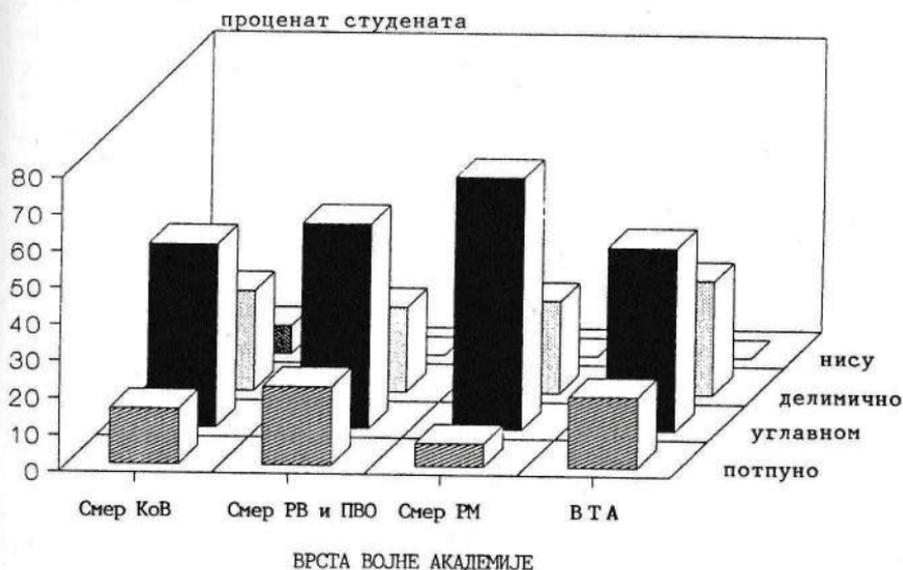
Веома је мало вероватно да је тај налаз последица утицаја одређених андрогошких услова, а пре свега оних који су предмет овог разматрања. Вероватнијим се чини објашњење да је тај резултат настао као последица деловања неких других, а пре свега друштвено-економских услова. У вези с тим, умесно је претпоставити да су на степен тог задовољства знатно утицале околности које су настале као последица рата на простору СФРЈ и тешка економска ситуација у земљи, а то су: недостатак стабилних извора финансирања Војске Југославије, пад животног стандарда и отежано стамбено збрињавање припадника Војске Југославије, лоши услови живота и рада старешина у појединим гарнизонима итд. Дуготрајно деловање наведених околности негативно ће утицати како на избор војног позива, тако и на степен задовољства студената због изабраног војног позива. Као додатни аргумент могу да послуже резултати истраживања у оквиру пројекта *Суштина, функције и правци промена наставе на Универзитету Војске Југославије* (1992), који показују да у процени чинилаца мотивације за учење студенти највећи значај придају побољшању материјалног положаја официра и друштвеном угледу војних академија (67,82 одсто анкетираних студената).

Наравно, промене у расположењу студената због изабраног војног позива нису условљене само наведеним околностима већ и променама у личности студената, које могу настати као резултат интеракције искуства стеченог у раду у наставним групама, интернатског начина живота у војној школи и особина личности самих студената. У вези с тим, сасвим је основана претпоставка да су позитивна искуства стечена

током боравка у војној академији, добар пријем од стране старешина и наставника, као и другова старијих класа вероватно повећали, или барем нису значајно смањили почетно задовољство студената због изабраног војног позива, а на то су деловале и личне особине студената.

Врста војне академије и задовољство студената због избора војног позива

Разноврсност посла за који се студенти оспособљавају у војним академијама, затим захтеви различитих програма, као и различити услови реализације васпитно-образовног процеса у појединим академијама знатно утичу на степен задовољства студената због избора војног позива, што потврђују резултати добијени анкетирањем студената сва три смера Опште војне академије и Војнотехничке академије, приказани на графикону 1. и у табели 4.

Задовољство студената због изабраног војног позива и врста војне академије

На основу фреквенције одговора испитаника, уочљиво је да су због избора војног позива најзадовољнији студенти смера РВ и ПВО, затим Војнотехничке академије, па смера КоВ, а да су најнезадовољнији студенти смера ратне морнарице. Међутим, ако се узму у обзир резултати студената који су изјавили да су углавном задовољни избором војног позива, онда су због изабраног војног позива најнезадовољнији студенти смера копнене војске. При томе, значајно је да нема ниједног студента смера РВ и ПВО, РМ и Техничке војне академије који уопште није задовољан изабраним војним позивом.

Основно је претпоставити да се наведене разлике у фреквенцији одговора испитаника по војним академијама могу приписати већој

атрактивности појединих струка у оквиру војног позива, као што је, на пример, струка пилота. Чињеница да су критеријуми за пријем у ту врсту академије, односно за школовање пилота РВ и ПВО најстрожи, с правом се очекује да они студенти који задовоље те критеријуме селекције буду у већем степену задовољни избором војног позива. Осим тога, наведене разлике између академија могу настати због деловања неких других услова, као што су: неједнака информисаност студената о пословима које ће да обављају по завршетку академије, затим различит педагошки амбијент у којем се оспособљавају за војни позив, различити мотиви опредељења за војни позив, и слично (З. Килибарда, П. Костић, 1981).

С обзиром на наведене резултате, могло се претпоставити да постоји повезаност између *врсте војне академије*, као независне, и *задовољства студената због избора војног позива*, као зависне варијабле. Резултати приказани у табели 4³ показују да та претпоставка није била оправдана. Наиме, вредност добијеног Ни-квадрата указује да *не постоји повезаност између те две варијабле*. Тај налаз је у супротности с налазима З. Килибарде и П. Костића (1991), где је утврђено да постоји значајна повезаност између те две варијабле, чак на нивоу 0,01. Осим тога, на основу компаративне анализе фреквенције одговора испитаника у истраживањима из 1991. и 1994. године (табела 5) уочава се знатно мањи проценат питомаца – студената смера РВ и ПВО који су у потпуности задовољни изабраним војним позивом (51,5 према 21,1 одсто).

Тај неочекивани налаз вероватно је настао као последица удруживања фреквенције одговора студената смера РВ и ПВО, који чине струке пилота и артиљеријско-ракетних јединица ПВО, за разлику од истраживања из 1991. године, када су узимане у обзир само дистрибуције испитаника Ваздухопловне војне академије. Исто тако, ти налази се могу протумачити као последица смањене атрактивности струке пилота, пре свега, због негативног утицаја наведених друштвених и економских услова.

Садашње генерације студената смера ратне морнарице такође су у знатно мањем проценту у потпуности задовољне избором војног позива (22,9 према 6,3 одсто). Ти резултати могу да се протумаче као последица трансформације и знатног смањења значаја тог вида Војске Југославије, као и промене педагошког амбијента у којем се одвија васпитно-образовни процес. Наравно, не треба искључити ни друге чиниоце, као што су знатно смањен број наставника и, можда, промене у квалитету наставничког кадра.

³ При израчунавању Ни-квадрата обједињене су вредности под „г“ (делимично задовољни) и под „г“ (нису задовољни).

Табела 4

Врста војне академије	Задовољство војним позивом				Сума
	У потпуности	Углавном	Делимично	Нису	
ОВА – смер КоВ	27 15%	90 50%	63 27,22%	14 7,78%	180
ОВА – смер РВ и ПВО	11 21,15%	29 55,77%	12 23,08%	0	52
ОВА – смер РМ	2 6,25%	22 68,75%	8 25%	0	32
ТВА	8 19,05%	21 50%	13 30,95%	0	42
Сума	48 (15,69%)	162 (52,94%)	82 (26,80%)	14 (4,57%)	306

(број степени слободе = 6; Хи-квадрат = 7,43; значајност на нивоу 0,05 = 12,592)

Задовољство студената због избора војног позива и врста војне академије

Табела 5

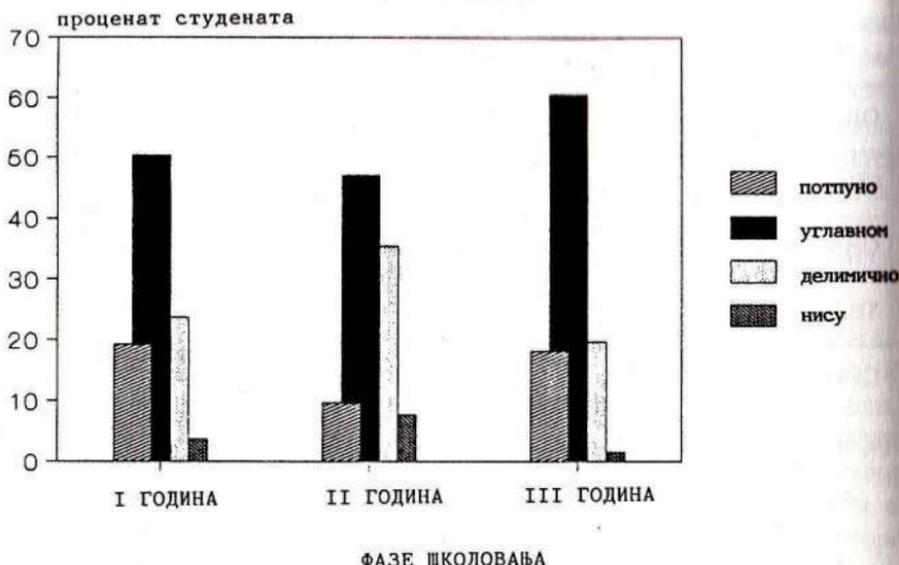
Тврдње и одговори Изабраним војним позивом сам:	Дистрибуција одговора %					
	смер КоВ		смер РВ и ПВО		смер РМ	
	1991.	1994.	1991.	1994.	1991.	1994.
У потпуности задовољан	16,8	15,0	50,5	21,1	22,9	6,3
Углавном задовољан	50,0	50,0	41,9	55,8	48,4	68,7
Делимично задовољан	26,0	27,2	6,1	23,1	21,3	25,0
Нисам задовољан	7,2	7,8	1,5	0	7,4	0

Компаративни приказ задовољства студената због избора војног позива по војним академијама

Задовољство студената због изабраног војног позива у различитим фазама школовања

Иако су општи услови живота и рада студената у војној академији у свим фазама (године) школовања углавном уједначени, свака од тих фаза има одређене специфичности. Због тога смо настојали да утврдимо да ли се с годином школовања мења и задовољство студената због изабраног војног позива, какав је тренд тих промена и да ли су опажене разлике између појединих фаза школовања статистички значајне.

На основу резултата приказаних на графикону 2 и у табели 6, уочава се да су најзадовољнији због избора војног позива студенти прве године школовања, а затим треће, и да су најмање задовољни студенти друге године школовања. Слични резултати добијени су и у неким

Задовољство студената због изабраног војног позива у различитим фазама њиховог школовања

Да би се открила веза између различитих фаза школовања студената, као независне, и њиховог задовољства избором војног позива, као зависне варијабле, и оне су укрштене, а добијени резултати приказани су у табели 6. На основу њих се може закључити да постоји повезаност између задовољства студената због избора војног позива и фазе њиховог

Табела 6

Фазе школовања	Задовољство војним позивом				Сума
	У потпуности	Углавном	Делимично	Нису	
I година	26 19,26%	72 53,34%	32 23,70%	5 3,70%	135
II година	10 9,62%	49 47,12%	37 35,60%	8 7,68%	104
III година	12 18,18%	40 60,60%	13 19,70%	1 1,52%	66
Сума	48 (15,74%)	161 (52,79%)	82 (26,88%)	14 (4,59%)	305

(број степени слободe = 6; Хи-квадрат = 13,67; значајност на нивоу 0,05 = 12,592; коефицијент контингенције (η) = 0,207)

Задовољство студената због избора војног позива у различитим фазама школовања

школовања, али је корелација ниска (0,207). Тај налаз је у складу с ранијим налазима о повезаности између те две варијабле (З. Килибарда, П. Костић, 1991).

С обзиром на наведене резултате, односно на сазнање да у задовољству због изабраног војног позива постоје разлике међу студентима у различитим фазама школовања, добијени резултати се могу протумачити према ранијим налазима о повезаности између те две варијабле, при чему је од посебног интереса изналажење одговора на питање због чега су студенти прве године школовања најзадовољнији изабраним војним позивом, а студенти друге године најнезадовољнији.

Пре свега, узимати у обзир чињеницу да су студенти прве године испитивани при крају другог семестра, када је део студената који се нису могли прилагодити условима живота и рада у војној академији већ напустио војну академију. Исто тако, неоспорно је да су студенти већ током прве године школовања успели да се прилагоде начину живота и рада у војној академији и да су, при томе, стекли одређено самопоуздање. Осим тога, они су већ на самом почетку школовања стекли основне војничке вештине и навикли на свакодневне војничке обавезе. Пошто се у тој фази школовања полажу први испити, код већине студената је изражена жеља за афирмацијом у организационој јединици којој припадају, што доприноси њиховој већој мотивисаности и ангажованости у обављању задатака. Интересовање за војни позив или, пак, неки други чиниоци мотивисаности студената за избор војног позива тада код већине студената прераста у задовољство војним позивом.

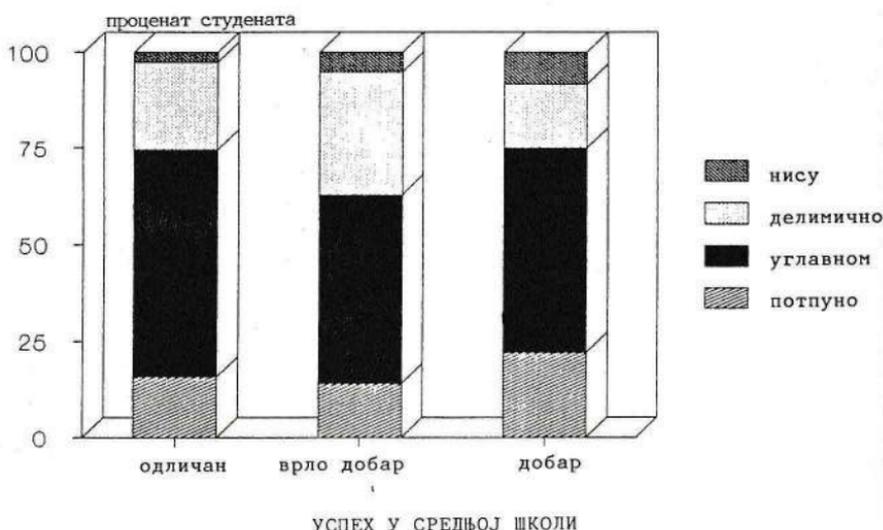
Насупрот томе, друга година школовања је за многе студенте година великих искушења, с обзиром на то да се суочавају са задацима који су знатно тежи од оних у првој години. Програмски захтеви су већи и сложенији, што захтева полагање већег броја испита, па самим тим и улагање већих напора. Код дела студената у тој фази школовања јавља се проблем заосталих обавеза из претходних испитних рокова, што знатно отежава, па чак и онемогућава њихово потпуно ангажовање у реализацији васпитно-образовног процеса. То, свакако, код те категорије студената изазива одређени степен незадовољства, које се рефлектује и на незадовољство изабраним војним позивом. Оптимизам, карактеристичан за почетак школовања, у другој години нагло сплашњава, а код дела студената уступа место незадовољству, па чак и разочарењу. Део њих се у тој фази школовања налази пред дилемом да ли да продужи школовање у академији или да тражи неку другу професију. Сходно томе, они често губе корак с временом, запостављају задатке, постају мета критике претпостављених старешина и њихова стална преокупација (З. Килибарда, 1981). Осим тога, не сме се занемарити чињеница да се крајем друге године студенти опредељују за род – службу и да неиспуњење жеља у вези с тим може знатно да утиче на степен њиховог задовољства због изабраног војног позива.

На крају, већина студената треће године школовања има позитивно мишљење о свом опредељењу за војни позив. Према подацима наведе-

ним у табели 6, изабраним војним позивом, у потпуности или углавном, задовољно је 78,78 одсто студената, делимично задовољних је 19,70 одсто, док је свега 1,52 одсто незадовољно. С том наставном годином почиње фаза интензивнијег војностручног оспособљавања студената за конкретне дужности у оквиру рода – службе. У наставним програмима тог дела школовања основ војностручним (родовски) предметима, чији су тематски садржаји приступачнији студентима (З. Килибарда, 1984). У вези с тим, за добијене резултате не налазимо друго објашњење осим тога да су студенти треће године, у целини, високо мотивисани да заврше војну академију. То се, свакако, позитивно одражава на њихов однос према циљу и задацима васпитно-образовне делатности у војној академији.

Успех с којим су студенти завршили претходну школу и њихово задовољство због избора војног позива

Дистрибуције одговора испитаника (студенти) унутар упоређиваних група (графикон 3 и табела 7) веома су сличне једне другима. Наиме, 74,60 одсто одличних и 75 одсто ученика с добрим успехом у потпуности је или углавном задовољно избором војног позива. Међутим, нешто је већи проценат студената с мањим образовним нивоом из средње школе који су незадовољни избором војног позива (8,30 према 2,60 одсто).

Задовољство студената због изабраног војног позива и успех с којим су завршили претходну школу

Наведени налаз је вероватно настао као последица неостваривања њихових претерано оптимистичких прогноза да се с раније стеченим радним навикама, односно мањим образовним напорима, без тешкоћа

може завршити школовање у војној академији. Ако се томе дода чињеница да углавном око 70 одсто студената са слабијим успехом у претходно завршеној школи напушта војну академију с образложењем да им не одговара позив који су одабрали (П. Костић, 1988), може се закључити да је та категорија студената неподобнија за војну академију са становишта њиховог будућег задовољства због избора војног позива.

На основу претпоставке да постоји повезаност између *успеха у претходно завршеној школи*, као независне, и *задовољства студената избором војног позива*, као зависне варијабле, уврштене су и те варијабле, а добијени резултати приказани су у табели 7.

Табела 7

Успех у средњој школи	Задовољство војним позивом				Сума
	У потпуности	Углавном	Делимично	Нису	
Одличан	18 15,80%	67 58,80%	26 22,80%	3 2,60%	114
Врло добар	22 14,10%	76 48,70%	50 32,10%	8 5,10%	156
Добар	8 22,80%	19 52,80%	6 16,70%	3 8,30%	36
Сума	48 (15,69%)	162 (52,94%)	82 (26,80%)	14 (4,57%)	306

(број степени слободe = 6; χ^2 – квадрат = 8,31; значајност на нивоу 0,05 = 12,592)

Задовољство студената због избора војног позива и успех у претходно завршеној школи

Вредност χ^2 -квadrата у том случају знатно је нижа од граничне вредности за ниво значајности од 0,05, тако да нема основа за тврдњу да задовољство студената због избора војног позива зависи од успеха који су постигли у средњој школи. Тај налаз је у потпуности сагласан с испитивањима о повезаности између те две варијабле из 1991. године (З. Калибарда, П. Костић, 1991). Међутим, на основу компаративне анализе резултата истраживања у 1991. и 1994. години уочљиво је да је повећан проценат студената с мањим образовним нивоом из средње школе који су у потпуности задовољни избором војног позива, уз истовремено смањење степена задовољства студената који су с одличним и врло добрим успехом завршили средњу школу (табела 8). То је, свакако, у супротности с оптимистичким прогнозама на основу резултата истраживања у 1991. години да су могућности одличних средњошколаца да буду задовољнији избором војног позива барем за нијансу веће од могућности које имају ученици са врло добрим и добрим, односно довољним успехом (З. Калибарда, П. Костић, 1991).

Тврдње и одговори Изабраним војним позивом сам:	Дистрибуција одговора %					
	одличан		врло добар		добар	
	1991.	1994.	1991.	1994.	1991.	1994.
У потпуности задовољан	17,9	15,8	16,6	14,1	16,5	22,2
Углавном задовољан	56,8	58,8	49,7	48,7	47,0	52,8
Делимично задовољан	23,2	22,8	27,8	32,1	25,9	16,7
Нисам задовољан	2,1	2,6	5,9	5,1	10,6	8,3

Компаративни приказ задовољства студената због изабраног војног позива с обзиром на успех у претходно завршеној школи

Сасвим је могућно да се разлике у добијеним резултатима могу, барем делимично, приписати постепеном прилагођавању васпитно-образовног процеса у војној академији студентима који су на претходном нивоу школовања постигли просечне резултате, за разлику од резултата истраживања у 1991. години, који демантују такво схватање. То, свакако, подразумева потребу да се целокупан васпитно-образовни рад у војној академији конципира према захтевима студената већих интелектуалних капацитета и бољих радних навика.

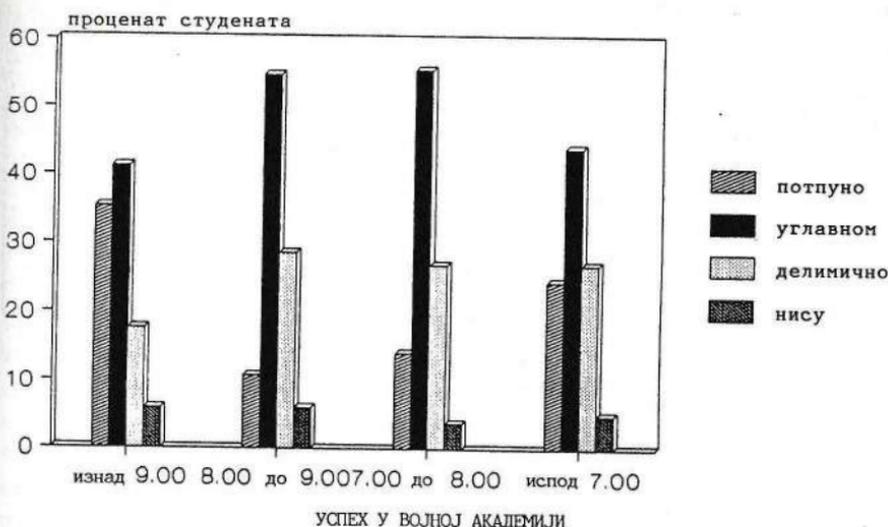
Образовна успешност студената у војној академији и њихово задовољство због избора војног позива

На основу дистрибуције одговора испитаника приказаних на графику 4 и у табели 9 очљиво је да су избором војног позива најзадовољнији студенти који постижу одличне резултате на школовању у војној академији, што одговара нашим очекивањима. Међутим, дистрибуција одговора испитаника који су у потпуности или углавном задовољни избором војног позива указује на равномерну распоређеност одговора унутар група испитаника с успехом од 8,00 до 9,00, од 7,00 до 8,00, и оних с успехом испод 7,00.

Приликом испитивања повезаности између образовне успешности студената у војној академији и њиховог задовољства због изабраног војног позива добијени су резултати који указују да не постоји повезаност између те две варијабле (табела 9).⁴

Тај неочекивани налаз се може протумачити као последица различитог нивоа едукативне аспирације студената, што значи да исте оцене поједини студенти различито субјективно вреднују, па самим тим и различито доживљавају. Осим тога, тај налаз одговара објашњењу о (не)повезаности између варијабле „задовољство избором војног позива“ и „успех у претходно завршеној школи“, нарочито као последица

⁴ При израчунавању Ни-квадрата обједињене су вредности под „в“ (делимично задовољни) и под „г“ (нису задовољни).

Задовољство студената због изабраног војног позива и њихова успешност у војној академији

Табела 9

Успех у војној академији	Задовољство војним позивом				Сума
	У потпуности	Углавном	Делимично	Нису	
9,00 и већи	6 35,29%	7 41,18%	3 17,65%	1 5,88%	17
8,00 – 9,00	9 10,72%	46 54,76%	24 28,57%	5 5,95%	84
7,00 – 7,99	23 14,02%	91 55,49%	44 26,83%	6 3,66%	164
испод 7,00	10 24,4%	18 43,9%	11 26,82%	2 4,88%	41
Сума	48 (15,69%)	162 (52,94%)	82 (26,80%)	14 (4,57%)	306

(број степени слободe = 6; Хи-квадрат = 9,73; значајност на нивоу 0,05 = 12,592)

Задовољство студената због избора војног позива и образовна успешност у војној академији

система вредновања резултата студената који ствара претпоставке да и студенти с недовољно развијеним радним навикама релативно лако долазе до позитивне оцене. На тај начин се, објективно, девалвира рад способнијих и амбициознијих студената и умањује њихово задовољство због постигнутог успеха, па самим тим и задовољство због избора војног позива. У прилог тој тврдњи су и показатељи компаративне анализе

Тврдње и одговори Изабраним војним позивом сам:	Дистрибуција одговора %					
	већи од 8		од 7 до 8		мањи од 7	
	1991.	1994.	1991.	1994.	1991.	1994.
У потпуности задовољан	17.2	14.9	15.4	14.0	20.0	24.4
Углавном задовољан	49.2	52.5	51.5	55.5	38.2	43.9
Делимично задовољан	27.0	26.7	26.0	26.8	24.7	26.8
Нисам задовољан	6.6	5.9	7.1	3.7	7.1	4.9

Компаративни приказ задовољства студената због изабраног војног позива с обзиром на њихову образовну успешност у војној академији

задовољства студената због избора војног позива на основу резултата истраживања из 1991. и 1994. године (табела 10).

Резултати указују да је смањен проценат студената који су у току школовања имали просечан успех од 7,00 до 8,00 и изнад 8,00, а који су у потпуности задовољни изабраним војним позивом. Насупрот томе, повећан је проценат студената с образовном успешношћу изнад 7,00 (за 4,4 одсто) који су, такође, изјавили да су у потпуности задовољни изабраним војним позивом. Исто тако, код све три категорије студената повећан је проценат оних који су углавном задовољни изабраним војним позивом али је, ипак, највеће повећање код категорије студената с успехом испод 7,00. Код те категорије студената знатно је смањен број оних који су незадовољни изабраним војним позивом у односу на категорију студената који постижу изнадпросечне резултате.

Закључак

Задовољство студената због избора војног позива зависи од бројних услова, који се, пре свега, односе на индивидуалне карактеристике студената и различите ситуационе услове. Специфичан скуп тих услова, односно њихов интеракцијски однос, опредељује представу о позиву за који се студенти оспособљавају. Предмет овог рада је ограничен на испитивање утицаја појединих андрагошких услова на задовољство студената због избора војног позива. У вези с тим, циљ истраживања је био да се утврди да ли задовољство студената због изабраног војног позива зависи од: врсте војне академије у којој се оспособљавају за војни позив, фазе (година) школовања у војној академији, успеха у средњој школи и успеха у војној академији.

У целини, резултати истраживања су потврдили претпоставку о утицају појединих андрагошких услова на задовољство студената због изабраног војног позива:

1) Иако се задовољство студената због изабраног војног позива креће од потпуног задовољства до потпуног незадовољства, ипак,

међу испитаницима већину чине они који су задовољни избором свог будућег позива. На то указује чињеница да се 68,63 одсто анкетираних студената изјаснило да су углавном или потпуно задовољни изабраним војним позивом. При томе, не сме се занемарити чињеница да се 31,37 одсто анкетираних студената изјаснило да делимично или уопште нису задовољни изабраним војним позивом, што се може негативно одразити на њихов однос према циљевима и задацима васпитно-образовног рада у војној академији.

2) Студенти Опште војне академије – смер РВ и ПВО најзадовољнији су због изабраног војног позива, затим студенти Војнотехничке академије, па смера КоВ, а најнезадовољнији су студенти смера ратна морнарица. Томе, свакако, треба додати чињеницу да није утврђена повезаност између те варијабле и задовољства студената због изабраног војног позива. Основне разлоге треба тражити, пре свега, у промени педагошког амбијента у којем се реализује васпитно-образовни процес након трансформације војношколског система, као и у смањењу атрактивности појединих струка у оквиру војног позива, првенствено због знатног пада животног стандарда професионалног кадра.

3) Задовољство студената због изабраног војног позива мења се током школовања. Оно је највеће у првој години, затим у трећој, а најмање у другој години школовања. Та појава је настала, вероватно, као последица деловања следећих околности: *прво*, потпуније сагледавање услова живота и рада у војној академији и затхева војног позива уопште; *друго*, различита природа и обим програмских захтева у појединим фазама школовања, и *треће*, проблеми који настају у вези с избором рода – службе код појединих студената.

4) Резултати истраживања нису потврдили претпоставке о повезаности задовољства студената због избора војног позива с њиховим успехом у средњој школи и образовном успешношћу у војној академији. Без идентификовања чинилаца који посредују у односу између тих варијабли веома је тешко закључивати о природи односа између њих. Међутим, на основу дистрибуције резултата истраживања, на посредан начин се може закључити да је систем вредновања успеха у војној академији, па и целокупан васпитно-образовни процес, више прилагођен студентима који су на претходном нивоу школовања, као и у војној академији, постизали просечне резултате.

Наравно, наведени услови, иако значајни, нису и једини од којих зависи задовољство будућих старешина због избора војног позива. Међутим, с обзиром на чињеницу да то задовољство има одлике динамичног стања, постоји потреба за перманентним испитивањем утицаја како индивидуалних карактеристика, тако и наведених андрагошких услова на степен задовољства студената због изабраног војног позива ради правовременог предузимања одговарајућих мера у процесу оспособљавања студената за војни позив.

Литература:

1. Љубомир Касагић и сарадници, *Неки проблеми формирања и деловања питомачког колектива*, Војна академија КоВ, Београд, 1978.
2. Љубомир Касагић, Петар Костић, *Активност питомаца у образовно-васпитном процесу*, ЦВВШ ОС, ВА КоВ, 1987.
3. Зоран Килибарда, *Руковођење као фактор изграђивања питомачких колектива*, Војна академија КоВ, Београд, 1981.
4. Зоран Килибарда, *Ниво изграђености питомачких колектива у различитим фазама школовања*, Зборник радова, Војна академија КоВ, Београд, бр. 10, 1984.
5. Зоран Килибарда, Петар Костић, *Задовољство питомаца избором професије*, Савремени проблеми ратне вештине, Центар високих војних школа оружаних снага, Београд, бр. 23, 1991.
6. Петар Костић, *Неки чиниоци осипања питомаца ВА КоВ са школовања*, Билтен ГШ ОС СФРЈ, бр. 4, Београд, 1988.
7. Михајло Марковић, *Филозофски основи науке*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1981.
8. Десимир Пајевић, *Мотивациони чиниоци избора војне професије*, Војноиздавачки завод, Београд, 1983.
9. Десимир Пајевић, *Избор занимања*, НИРО „Заштита рада“, Београд, 1985.
10. *Суштина, функције и правци промена наставе на Универзитету Војске Југославије*, Универзитет војске Југославије, 1992.
11. Перо Шипка, Љубомир Касагић и сарадници, *Међуљудски односи у Војној академији*, Војна академија КоВ, 1991.

Развој језика наше савремене војне науке

Божидар Јововић

Свака наука, изграђујући себе, изграђује и усавршава свој језик. У чланку је дат преглед настанка и развоја језика наше војне науке и чиниоци који су утицали на његово формирање. Посебно је указано на утицај војне периодике и војне стручне литературе у другој половини 19. века. Особито су истакнути српски војни теоретичари који су, пишући своја дјела, зналачким приступом језичкој проблематици знатно допринијели развоју и обогаћивању језика. Стога се документовано може потврдити да су српски војни писци значајно обогатили лексикон теорије ратне вјештине. Њихова рјешења у преузимању страних ријечи и израза и сада могу послужити као примјер.

На основу њиховог односа према језику, створени су наши садашњи основи војне стручне терминологије. На жалост, савремени ствараоци су напустили ту традицију, па је савремена терминологија несистематизована и неизграђена, што потврђују бројни примјери из литературе.

Увод

Један од основних чинилаца и потреба сваке науке јесте усклађивање језика с облашћу или предметом којим се она бави. То међусобно срастање језика и појмова у некој науци, које ствара особит научни језик, назива се научном терминологијом. Извор свих научних терминологија, по правилу, заснива се на матичном, а неријетко и на страним језицима. У сваком случају, језик науке происходи из језика на којем се пише и подвргава се његовим законима. Ријетке су науке чија је терминологија заснована изван књижевног језика, на основу некадашњих, изумрлих језика. Таква терминологија налази се у медицини и биологији, а резултат је ранијих научних систематизација, када је латински језик био израз учене Европе.

Иако се војна наука на српском језику развија дуже од стотину и деведесет¹ година, она не само да није изградила ваљану научну и стручну терминологију већ је и онеспособила за употребу. За то постоје многи разлози. Током 19. вијека српска војска је настојала, на основу

¹ Прво српско стројно правило приписује се Карађорђу или неком од његових фрајкора. То је тзв. Зекцир цедуља, наводно из 1808. године. Први пут је објављена у „Седмици“, бр. 8, 1852. године.

европских војних теорија, да изгради своју војну мисао. На тај начин је била више окренута ка напорима да се ријеше неки лексички проблеми, него што је могла да приступи систематизацији терминологије, која још није ни постојала. У почетку стварања српске државе и војске није могло ни бити ријечи о некој изворној српској војној терминологији. Она је чинила сиромашни лексички скуп који се односио, углавном, на српску средњовјековну традицију или остатке словенског ратничког називља. Уз то, преузет је и дио турских ријечи, прихваћених током дугог времена робовања под Отоманском империјом. Све остало је настајало заслугом српских официра током 19. вијека, захваљујући њиховом родољубљу и епском надахнућу и одређењу.

Периодизација развоја српске војне терминологије

Језик наше савремене војне науке прошао је неколико периода, у којима је формирана његова научна и стручна терминологија. Та временска раздобља одликују се националним узлетом, али и страним утицајем, зависно од тога колико је наша државна политика била окренута страним утицајима и културама. У теорији ратне вјештине те међе су веома уочљиве, не само у организацији војске већ и у језику исказивања војне мисли.²

Први период обухвата вријеме Првог српског устанка. У њему је уочљив утицај аустријске војне организације, нарочито на западу, према аустријској граници. Његови носиоци били су фрајкорци – српски учесници у аустријским ратовима. Они су примењивали у војсци аустријски начин војног вјежбања и уносили њемачке ријечи у командовање и организацију устаничке војске. То се види у *Мемоарима* проте Матеје Ненадовића³ и причању устаничких војвода Петра Јокића и Антонија Протића.⁴ На истоку се, због додира устаника с Русима, осјећа снажан руски утицај, који никада неће престати у језику наше војне мисли. Под руским окриљем настала су и прва савремена правила за обучавање војске.⁵

Други период почиње Другим српским устанком и могао би се ограничити отварањем прве редовне војне школе у Срба – Артиљеријске школе – 1850. године. То је вријеме у којем се осјећа снажан аутократски режим кнеза Милоша и његови покушаји да створи сопствену стајаћу војску. Мада се и у том периоду осјећа присуство аустријске војне организације, превладава руски уплив. Први су оспособљени српски официри дошли непосредно из руске војске, гдје их је кнез Милош послао на учење. Они су преносили не само руски начин војничке обуке већ и руску војну терминологију.

Трећи период обухвата организовано школовање српских официра у националној школи, појава првих српских војних часописа („Војин“ и

² Драга Вуксановић–Анић, *Стварање модерне српске војске*, СКЗ, Београд, 1993, и Живота Ђорђевић, *Српска народна војска*, студија о уређењу народне војске Србије 1861–1864, Београд, 1984.

³ Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Просвета, Београд, 1947.

⁴ *Споменик САН*, XIX, 1892, и *Споменик СКА*, LXXIV, 1933.

⁵ „Војноисторијски гласник“, бр. 5/1953, стр. 111 и 112.

„Ратник“) и почетак самосталног научног приступа српској војној мисли. Њени први тумачи су Јован Драгашевић, Сава Грујић, Димитрије Бурић, Петар Пешић, Станојло Стокић, Јован Анђелковић и други. Тај период карактерише снажни национални осјећај и напори да се изгради сопствена војна терминологија. На жалост, тај напор нису подржали језикословци својим стручним знањем, те је тај замах остао недовршен. Непажња лингвистичке науке према језику војне мисли оставила је трајну посљедицу на развој и систематизацију српске војне терминологије. Тај период је трајао све до стварања Краљевине СХС, односно Југославије.

Период Краљевине Југославије карактеришу напори да се формира и систематизује војна терминологија, полазећи појединачно од видова. Прво се приступило изради морнаричке терминологије,⁶ а затим и копнене војске.⁷ У Краљевској ратној морнарици то је рађено с више организације и смисла за научни приступ грађи, док је у копненој војсци било препуштено иницијативи појединаца. Али, ни у то вријеме није се водило рачуна о значају научне терминологије, те је она примјењивана хаотично, према појединачним схватањима и вредновањима.

Период социјалистичке Југославије одликује снажан утицај совјетске идеологије на друштвени склоп, а нарочито на војску. Југословенски официри су се школовали у Совјетском Савезу и прихватили совјетску војну терминологију, па чак и оне облике који су већ формирану у нашем језику. У морнарици је уведен облик *траљшчик*, поред нашега *миноловац*, а у ваздухопловству се још користи термин *пара* уместо већ постојећег нашег облика *пар*. У то вријеме устаљена је и несувисла синтагма „оружана борба“,⁸ што показује наше одсуство слуха за језик и његове законе. У том периоду језик војне литературе био је потпуно подложен политичком језику, па је његов развој занемарен. Прекинут је замах који је постигнут почетком 20. вијека, а осјећај за вриједност језика као књижевног израза сасвим је непознат. Утицај руске војне литературе био је толико јак да су прихватани многи руски називи иако су већ постојали у нашем језику. На тај начин створено је мноштво терминолошких паралела и тиме је још више усложен национални систем научне терминологије.

Значајни чиниоци у развоју наше војне терминологије

Почетак стварања српске државе и њене војске подудара се с великом језичком реформом коју је започео Вук Караџић. Та два значајна покрета израстају из истих коријена и крећу се упоредо. Основа

⁶ Рудолф Црнић: *Поморски рјечник*, Загреб, 1992. *Привремена званична терминологија минерског и торпедног оруђа и материјала*, Земун, 1927, *Привремена званична терминологија подморничког оруђа и материјала*, Земун, 1927, *Привремена званична терминологија из електротехнике*, Земун, 1928, *Поморска терминологија I и II део*, Земун, 1931.

⁷ Обрад Обрадовић, *Француско-српски војни речник*, Београд, 1938.

⁸ Употреби таквих израза био је склон и војвода Мишић.

нове српске државе заснива се на српском националном бићу и његовом уједињењу у јединствену друштвену заједницу. И Вук је своју реформу језика засновао на изворној творевини националног духа. И у једном и у другом покрету осјећа се било националне свијести у непрекидном трајању од средњовјековних творевина српске државности. Организација српске устаничке војске подсећа на средњовјековну српску, а Вуков језик извире из народног стваралаштва, којем је српска средњовјековна култура велико надахнуће. И један и други покрет имали су тачно и јасно одређени циљ. Захваљујући управо богатству свога језика, српски војни теоретичари могли су без велике муке да разумију и примјењују достигнућа тадашње европске војне литературе, коју су стварале највеће војсковође тога доба.

Управо у времену када у Србији није постојала никаква војна школа, нити било каква литература из области теорије ратне вјештине, када су у земљи настала велика политичка превирања и страначке борбе око власти и династија, појавио се Матија Бан са својим списима *Наука ратни* и *Правила о четничкој војни* 1848. године, а затим, опет, проширено издање *Наука ратног* 1861. године. Тим компилацијама из тадашње европске војне литературе Матија Бан је поставио темеље српске војне мисли и указао на велику важност војног школства и „војне књижевности“. Занимљиво је да га каснији српски војни теоретичари уопште нијесу спомињали, мада је и њихов рад дуго био само компилација и превођење европских војних писаца. Чак ће и тематски дуго остати на ономе што је започео Матија Бан, а на основу тога настаће и изворна дјела (о четничком ратовању писали су касније Јован Драгашевић, по налогу војног министарства, и Љубомир Јовановић). Поред свега тога, Матија Бан се може сматрати оснивачем теорије ратне вјештине у Срба и зачетником српске војне терминологије. Веома широко образован, док је живио у Цариграду, похађао је предавања из војних наука. Као књижевник и познавалац језика настојао је да српску војну терминологију утемељи на Вуковом идиому. Веома се трудио да све стране термине преведе на изворни српски језик, па се служио и лексиком јуначке народне пјесме: заметнути бој, разредити војску, изгубити цвијет своје војске, завргнути битку... Банова лексика коришћена је дуго у написима српских војних писаца.

Један од оснивача војне науке у Срба, можда духом најузвишенији и најобразованији, био је *Јован Драгашевић*, почасни ђенерал, који се потписивао: „официр и професор“. Први је издавач војног часописа на Балкану, писац и преводилац бројних радова из теорије ратне вјештине, аутор познате и признате војне студије о *Балканском трополу*, пропагатор српске националне и војне историје, путописац и књижевник. Његове драме с историјском тематиком биле су омиљене у народу, а цијенио га је и Јован Скерлић. Као припадник напредне српске омладине био је противник конзервативног Матије Бана, али је прихва-

тио многе његове мисли. Нарочито се с њим слагао у погледу потребе образовања српских официра, о чему је писао у првом броју свог часописа „Војин“. И он је, као Бан, био поборник изградње војне терминологије на српском језику,⁹ избјегавао је, на све могуће начине, стране ријечи. Знајући образовање и културу тадашњих српских официра, залагао се за једноставно и јасно писање. Само онима који могу да схвате језичко стање тога времена у Србији јасно је колико је труда и довитљивости требало да би се нашле српске ријечи за техничке појмове и научна достигнућа. У „Војину“ се парни бродови називају паропловима, једрењаци – јадарским лађама, метални бродови – гвоздењацима; литографије се називају каменорезним сликама, а дијелови топа *направак*, *заглавак* и *зачепак*. Према неким калковима види се да су изведени на француском предлошку: изрази *гвоздени пут* (жељезница, према фр. *chemin de fer*), *исподморски брод* подморница, фр. (*bateau soumarin*), *оружно тело* (фр. *corps d'arme*). У „Војину“, на самом почетку његова излажења, сусреће се ријеч *стражар*, мада су је касније српски војни теоретичари готово увијек замјењивали њемачким обликом *шилбок* (њем. *Schildwache*). Како је Драгашевић био издавач, рецензент и коректор „Војина“, сав допринос тога часописа српској војној мисли може се приписати његову издавачу. Колико је напора било потребно да се неки војнички термин пренесе у српски језик види се на примјеру назива *четовање* или *четничка војна*, који потиче од шпанског облика *guerrilla* – дословно: мали рат, деминутивни облик од *guerra* – рат. У „Војину“ се тај појам назива и *малим ратом*, али је превладао српски народни и традиционални облик *четовање*. У тим почецима стварања националне војне теорије, њени ствараоци су се трудили да је искажу својим језиком. Зато се често налазе српски облици за поједине термине, а у заградама изворне: „видећемо да се у њој оба начина борења нападање (офанзива) и брањење (дефанзива) сасвим одвојено и за себе појављују.“¹⁰ Садашњи назив *собни старјешина* у Драгашевића је много једноставнији, а види се, према објашњењу, да га је он створио: „*собник* (десетник или прост, који у једној соби наређује)“.¹¹ Назив *бојно поље*, који је, у ствари, калк према фр. *champ de bataille*, Драгашевић је најчешће називао *разбојиштем*, према народној традицији. Тако чини и Његош у Горском вијенцу: „Чево равно, гнијездо јуначко/ и крваво људско разбојиште.“ Тај „народни официр“ (заговарао је предност народне војске у односу на редовну) употребљавао је у тумачењу војне науке оне називе који су били ближи српском простом војнику, као што је то, давно прије њега, чинио Суворов. Писао је *думенција* (кормилар) и *дебана* (војницима ближи облик него савремени муниција). Умјесто дугих и заморних објашњења, употребљавао је једноставну и живописну народну фразеологију: „и од ње, док си лупио

⁹ „Оснивач је учене војне терминологије“, пише му у листи из 1878. године.

¹⁰ „Војин“, 1864, стр. 131.

¹¹ Исто, додаток, стр. 25.

длан о длан, учини дармар“.¹² Он је и стваралац нових облика, и то успјешан: „није памет изгубио, нити повео за извансебним капетаном...“¹³ Команданта често назива народним именом поглавица: „Ти, који хоћеш да будеш поглавица и вођ“.¹⁴ Његова реченица је некада чисто епска експресија: „Од сто рана мртав паде на бојишту.“¹⁵ У објашњењу да војник на маршу не смије да галами и ствара буку, обраћа се обичним ријечима: „онда се не сме ни *цакати* ни пушити“.¹⁶

У то доба *чета* још није означавала појам који ми сада познајемо, већ је имала традиционално, „епско“ значење: „група бораца“. Зато су Драгашевић и остали сарадници „Војина“, кад она има садашње значење, наводили у заградама стране називе, познате српском војнику још из Првог устанка – рота (руски) и ку(о)мпанија, према њемачком. Да *чета* тада још није означавала одређену формацијску јединицу види се из реченице: „Да узмемо да једна *чета* од 600 људи (један батаљун)...“¹⁷ Драгашевић је први користио облик *пешадија* умјесто устаљеног русизма – пехота. Занимљиво је да се те двије ријечи налазе у истој реченици: „него би је могла бацити на нашу *пехоту*, па би начинила наред и штетила ватру наше *пешадије*.“¹⁸ Касније, као и прије тога, употребљавао је само облик *пехота*, али су други аутори почели све чешће да користе облик *пешадије*.

Ратник – нови искорак у изградњи језика војне литературе

Драгашевићев „Војин“ је излазио шеснаест година, од 1864. до 1870. године. За оно вријеме и за оне услове – то је био прави подвиг. Његов издавач често је био и његов сарадник. Аутори чланака у „Војину“ значајно су обогатили не само српску војну терминологију већ и сам српски језик. Многе ријечи које се налазе у текстовима „Војина“ нису записане у Вуковом *Рјечнику*. Аутори су, према свом образовању, употребљавали и називе који су им били најближи. Неријетко су они били страни – њемачки и руски. Али, током даљег излагања часописа, све се више водило рачуна о језику и терминологији, који су постепено уздигнути изнад „народских“ назива, уз прихватање устаљених европеизама.

Девет година послје „гашења“ „Војина“, 1879. године, почиње живот један нови, савременији војни часопис – „Ратник“. Он је излазио све до почетка Другог свјетског рата, а има изванредне заслуге за развој теорије ратне вјештине у Срба и српске војне мисли уопште. Његов оснивач и уредник био је такође један способан и широко образован војник – Јован Мишковић, будући војни министар, ђенерал, академик

¹² Исто, стр. 106.

¹³ Исто, стр. 87. Ту ријеч Вук није записао у *Рјечнику* из 1852.

¹⁴ Исто, стр. 128.

¹⁵ Исто, стр. 76. Такве реченице је често употребљавао Ж. Мишић.

¹⁶ Исто, стр. 130.

¹⁷ Исто, додаток, стр. 14.

¹⁸ Исто, стр. 40.

и предсједник САН-у (1900–1904). У „Ратнику“ су сарађивали и објављивали своје прве теоријске радове сви будући српски војни теоретичари. Одгојени у духу патриотизма, са добрим војничким образовањем, стеченим у земљи и у страним високим војним школама, неки сарадници „Ратника“ су се узнијели у сам врх европске војне мисли, што су и доказали у каснијим ратовима.

Ослањајући се на страну литературу, углавном француску и њемачку, а тек нешто касније и на руску, сарадници „Ратника“ су неуморно и вјешто слагали грађу за будућу српску војну терминологију. Већ у самом почетку су видљиви напори да се објасне многе стране ријечи, али и да се нашим да „европско“ значење. Отуда се налазе различита објашњења: хилзе (чаура), пличина (лагуна), епизода (уметак), моментални (тренутни), претпоставка (хипотеза), патрола (извидница), положај (позиција), одељење (деташман), слава (реноме), реквизиција (сабирање рана), предводница (авангарда), бивак (под ведрим небом логор), терен (земљиште), генералисим (главнокомандујући), бојна завртка (капсла), форштекер (клин сигурности), циндер (упаљач)... Још у то вријеме, када је и сам српски језик био у повоју, настали су многи синонимни облици, који су и сада велика сметња у научној систематизацији наше војне терминологије. Поред домаћег назива метак, веома често се напоредо користи и турски облик куршум.¹⁹ Касније су се тим називима придружили: фишек, зрно, хитац, тане и, савремени – пројектил. Већ тада се код неких аутора нису разликовали облици *пуцати* и *гађати*, док њихова употреба код других аутора уноси забуну: „ред и поредак при *пуцању* и *гађању* у нишан“.²⁰ Касније се ти облици налазе и у правилима: „Х део. Пуцање. (1. Извод из прописа за извршење *пуцања*, 2. Теорија *гађања*, 3. Практично *гађање*...)“²¹ У то вријеме назив *метак* чест је у његовом изворном значењу: „оно што се баца“, па отуда исказ: „Потребни су за рушење много већи падни и распрскајући *метци бомба*“.²²

У „Ратнику“ су се, путем преводилачког рада, сучељавали утицаји европских култура и језика. Војни термини су се појављивали зависно од преводиоачеве оријентације и познавања језика. Већ тада мијешају називе *армија* и *војска*: „И тако ће руска *војска* једина бити међу *армијама* европских држава.“²³ У то вријеме ријеч брод – лађа још се ријетко употребљавао, али је редовна употреба у значењу *газа*. Страни изрази су се бојажљиво преносили и преводили: *главна тачка напада* (*l'objectif principal de l'attaque*), *главни циљ* (*l'objectif principal*), *путни паровоз* (*Strassenlokomotive*), *прокоп* (*tunnel*). У то вријеме већ су научно објашњаване разлике у терминима из области тактике. Та су објашњења, ради бољег доказивања, поткрепљивана страним ријечима,

¹⁹ Тур. курсун – олово. Мотивацијом и преношењем значења настао је нов термин „пушчано зрно“.

²⁰ „Ратник“, 1879, стр. 574.

²¹ Исто, стр. 594.

²² Исто, стр. 811.

²³ Исто, 2/1879, стр. 142.

већ устаљеним у европској војној литератури: „Са стручне стране гледишта није се ни могла постављати разлика између боја (*Schlagen*) и борбе (*Kampfen*) све донде докле се је група борила – супрот гушању неуређених чета...“²⁴

Да су наши савремени војни термини резултат напора и језичког умијећа наших старих теоретичара види се по многим изворним или преводилачким радовима у „Ратнику“: „Врло добро је рекао генерал Левал, да постоји војна наука (*science militaire*) а да нема војне вештине (*art militaire*)...“²⁵ Тај часопис је, из броја у број, захваљујући својим вриједним и ученим сарадницима, уграђивао термин по термин у нашу савремену војну науку. Зато је одушевљени Јован Драгашевић, на једној прослави у Војној академији, с поносом нагласио: „... данас књижевност војна броји већ дела по свим структурама својима, и српски војник има довољно научних услова, да се изобрази и усаврши у својој властитој земљи... А поврмени листови, најпре Војин, – први на нашем полуострву оваке врсте, – а за тим Ратник неуморно и непрекидно попраћа све оно, што се на пољу војних наука у свету покаже...“²⁶

Српски војни теоретичари – ствараоци језичке и термилошке културе

Нашим старим теоретичарима ратне вјештине није било нимало лако да мноштво страних појмова пренесу у свој језик. И тада и касније су врсни стручњаци гријешили у одређивању правог назива неког појма у српском језику. Сада чудно звуче називи Димитрија Ђурића, али треба знати да се у то доба дотад о њима тек слушало: – „почешће измишљати подводне лађе мониторе, и паклене машине торпед...“²⁷ Један његов коментар толико се разликује од савременог мишљења да га не би било вриједно помињати, али управо у другом дијелу он говори о мукотрпном пробијању војне мисли према простору који се зове научно стваралаштво: „Сва знања, што год их има, деле се на двоје: једна спадају у науку, а друга спадају у вештине... Вештина је дакле много тежа од науке. Она није за све. Она је за многе савршена тајна. Ово бива за то, што наука само нам открива и упознава нас с оним, што је природа створила, а вештина хоће, да она сама ствара онако, како је у природи. Стварање пак, ми знамо, да припада природи а не људима.

„И војна струка наша, војевање, не само не спада у науку него је она најтежа вештина, од свију каквих год има...“²⁸ Сада бесмислено звучи Ђурићева реченица: „Како се и за што родови војске деле на видове?“²⁹ У то вријеме појава митраљеза изазвала је право чуђење. Није се знало у коју врсту оружја спада, нити како, у ствари, треба ту „справу“ назвати. Одмах су је сврстали у артиљерију: „У новије време

²⁴ Исто, стр. 862 и 863.

²⁵ Исто, стр. 997.

²⁶ „Ратник“, 4/1880, стр. 1073.

²⁷ „Отаџбина“, 1875, стр. 258.

²⁸ Исто, стр. 261, 262.

²⁹ Исто, стр. 624.

Французи су завели још један нови вид пољске артиљерије. То су митраљези или картечна артиљерија. Овде су топови тако устројени, да бацају не велика но мала, пешадијска зрна... Ово су дакле пре артиљеријске пушке но топови. Један овакав картечник може да замени скоро читаву получету.³⁰ О топовима каже: „... па или су обични велики топови што бацају право, или су авани што бацају кумбаре или бомбе под великим луцима.“³¹ Иако је појам „чета“ у нашем језику одређиван значењем „бројчано неодређена група људи“, Јован Мишковић му је дао термилошко значење: „О чети. Чета (је) тактичка јединица. Њена јачина (је) 150–300 људи. Чета се дели на 4 вода...“³²

О раду српских војних теоретичара на стварању националне терминологије говори један осврт на књигу Димитрија Ђурића *Основна тактика*. Тамо се каже да је аутор „проучио дотичне књиге готово свију велесила и, уколико је могуће преиначио и удесио њихова правила према особеностима народне србске војске“.³³ Под тим „удешавањем“ треба схватити и сва неминовна језичка прилагођавања. У даљој расправи о Ђурићевој књизи критичар се уплео у расправу о избору термина, што доказује непрекидно бдјење наших војних зналаца над језиком. И, мада су понекад лишене сваке лингвистичке основе, те расправе су израз непрестано живе свијести и одговорности за изградњу српске војне терминологије. „Реч пуковар за руско полковник није сретно изабрана. *Вар* је наречица за вароши и градове и значи санскритским кореном: утврђено место или бранилиште. Ако је пуковнија тактичко тело, онда је правилније *пуковнар*, јер је санскритски корен *нар* – човек н. пр. млинар, станар. У чешком језику беднар и т.д.“³⁴

Међу офицере који су били ствараоци и градитељи српског језика и војне терминологије треба уврстити и Јована Анђелковића, који је покушао да многе стране ријечи пренесе у нашу војну науку, дајући им одговарајућу домаћу лексичку вриједност. У својим *Појмовима из ратоводства* показао је многе примјере како се страним ријечима и изразима може наћи домаћа замјена. Отуда су у тој књизи честа објашњења: ратоводство (стратегија), нравствени (морални), положај (тј. позитиван), одречан (негативан), основак (елеменат), удешавање (комбинација), опредељење (дефиниција), углед (модел), новачење (регрутовање), посадно место (гарнизон), пољски (оперативни), топовање (канонада), надирање (инвазија), лице (фронт), упад (инвазија), заповедништво (командовање).³⁵ Јован Анђелковић је први у српској војној литератури употријебио синтагму *оружана борба*: „Двобој се може замишљати од простог боја до узвишеније борбе оружане.“³⁶

У Станојла Стокића налазимо прву употребу француске ријечи десант у облику *descant*, али не у њеном садашњем термилошком

³⁰ Исто, стр. 629.

³¹ Исто, стр. 630.

³² Исто, стр. 481.

³³ „Отаџбина“, 1880, књ. IV, стр. 629.

³⁴ Исто, стр. 631.

³⁵ Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, Београд 1876.

³⁶ Исто, стр. 4, биљешка.

значењу: радња искрцавања или јединица која изводи ту радњу, већ у означавању склоништа, заклона, гдје се подразумејева и основни мотив француске ријечи: *la descente* – силазак, силажење. Стокић апелативу *разбојиште* даје терминолошки смисао: „То је простор између почетних борних поредака обеју страна.“³⁷ Мада се трудио да слиједи напоре својих старијих претходника у примјени националних термина, прихватио је и стране изразе, али и старе облике: шилбок умј. стражар, аван умј. хаубица, али и теснаци умј. фр. дефилеји (*défilé*).

Петар Пешић је међу првима употрејио савремени облик борбен умј. борни, али не искључиво, већ у синтагми *борбени рад*. И он је, као и сви наши теоретичари тога времена, употребљавао стране називе за врсте утврђења: форови и ноајои (фр. *fort, pouau*). Митраљеје је називао машинама („Тако се из једне овакве машине која има 10 цеви...“), али и оруђем (нарочито удешена оруђа). Слабо старинско ватрено оружје називао је *малометно*, што је облик изведен с осјећајем за језик и његову морфологију, с обзиром на то да постоји *далекометно*. Прихватио је тековине претходних стваралаца у језику војне теорије, али је употребљавао и већ познате европеизме (циндер, перкусија): „дејствовати ударним циндером с перкусијом“. Његов теоријски рад је у складу с оним што је и другима препоручивао: „Старешине треба нарочито да се вежбају и обучавају у томе да увек њихова објашњења и цела предавања буду проста и да су исказана народним језиком без икаквог фразирања, јер их ипак војник не може ни схватити ни разумети.“³⁸

Српска војна теорија је достигла врхунац у радовима војводе Живојина Мишића, не само због научне мисаоности већ и због језика. То је и крајњи домет развоја српске војне терминологије. Ријечи које он употребљава ничу из најдубљих народних скровишта нашега језика. Његов синоним *постојанство–упорство* риједак је у нашој литератури и језику, као и *усталаштво* (енергија). Мишићева реченица је понекад више лирска него војничка конструкција: „да се војска у офанзивним дејствима губи као снег у пролеће“,³⁹ „главни командант мора да осећа тугу своје војске“.⁴⁰ Али, понекад је он епски приповједач: „Кад се тако ђенијални војсковођа могао да превари у рачуну за своје припреме, ја шта је онда остало за друге обичне смртне људе и војсковође обичне памети и обичне способности?!“⁴¹ Војвода Мишић није био само „тумач“ рата, он је био његов филозоф и пророк. Колико је његова пророчка мисао стигла и до наших дана види се из реченице: „Али рат, у исто време, скида и лажну маску људске и државне величине, обелодањује њихову слабост и поквареност, и износи их у свој наготи њиховој.“⁴² За Мишића се не би могло рећи да је нарочито пазио на језик и терминологију, он их је више носио у себи као епско наслеђе предака и начин писања својих претходника.

³⁷ Станојло Стокић: *Рат и ратовање*, Београд, 1885, стр. 145.

³⁸ Петар Пешић: *Тактика*, I део, Београд, 1907, стр. 43.

³⁹ Живојин Р. Мишић, *Стратегија*, Београд, 1907, стр. 514.

⁴⁰ *Исто*, стр. 499.

⁴¹ *Исто*, стр. 539.

⁴² *Исто*, стр. 3.

Наша савремена војна мисао више се развијала у окриљу идеологије и политике, него што је била наклоњена традиционалном развоју теорије ратне вјештине. Прекидањем веза с научним сазнањима и духовношћу наше старије војне литературе, ми смо прекинули и наставак њене културне надградње. Као посљедица тога, срушена је традиционална стилска и језичка конструкција, етичка и морална порука у теоријском излагању, па и сам садржај теорије ратне вјештине. Појавиле су се дугачке бесадржајне реченице, типични примјери политичког језика. Настале су произвољне и нејасне дефиниције, расточен је с муком обликовани термилошки лексикон, те нестала велика духовна и етичка вриједност старије војне литературе. Преузети су из страних језика (нарочито руског) многи непотребни термини и језички облици (армија, десант, бојев), потпуно је запостављено језичко стваралаштво у изградњи сопствене терминологије и створено безброј скраћеница, што је појава потпуно непозната нашој традиционалној војној науци. Неодговорност према језичкој култури захватила је све писце војне литературе, па и оне с највишим научним и академским звањима. Несхватљиво је да се читава војска једне државе од преко двадесет милиона становника звала *армијом* иако је *армија* била једна од њених формацијских јединица. Тешко је разумјети да се у тој истој војсци не разликује појам „ратна морнарица“ од појма „поморство“. Отуда се официри који су завршили Морнаричку војну академију називају „морнарички“ и „поморски“, иако поморске школе постоје само у грађанству и њихов се програм не може упоређивати с оним у Морнаричкој војној академији. Претјерана употреба страних израза, нарочито узетих из енглеског језика, показује да наши технички стручњаци нису у стању да их прилагоде нашем језику. Стари српски теоретичари нису говорили да се *Кокин магацин* уводи у наоружање, али јесу ако је било ријечи о Кркиној, Манлихеровој или Пибодијевој пушци.

У теорији ратне вјештине и свим документима који су за њу везани терминологија није проблем сам за себе. Првенствено, треба изградити културу писане ријечи и прихватити је као обавезу аутора који се јавно оглашавају – ниједан војни техничар не може да се изузме од те обавезе. Ако се може научити теорија ратне вјештине, може се научити и вјештина културног изражавања у њеном тумачењу. Истина је да то није лако, али није ни немогуће. Изворишта опште културе, која је основа за писменост у изражавању, треба да се налазе у наставним плановима и програмима. Наши стари војни теоретичари долазили су у војне школе с много мањом школском спремом него садашњи студенти војних академија. Ипак, успјели су да на српски језик преведу и пренесу све војне класике Европе 19. вијека. Од таквих официра постајали су министри (изван војске!), научници, књижевници и академици. Није без разлога својевремено записао велики Јован Цвијић: „Академија је наука желела указати своје признање целој српској војсци, награђујући оне њене врлине које спадају у домен Академије: научни дух и методе.“

Пастирска или политичка путовања папе Јована Павла II

Мр Зоран Милошевић

Јован Павле II је папа који је више путовао од свих својих претходника. Чак 10 одсто свог времена провео је на путу. На тим путовањима питања вере су му била споредна, а доминантна она из традиционалне друштвене доктрине Римокатоличке цркве.

Предност у наметању те доктрине има Европа, укључујући и српске државе, те отуда, на све начине, утишава проблеме у земљама тзв. трећег света. То, опет, има за последицу честа путовања баш у те земље. Јер, докле његови агенти, свештеници и други обављају послове широм Европе, он смирује незадовољство широм „трећег света“. На тим путовањима затро је аутентичне теологије као што су: теологија ослобођења, црна теологија и др. Истовремено, даје подршку диктаторским католичким режимима који су продужена рука САД, а ускраћује је ослободилачким покретима. У Европи подржава најконтроверзније католичке редове, попут организације *Opus Dei* („Божије дело“). У Хрватској је наговестио проглашење Алоџија Степинца за свеца, чиме је признао континуитет римокатоличке политике према Србима, показујући, при том, пут којим ће та црква ићи.

Увод

О вери, религији и теократским политичким концепцијама много се писало и пише а, судећи према тренутном развоју догађаја, тек ће се писати. Тотални феномен је „вечни“ проблем (политичке) социологије. Ипак, многи социолози, политиколози и други из (не)црквених редова покушавају да им оспоре право да се критички баве вером, религијом и црквом. Представници феноменолошке оријентације у социологији религије, Ј. Вах на пример, сматрају да једино религиозни људи могу говорити о наведеним проблемима.¹ Том екстремном, али и ненаучном ставу могу да се придодају и многи други примери² који указују на перманентну тежњу да се порекне право лаичкој, нецрквеној социологији и политикологији, па чак и оној из редова конкурентских

¹ Д. Б. Ђорђевић, *Бег од цркве*, „Нота“, Књажевац, 1984, стр. 13.

² Роберт Ватноу, на пример, негира социологију као науку. Основни аргумент је атеизам и секуларизам те дисциплине, који је, према Ватноу, потребан само да би се социологија разликовала од теологије. Роберт Ватноу: *Наука и свето*, у зборнику: *Повратак светог?*, „Градина“, Ниш, 1994 (приредио Д. Б. Ђорђевић), стр. 157–166.

црква, да под „критичко око“³ постави веру, религију, цркву и њене представнике. А да она има шта да каже више је него очигледно, посебно када се анализира *пракса* појединих црква и њихова (зло)употреба вере у политичке сврхе. Када је реч о (зло)употреби вере, посебно је вешта Римокатоличка црква (РКЦ). Њен политички ангажман често завија у црно многе породице и народе – о чему наша историја убедљиво сведочи. Тако се религија љубави (што би требало да буде хришћанство) претвара у идеологију освајања и уништавања аутентичних народних вредности. Да је и сада на сцени ојачала католичка офанзива казује и Мојца Дрчар-Мурко, која пише да забринутости има места јер *офанзива* према Истоку значи „да управо католичка црква води друштвену обнову Европе, која неће бити више ни комунистичка ни капиталистичка, већ ће бити наслоњена на социјалну доктрину католичке цркве“.⁴ Да би се тај програм лакше спровео, између осталог, потребно је порећи нецрквеним ауторима право да критички валоризују тежње и поступке Римокатоличке цркве. Она са својом верском и друштвеном доктрином претендује и на српске просторе, о чему историјска наука заиста има много да каже. У том наступу, који је изричито политички, често у комбинацији са специјалним ратом,⁵ крчи пут планетарној доминацији не осврћући се на последице.

Јасно је, међутим, да национални и индивидуални идентитет није глина која може да се меси према потребама моћника, па сви европски народи, посебно они на њеном истоку, бивају суочени с дилемом да ли да се покоре или да остану верни себи и својим коренима – како духовним, тако и материјалним, или све то треба одбацили и сврстали се иза Папе у походу на друге народе, другачије културе и амбиција од оних који су замишљени у крилу Римокатоличке цркве. Конверзија значи усвајање наметнуте доктрине, понашање према њеним захтевима, али и превредновање и заборав целокупне дотадашње историје.

У наметању властите доктрине у оквиру РКЦ дошло је до неких новина. Наиме, папа Јован Павле II инструментализовао је у ту сврху и своја путовања по свету. Тако, посетом конкретной држави обави многе значајне политичке активности: подржи или не подржи одређену политичку снагу или оријентацију верника; провери функционисање свештеничких и политичких католичких организација или постави темеље некој организацији која треба да доведе католика (католике) на власт – ради се о организацијама као што је пољска „Солидарност“.⁶ При томе, магична снага вере умногоме му олакшава посао.⁷

³ О негативним учинцима лојалности видети код Ј. Сперковича: *Лојалност и ефикасност*, „Књижевне новине“, Београд, 738/87. стр. 6.

⁴ *Покрстјањена, знова евангелизирана Европа*, „Дело“, Љубљана, 1. мај 1990, стр. 27 (суботна прилога).

⁵ Jean Mari Muller: *Стратегија ненасилног деловања*, КС, Загреб 1986, стр. 114–160.

⁶ С. Чук, Папеж Јанез Павел II, „Огњишче“, Копер, 5/90, стр. 30 (прилога) (хронологија папиних путовања преузета је (углавном), од тог аутора).

⁷ Све дилеме око вере, њеног смисла итд. лепо је објединио и исказао познати руски књижевник Лав Николајевич Толстој у спису *Па шта да радимо*, код нас штампаног у: *Публицистички списи 1855–1909*, „Просвета“–„Рад“, Београд, 1969.

Папа Јован Павле II

Папа Јован Павле II (*Karol Wojtyła*) родио се 18. маја 1920. у Пољској.⁸ Године 1978. изабран је за папу. Пре тога, 456 година папе су били искључиво Италијани, а сада је на челу РКЦ Словен – Пољак Војтила. Година 1978. у католичком свету позната је као година „трију папа“.⁹ Контрверзе око тих догађаја још нису разјашњене, а дилеме и даље трају. Рекло би се да папа Јован Павле II не може без таквих догађаја. Поједини аутори приписују му да је у младости сарађивао с нацистима, па се, да би избегао одговорност, склонио у РКЦ. „Почетком 1940. године један млади пољски трговац, запослен у хемијској компанији (*I. G. Chemical Company*), продавао је нацистима цијанид који се користио у Аушвицу (*Auschwitz*). Он је, такође, као хемичар учествовао у производњи гаса којим ће се у злогласном концентрационом логору извршити помор милиона Јевреја и припадника осталих народа. Уплашен за свој живот он је после рата потражио уточиште у католичкој цркви (култу) и крајем 1946. године постао њен свештеник. Године 1958, постаје најмлађи пољски бискуп. Занимљива је историја његовог папинства. Након само 30 дана устоличења, његов претходник је потајно убијен¹⁰ да би он преузео папство као папа Јован Павле II“,¹¹ пише протестантски теолог Тони Аламо.

Кардиналски збор изабрао је 16. октобра 1978. за 264. папу РКЦ пољског кардинала Војтилу, који је узео службено име Јован Павле II. Његовим доласком на чело цркве, несумњиво, настале су значајне промене у политици те цркве према другима, посебно према православним народима Европе и народима тзв. трећег света. Његов политичко-религиозни портрет показује одређену сагласност између његове личности и врста промена које је наметнуо властитој цркви, али и свету.

После самог чина избора, иза ватиканских зидина, већ је створена представа о профилу новог папе. Тако је, наводно, на питање новинара „какав ће тон дати Војтила својој владавини“ следио одговор: *војнички!*

⁸ Метод Бенедикт: *Папежи од Петра до Јанеза Павла II*, „Мохорјева дружба“, Цеље, 1989, стр. 266.

⁹ С. Чук, *исто*, стр. 29.

¹⁰ Марко С. Марковић, *Православље и нови светски поредак*, ИД „Образ“, Београд, 1994, стр. 68–69 (наводи сазнања Давида Јелопа да је Војтилин претходник убијен јер је припремао „чистку“).

¹¹ Томе Аламо додаје и следеће: „Данас овај човек управља моћном организацијом у Америци која се назива Јеврејска фондација (*Jewish Federation*) као и једном од многобројних огранака названом *Католичка обавештајна мрежа* (*Cult Awareness Network*), чије су жртве како хришћани тако и припадници осталих религијских заједница. Папина обавештајна мрежа није ништа друго него наставак Хитлеровог Министарства вере (*Ministry of Cults*), ... Многи Јевреји су одустали од подршке папиној Јеврејској федерацији: рабин Аврам Купер (*Abraham Cooper*), али и декан Симон Визентал Центра (*Simon Wiesenthal Center*) се одрекао места у комисији федерације. Многи други јеврејски лидери су следили његов пример, нарочито од тренутка када се сазнало за директну умешаност Јеврејске федерације у акције ПЛУ-а ... Данас је један од најважнијих папиних саветника Ото Амброс (*Oto Ambros*), ратни злочинац осуђен на нирнбершком процесу“ (*Тони Аламо, Дијаболични папа*, „Свечаник“, Београд, 1–2/93, стр. 36).

А познаваоци биографије Карола Војтиле из времена његовог бискуповања у Пољској наглашавају да је он „папа борбе и вере“.¹² Сараднике и пријатеље, такође, бира према том начелу. „Војтилин круг била је особито скупина борбених католичких интелектуалаца, конзервативних националиста, што се окупљају око друштва 'Знак' и Краковског тједника 'Tygodnik Powszechny'“.¹³ Папа је, сведочи Новак, јака личност која влада *чврстом руком*, руком која се не тресе. Не дозвољава да му заповедају, слуша савете, али тешко дозвољава да на њега утичу када се за нешто одлучи (а обично се одлучи јако брзо). Истовремено, људи који раде у Римској курији кажу да Јован Павле II жели да *одлучује лично*, такорећи о свему, и о стварима које би иначе морао да препусти другима.¹⁴ У времену које је обухваћено анализом, истраживачи су уочили следеће Папине особине: склоност тријумфализму, и неколективном одлучивању, несклоност дијалогу с другим црквама, наклоњеност милитантним¹⁵ католичким организацијама, каква је Заједница и ослобођење (*Comunione e Liberazione*), склон је духовном колонијализму и противник је плурализма. Све то није утицало на доносиоце предлога, а потом и одлуке да се Папа прогласи човеком године. Између осталих, учинио је то и познати немачки лист „Die Welt“.¹⁶ Папина аутентичност своди се на измене формалних ствари, што је видљиво и из образложења предлога: „Иван Павао II надомјестио је застарјели церемонијал људским, неусиљеним понашањем и показао се горућим заговорником људских права.“¹⁷ Но за човека године га је предложило нешто више: постао је осјетним симболом религиозне обнове у свијету“.¹⁸ Другим речима, иако Папа није много унапредио морал и није постигао квалитативно нова решења у односу богати-сиромашни, постао је човек године због тога што је успео да обнови веру а да не такне у питање моралног оправдања експлоататорског светског трговинског система (што иначе католички бискупи чине), што указује да се иза свега крију неки други интереси.

Три месеца после избора за папу, Јован Павле II кренуо је први пут у иностранство – у Мексико. Од тада су његова путовања медијско-политички догађаји који се преносе милионима људи. Социолози су уочили ту посебност и већ су, реагујући на новину, израчунали да је Папа од 1990. године 10 одсто свог времена провео на путу, односно да је прешао толико километара да би могао да обиђе *двадесет пута*

¹² Андреј Новак, *Папа Карол Војтила, политички портрет и биографија*, „Цанкарјева заложба“, Љубљана-Загреб, 1984. стр. 60.

¹³ *Исто*, стр. 61.

¹⁴ *Исто*, стр. 85.

¹⁵ Ту особину уочио је и Александар Антонић: *Војни аспекти политике Ватикана*, „Војно дело“, Београд, 1–2/94. стр. 20–34.

¹⁶ А. Бујак/М. Малински: *Иван Павао II, Кршћанска садашњост*, Загреб, 1980, стр. 151.

¹⁷ Да није тако показали смо у нашој књизи *Политика и теологија*, посебно у питању „Косово, људска права и Ватикан“, Градина/ЈУНИР, Ниш, 1994, стр. 76–85.

¹⁸ А. Бујак и М. Малински, *Исто*, стр. 151.

Земљину куглу, или да два пута оде на Месец и назад.¹⁹ Зато је стекао надимак „путујући Папа“. Међу световњацима вероватно најстрожу оцену Папи дао је немачки социолог Хорст Хорман, назвавши га (у својој књизи) „Светим лудаком“.²⁰

* * *

Католицизам није само вера, религија, он је и политика.²¹ Неки католички аутори чак тврде да би католичка вера и црква биле мртве да нема католичке политике.²² Одмах се, дакле, намеће и питање шта Папа на путовањима проповеда: веру или политику и да ли обоје, или нешто, ипак, преовлађује. Чини се, ипак, да Папина путовања имају доминантно политичке циљеве, а тек у безначајном делу и верске. Јер, РКЦ и јесте позната по томе што политичким средствима успоставља и шири своју веру.

За првих шест година папства Јован Павле II обавио је више од 20 путовања (са посетом Хрватској укупно 62). Ниједан папа пре њега није мобилисао толико људи, средстава јавног информисања и др., као он. Више од стотину проповеди и говора које је имао указују на веома ограничен репертоар тема, јер се често понављају. У суштини, то је понављање традиционалних начела католичке друштвене доктрине. „Тенденције његовог говора – како у теолошким тако и у друштвено-политичким питањима – никако нису усмерене ка настављању развоја реформи наставком другог ватиканског сабора,²³ већ ка утврђивању

¹⁹ С. Чук, исто, стр. 29.

²⁰ Даље од Хормана, свакако, иде адвентистичко тумачење Даниловог пророчтва. Они сматрају да је Папа антихрист (у откровењу Јовановом каже се да он – антихрист – има број 666). Званична Папина титула, кажу адвентисти, написана је у папској тијари (Папина владалачка и првосвештенска круна). Кад се саберу бројне вредности латинских слова, у тој титули, добија се тачно антихристов број: 666.

V I C A R I V S F I L I I D E I
5 +1 +100 +0 +0 +1 +5 +0 +0 +1 +50 +1 +1 +500 +0 +1 = 666

Православни одбацују тај „доказ“ јер сматрају, између осталог да не могу све папе бити антихристи. Видети: Лазар Милин, *Црква и секте*, књ. 6, Београд, 1982, стр. 277.

²¹ Антон Стрес, *Осеба ин дружба, Преглед католишкега дружбенега наука, „Мохорјева дружба“*, Цеље, 1991, Јанез Јухант и Рафко Валенчић, *Дружбени наук цркве, „Мохорјева дружба“*, Цеље, 1994, као и наш приказ: *Католици, нацизам, марксизам, „Борба“*, Свет књиге, 1. септембар 1994, Београд, стр. II.

²² Да је ово тврђење претерени одраз неверовања показује рад З. Милошевића *Зашто у СПЦ нема клерикализма*, у зборнику: *Шта нам нуди православље данас?*, „Градина“, Ниш, 1993, стр. 77–84 (приредила Гордана Живковић).

²³ Супротан став има хрватски социолог Никола Скледар. Он каже: „Што се догматско-теолошких схватања Папе тиче, ту се он наравно, креће строго у оквирима службене теологије црквеног учительства како је она (ре)дефинисана документима Другог ватиканског сабора. У конкретним социјално-политичким питањима еластични је, времену примеренији, па као такав савременом свету и човеку и прихватљивији. Папа Јован Павле II залаже се за нови међународни економски поредак, за реформу међународног трговинског система...“ У религијском смислу папа Јован Павле II, сматра Скледар, заступа *неоконзервативну* постконцилску струју у Цркви, која тендира централистичкој, инте-

тобоже неограничених позиција црквеног учитељства“.²⁴ У том наступу Папе, међутим, уочавају се и две противуречности: 1) модерна, привлачна и јавно успешна форма његовог наступања, те традиционални, несензационални садржаји његових порука, и 2) као ниједан папа пре њега, Јован Павле II говори против политичких функција цркве – пре свега свештенства – а један је од најисполитизованијих папа нашег века.

Када су нобеловац Габријел Гарсија Маркес и председник чилеанске хришћанскодемократске странке Габриел Валдес посетили Папу, између осталог и због положаја сиромашних у Јужној Америци, те проблема у вези са теологијом ослобођења, Папа није хтео да чује оно што су посетиоци наумили да кажу. Прекрстио је руке и хтео да прекине посету – сведочи Валдес. Једноставно, Папина друштвена доктрина, коју је морао да усвоји као свештеник и развија као бискуп и папа, није му дозвољавала разумевање за другачије визије (које нуди теологија ослобођења). Отуда многи социолози сматрају да Папа заговара једнострану слику света, тј. искључиво решења која нуди католичка друштвена доктрина.

Путовања

Од распуштања црквене државе 1870. године, пуних 90 година, због срамоте коју је Светој столици нанела италијанска грађанска револуција, ниједан папа није напустио Рим. Тек је папа Јован XXIII, чији је изричити задатак био да отвори врата и прозоре Католичке цркве модерном свету, после скоро сто година, напустио хоше за дурење папа – које су сами, иначе, изабрали. Време папских путовања око света започело је с Павлом VI, који је, између осталог, обишао Израел, Индију, САД, Португалију, Турску, Колумбију, Уганду и Филипине. Папа Јован Павле II, дакле, није први папа који је путовао на мисију, али је први Папа који живи од тих путовања.

Јован Павле II своја путовања увек означава као „пастирска“, тј. као средство духовног пастирства. Али, то је сумњиво већ и на основу увида у сусрете које Папа има по земљама чији је гост. Он, наиме, осим са бискупима, има директне сусрете још само с политичким руководством. „Верници при посетама представљају, заправо, само декор испред којих тече употребљив, режиран (управо тако као и обредно љубљење бетонске полетно-слетне стазе аеродрома у главном граду сваке државе), шоу-програм, јер је и стискање руку и љубљење деце већ унапред испланирано. И пренатрпани програм, који често предвиђа само неколико часова за једну државу са више милиона католика 'наглом оцу' једва дозвољава могућност да добије стварни утисак о

галистичкој „Цркви одозго“ која све више наглашава „вертикалу науштрб хоризонтале“ (Никола Скледар, *Доктринарни профил папе Ивана Павла II*, „Теме“, Ниш, 1–2/90, стр. 136–137).

²⁴ Адалберт Кримс, *Fenomen Wojtyła (Папежев динамични конзервативизем)*, Часопис за критико знаности, 71–72/84, Љубљана, стр. 17.

држави и људима или да се позабави пастирским питањима државе домаћина“.²⁵

Садржинска и логистичка основа путовања већ је унапред у Ватикану брижљиво припремљена, уз сарадњу апостолског нунција и представника бискупске конференције земље домаћина. Посете делују убедљиво, чак и спонтано, захваљујући глумачким способностима Карола Војгиле, који игра веома убедљиво унапред припремљене улоге (познато је да многи политичари узимају часове глуме код професионалних режисера и глумаца). Више стотина проповеди и говора које је обавио садржински нису донели ништа ново, међутим, полази му за руком да остави утисак као да говори конкретно за присутне људе, те да је тему изабрао специјално за њих. Дејство његовог говора, дакле, није у садржини, већ у његовој личности и његовом наступу, који имају одређени магнетизам за масе и медије. Стил који користи папа Јован Павле II у извођењу својих мисионарских путовања, са становишта духовног пастирства, благо речено, није одговарајући, али је делотворан инструмент у објављивању и пропагирању црквене и „државне“ спољне политике.

Јован Павле II упутио се 28. јануара 1979. у Мексико да би преузео отварање Трећег пленума латиноамеричке бискупске конференције (CELAM III).²⁶ Латиноамеричка црква је од времена шпанског освајања у 16. веку увек била на страни власти, међутим, на бискупској конференцији у колумбијском градићу Меделину, 1968. године, извршен је историјски заокрет. У закључном документу се, између осталог, каже: „Веру у Исуса Христа црква мора потврђивати са убедљивом солидарношћу према сиромашним. То значи, желимо присвојити њихове проблеме и битке те говорити у њихово име. Наша вера се мора конкретизовати жигосањем неправде и тираније те бојем против несносних услова живота.“

Та изјава, као и сличне касније, није се допала конзервативним круговима. (Дуго је трајала напетост пре него што су бискупи одлучили да прихвате наведени документ. На тако нешто натерала их је стварност, оличена у другим верским заједницама, које су преузимале социјално старање о сиромашнима, чиме су изазвале велике конверзије верника. Ради се, пре свега, о сектама. Дакле, да би очували стадо бискупи су морали и да послушају своју савест, и да крену у акцију, па макар се конфронтирали са влашћу и Ватиканом). Ватикану и латиноамеричким

²⁵ Адалберт Кримс, *Пасторална путовања кот средство политике*, Часопис за критико знаности, 71–72/84, Љубљана, стр. 22.

²⁶ Латиноамеричка бискупска конференција била је позната по заговарању теологије ослобођења, која се у анализи друштвене стварности ослања на марксистичке поставке, пре свега на класну борбу. Видети: Гулио Гирарди; *Кршћанска вјера и историјски материјализам*, „Стварност“, Загреб, 1986; Ивица Маштруко; *Алтернативне кршћанске теологије*, у зборнику: *Религија и друштво*, Завод за уџбенике ..., Београд, 1988, стр. 147–162; Синиша Зриншчак; *О једном покушају теолошке елаборације проблема ослобођења у савременом свијету*, „Културни радник“, 3/90, Загреб, стр. 65.

диктаторима, од почетка сукоба, циљ је био да ревидирају, на новом пленуму, усвојени меделински документ. Тако је у мексичком индустријском граду Пуеблу текао CELAM III у знаку конфронтације између конзервативног и напредног крила латиноамеричке цркве, па се са стрепњом очекивао однос новоизабраног папе²⁷ према том спору.

На сам дан отварања бискупске конференције папа Јован Павле II проповедао је свештеницима и монасима о Маријином божијем путу у Гвадалупу. Опомињао је на опозиционо понашање и друштвено-политички радикализам, да би потом наставио: „Будите свештеници и монаси а не социјалне или политичке вође или функционери какве световне снаге. Зато понављам: Не умишљајте да служите Јеванђељу ако покушамо нашу свештеничку харизму разводнити са претераним интересом за опширно подручје световних проблема“.²⁸ Тиме је указао на основни правац свог говора и у Пуеблу. Потом је пред бискупима осудио неке нове интерпретације Јеванђеља (теологију ослобођења), које уносе пометњу у црквене и лаичке редове. Нагласио је да је у супротности са црквом веровање да је Христос деловао политички, да се борио против римске превласти и власти и да се уплео у класну борбу. То Адалберт Кримс коментарише на следећи начин: „Ако помислимо да се у цркви говори о Христовом наслеђу, онда нам постаје јасно шта је Папа мислио у погледу латиноамеричке цркве: *никакве политичке активности, никакве борбе против америчког империјализма и против владајуће олигархије, одрицања од класне борбе*“.²⁹

Прва дужност бискупа, према Папином схватању, јесте да бди над чистотом учења, да се бори против атеизма, као основног узрока нечовечности, без обзира на карактер власти – наравно, осим ако није атеистичка. У вези с тим уочавају се барем две нелогичности. *Прво*, проглашење атеизма основним узроком нечовечности за католика у Јужној Америци, који изузетно пати од католичких диктатора, не значи друго до давати отворену подршку онима који крше људска права у име борбе против атеизма и комунизма. *Друго*, како је добро приметио Гирарди, то значи да латиноамеричка црква нема право на посебност, да се не уважавају локалне прилике – историјске и конкретне, а све у име става да људска мисао не може судити Божијој речи, јер она суди човековој. „Тако нас послушност Божијој ријечи лишава права да мислимо, бранећи посвећену истину од људског погледа. Ту је разлог, на примјер, отпору цркве према аристотеловској знаности, прије, а послје према науци о природи, Галилеовој астрономији и Дарвиновој биологији, одбијању знанственог проучавања Библије и, на концу, актуалан отпор хуманистичким знанственим дисциплинама попут психоанализе и социологије религије“.³⁰ Ту Папа заборавља да само

²⁷ Адалберт Кримс, *исто*.

²⁸ *Исто*.

²⁹ *Исто*, стр. 24.

³⁰ Гулио Гирарди, *исто*, стр. 53–54.

слободни људи могу слободно да изаберу и Бога – све друго је насиље и хегемонија. „Само људи способни за човечанску љубав могу љубити Бога“, вели с правом Гирарди, и додаје: „Као што је љубав Божија без људске љубави лаж, тако је и објављена истина без људске истине лаж“.³¹

Седам месеци после одласка из Пољске да преузме папску столицу, 2. јуна 1979, папа Јован Павле II, вратио се у домовину. Како је то било прво Папино путовање у комунистичку државу, изазвало је огромно интересовање, пре свега медија (управо су медији и започели стварање култа *непобедивог Папе*). Говорило се о продору у совјетску државу, а кардинал Франц Кенинг пророковао је „*потрес чак до Урала*“.³² Главни Папин мото био је: „Поновно уједињење Европе на хришћанским основама“.³³ У том духу текли су и његови говори. Заговарање хришћанске јединствене Европе Папа је увек везивао с осудом атеизма. Већ првог дана посете Пољској изговорио је молитву (на Тргу победе у Варшави): „Молимо да снаге атеизма – снаге смрти – не буду снажније од снага живота, светлости вере“.³⁴ Медији, посебно немачки, позитивно су коментарисали Папине изјаве, закључујући да „још ниједан политичар није Совјетском Савезу негирао право на Источну Европу“.³⁵

„Путујем у срце огромног континента – Африку, која је од мисионара прихватила бакљу хришћанске вере“. Тим речима се папа Јован Павле II опростио, 2. маја 1980, на римском аеродрому пре него што је кренуо на свој пети велики пут у иностранство, у шест афричких држава. Иако је сада познато да је у прошлости постојала тесна веза између колонијализма и католичког мисионарства, Папа је у свакој прилици *хвалио мисионаре* као праве јунаке афричког континента. Према његовом убеђењу, храбри мисионари нису имали ниједну другу бригу осим духовног благостања Африканаца. Дакле, иако су историјске чињенице биле другачије, Папа је увек убеђивао слушаоце да је у Африци Свето писмо понуђено и слободно прихваћено. Међутим, сами Африканци имају другачије мишљење, које потврђује афричка народна

³¹ Исто, стр. 57, Упоредити Леонардо Бофл, *Кај со теологије третјета света?* „Знамење“, 2/89, Марибор, стр. 147–154.

³² Касније је М. Горбачов у једном интервјуу италијанским новинама, који је пренела и „Дружина“, признао да је „перестројку“ осмислио Ватикан, а да су остали „историјски“ процеси приликом постпапиног боравка договорени у Пољској.

³³ Да је ЕЕЗ, односно уједињена Европа од Атлантика до Урала, замисао РКЦ, односно Ватикана, показано је у раду *Уједињена Европа – Европа регија операционализација католичке друштвене доктрине?*, у „Политика и теологија“, „Градина“ / ЈУНИР, Ниш, 1994.

³⁴ А. Кримс: исто.

³⁵ У својој књизи Адалберт Кримс: *Karol Wojtyła Papst und politiker*, Köln, (Пахл-Ругенстеин), 1986, поновио је раније тезе у разним часописима, пре свега „Action kritisches Cristenien“ (Беч). Између осталог, он тврди да источна политика Јована Павла II носи снажан печат пољских прилика. Таква политика је сагласна америчкој политици, што сведочи о снажном утицају америчке политике у Ватикану.

пословица: „Када су дошли белци имали смо земљу ми а они Библију. Данас имамо ми Библију а они земљу“.³⁶

На том континенту Папа је говорио искључиво као бели, европски човек. Реч колонијализам или апартхејд ниједном није изустиио. Међутим, веома често је говорио о хришћанском идеалу моногамије и о хришћанској породици. И остале теме које је начинао биле су европски обојене: атеизам, слобода вере, свештенички целибат, планирање рађања, побачај итд. У Киншаси је, уз велико одобравање масе, жигосао корупцију. Међутим, најкорумпиранијег управника француског и белгијског капитала, бруталног мучитеља *Мобута*, који се дан пре Папиног доласка венчао у цркви, удостојили су да за време Папине празничке божије службе потресно клечи на почасном месту.

Када се 12. маја 1980. Папа вратио у Рим изјавио је: „Истински сам осетио велику радост при томе што сам истим народима посредовао Божију реч као што су је пре сто година посредовали мисионари“.³⁷ Тиме је, нехотице, проблематику свог путовања сажео у кратку формулу да посланство још увек схвата као пре сто година.

Бразил је сада са више од 100 милиона католика највећа католичка земља на свету. У тој држави Папа је боравио од 30. јуна до 11. јула 1980. године. У Бразилу су постојали тешки политички сукоби, не само између цркве и војног режима већ и унутар саме цркве. Још 1964. године, када је *лучем* срушена народна влада, већина бискупа је аплаудирала³⁸ спаситељима од комунизма. Затирање и социјалне последице „Бразилског привредног чуда“ после неколико година довели су до радикалне измене мишљења, што је произлазило из католичке базе и нижег свештенства, које се, коначно, није зауставило ни код виших црквених чиновна. Већ 1971. године све бискупске скупштине заузеле су став против бразилског модела. Најкасније до 1977. године та критика (теологија ослобођења) постала је опште добро бразилске бискупске скупштине, тачније њене већине, јер мањина, око 15 одсто од 348

³⁶ А. Кримс: *исто*, стр. 26.

³⁷ Познати социолог Макс Вебер римокатоличку варијанту хришћанства није сматрао изворним хришћанством. На једном месту је забележио: „Руско хришћанство је било и јесте чак и данас, у својим специфичним изразима у великој мери древно хришћанство. Ако неко обрати пажњу на неку ауторитарну цркву, покушаће да открије у којој инстанци је уложена последња непогрешива моћ...“ У РКЦ то је Папа, код протестаната то је „реч“, Свето писмо, а у православљу је, према изворном схватању, црквена заједница, сједињена у љубави. Видети: Андреас Е. Бус, *Макс Вебер и Азија*, Градина/ЈУ-НИР, Ниш, 1994, стр. 119.

³⁸ То није никакав изузетак. Аустралијанка Ана Пателе-Греј о католичком понашању, када је њен народ у питању, каже: „Преко 60.000 људи мога народа изгубило је живот. Њихови извори били су отровани. Били су нападнути и на стотине их је стрељано. Читава племена су умрла од козица. Жене и деца били су силовани и полно злоупотребљавани. Мушкарцима су ножевима резали полне органе. Бебе су до рамена затрпавали у песак и потом су им секли главе... ЦРКВА ЈЕ БИЛА САУЧЕСНИК ПРИ УБИЈАЊУ МОГ НАРОДА а и због одузимања деце од мајки да би их окупљали у мисионарским центрима да би од њих начинили другоразредне белце, да би служили овима.“ Опширније о тој католичкој варијанти „данка у крви“ Карл Вебер; *Знамење*, 3/90, Марибор, стр. 201.

бискупа, сагласна је са службеном владином доктрином националне обнове и безбедности. У свом говору бискупима, који је сматрао најважнијим између 68 говора и проповеди у Бразилу, Јован Павле II позабавио се баш тим расколом бискупске скупштине, рекавши: „Оно што вас повезује снажније је од свега што би вас могло расколити или одвојити. Ако ми дозволите да говорим из угла личног искуства, као члан неке националне скупштине, нећу оклевати да свака манифестација бискупске скупштине изазива толико већи учинак, говорим о присном, дубоком и трајном учинку за који није обавезно да изазове пажњу, колико се више у њој огледа јединство као душа колегијалности бискупа. Бискупска скупштина на којој се не осећају сви бискупи као чланови сиромаси. Зато је потребно разумети и позицију мањине“.

Тај Папин став бискупи, а и медији, разумели су као подршку мањини и као критику већини бразилске бискупске скупштине. То убеђење потврдио је и сам Папа, позвавши бискупе да буду, пре свега, највиши богослужитељи и учитељи истине, а не политички и привредни стручњаци. „Вама као бискупима потпуно је јасно да вам је забрањено све што служи као политичко нагињање на коју страну, или било каква зависност од ове или оне политичке идеологије, односно овог или оног система“.³⁹ Потом их је позвао да поштују уставну власт, што значи да бразилска црква мора поштовати војну диктатуру и да јој је политички отпор забрањен. Нешто касније, Ватикан је преко службених докумената (енциклика) осудио теологију ослобођења као супротстављену Божијем науку. На крају, Папа је поручио сиромашнима: „Сачекајте да богате почне пећи савест, добровољно ће вам уступити део свог богатства.“ Зато није чудно што је један владин званичник, на крају Папине посете, изјавио да његова влада у потпуности стоји иза речи високог госта и наговестио излазак брошуре с насловом „Јоао а Јоао“ („Јован и Јован“), у којој ће компаративно штампати говоре Јована Павла II и бразилског председника Јоаоа Баптиста Фигуереида, како би се увидело њихово начелно сагласје.⁴⁰

Пре него што је дошао на Филиппине, Папа је добио писмо од 72 филипинска свештеника, у којем је, између осталог, писало. „Плашим се да ће се Ваша посета показати као велика фарса, пуна спољног сјаја, али безначајна“. Потом су свештеници изражавали страх да би Папино

³⁹ Адалберт Кримс, *исто*.

⁴⁰ На путу по Јужној Америци Папа није наилазио само на разумевање као код влада. Индијански покрет Тупац Катари (Кечуји) уручио је, преко својих представника, папи Јовану Павлу II писмо у којем је писало: „Ми Индијанци Анда и Америке закључили смо да је добро искористити Вашу посету како би Вам вратили Свето писмо које нам за пет стотина година није донело ни љубави ни мира ни правде. Узмите дакле, молимо, Свето писмо опет назад и дајте га нашим тиранима јер они записана морална правила требају више од нас. Откако се Кристофер Колумбо овде искрцао наметали су нам неку културу, неки језик, неку веру и некакав систем вредности што је, све заједно, европско. Неки су тумачили да је Свето писмо међу њих дошло као колонијални пројекат. Оно је било идеолошко оружје колонијалног напада“. Видети: Leonardo Boff, *Бог прихаја пред мисионарјем*, „Знамење“, 3–4/92, Марибор, стр. 102.

пастирско путовање неизоставно доделило папски благослов некој, у суштини, неправедној и нечовечној ситуацији чије су жртве. И поред тога, Папа је 18. фебруара 1981. стигао у Манилу, главни град Филипина, где га је дочекао *католички диктатор* Фердинанд Маркос.⁴¹

Филипини су држава у Азији са католичком већином, а црква је подељена на присталице и противнике диктатуре. Свештенике и монахе који бране права сиромашних влада и неки бискупи оптужили су да се мешају у политику и подржавају субверзивне елементе, чак и да су комунисти. Прва проповед коју је папа Јован Павле II имао у Манили била је намењена, између осталог, свештеницима и монасима, којих је било 6.000 у катедрали. Папа је поновио формулације које је већ употребио у Мексику и Бразилу: „Ви свештеници и монаси нисте социјалне или политичке вође или представници неке световне организације. Зато не смете своју харизму разводњавати претераним интересом за опширно подручје световних проблема“.⁴²

Следећег дана, дакле док је још Папа био присутан, председник Маркос је лично, преко телевизије, коментарисао изјаве папе Јована Павла II. Према Маркосу, Папа је забринут због либералних и марксистичких елемената у цркви. Папа је, истакао је председник, *подржао* његову филозофију владања. Те диктаторове изјаве нико није демантовао – ни Папа, ни званични представник за информисање.

Посебан значај придаван је Папиној посети острву шећерне трске Негросу. Радници на тамошњим плантажама припадају најексплоатисанијој групи становништва: 58 одсто радника не прима ни минимални доходак, а 80 одсто нема никакве социјалне сигурности. Папа Јован Павле II означио је као неправедно ако у истом друштву неке групе имају благостање и моћ, док широки слојеви становништва не могу да обезбеде средства за одговарајуће издржавање својих породица. Осврћући се на власнике плантажа, додао је: „Прави хришћански изазов нуди се онима који поседују земљу и њоме управљају. Знам да су многи између вас, као власници плантажа или колонисти, искрено забринуте за добробит својих радника; ипак, црква се, свесна своје одговорности, осећала дужном да вам увек изнова предочава идеал љубави и правде.“ Потом је Папа наставио да објашњава да речено значи поштовање законских права сваке заједнице како би се обезбедио мир као услов општег благостања и да насиље не може бити решење. Многе је тај Папин иступ разочарао. Зато су сложено закључили да *Папа има исти модел за сав „трећи свет“*. Богатима је покушавао да пробуди савест (иако су довољно доказали да је немају); сиромашне је упозоравао да се клоне насиља и класне борбе, као и марксистичке идеологије, а

⁴¹ С. Чук, *исто*.

⁴² Knut Walf, *Варљива ентност с помоћју римскега централизма*, „Знамење“, Марибор, 1984, стр. 59. После тога, готово по правилу, када би Папа најавио одлазак у неку земљу многи верници и верске организације РКЦ протестовале су против његовог доласка у њихову земљу. Тако је и са европским посетама, осим на Истоку.

напредном свештенству забрањивао је политичку активност. Самокритика је била потпуно одсутна када се радило о „трећем свету“.⁴³

На Папу Јована Павла II, 13. маја 1981, изведен је неуспешни атентат. Спас свог живота испред хитаца атентатора приписао је делу Божије мајке из Фатиме и обећао да ће на годишњицу атентата кренути на божији пут у Португалију. Папа је, иначе, повезао датуме – дан (13. мај) када је на њега извршен атентат и дан из 1917. године када се у Фатими, наводно, први пут појавила (приказала) Марија. Иначе, његов пут у Фатиму, заиста сјајно организован, превазишао је оквире личне захвалности. На политичку димензију тог путовања указао је амерички дневник „International Herald Tribune“, 11. маја 1982. године. У њему је речено да Папа неће изјавити ништа необично, међутим, чињеница да говори у Фатими, антикомунистичком центру, даће његовим речима посебан значај. Педесет година, наглашавао је часопис, светилиште у Фатими је центар Римокатоличке црквене опозиције према комунизму. Они се ослањају на „другу тајну“, када се 1917. године Мадона приказала тројници чобана, рекавши им да ће мир доћи када се Русија преобрати у веру, иначе ће ратови избити и догодиће се прогон цркве, а Папа ће много трпети. Од тада је Фатима позната и ван Португалије као центар десног католицизма и црквеног антикомунизма. За време фашистичке диктатуре, која је трајала с изразитим католичким предзнаком и подршком бискупа, Фатима је била њено духовно оправдање. Одржала се до 25. априла 1974. године. Међутим, ни после пада фашизма значај Фатиме није измењен. Ту су почињали десничарски католички крсташки походи против наговештених државних реформи, молило се за изборе и победе десних странака над левим странкама итд.

Папа је на општој аудијенцији говорио о борби између сила добра и зла, и о претњи злих сила које извиру из атеизма. То је многе аналитичаре и религиологе навело да нагласе „чудну“ подударност у формулацијама председника САД Регана и Јована Павла II. Следећа посебност Папиног боравка у Португалији јесте његово отворено оправдање португалског колонијализма. И то све због тога што су Португалци ширили католичку веру и спроводили евангелизацију, коју поштује сав католички свет и захваљује због тога португалском народу: од прашума Амазона до севера Јапана, преко Африке и Индије, португалски мисионари преносили су Христово име. Чак је нагласио да португалским језиком и сада говори неколико држава Африке и Далеког истока и цео Бразил. Међутим, Папа је ћутао о томе шта су све у тим државама где се сада говори португалски учинили у „име Христа“, од трговине робљем, преко уништења домаће привреде, читавих заједница и њихове културе, до покоља.

⁴³ Charles Foubert, *Филипини: протисловља в папежевих беседах ин дејањих*, „Знамење“, 2/81, Марибор, стр. 176. Медији су, иначе, прећутали Папину посету поморској бази војске САД „Субиц“, где је био гост у Главном штабу Седме америчке флоте на Пацифику. Папа није проговорио ни о 30.000 војника САД у америчким базама на Филипинима (шта они ту раде и кога штите?).

Од 31. октобра до 9. новембра 1982. Папа је боравио у Шпанији, што је био најдужи боравак у некој од европских држава. Формални повод био је обележавање 400-годишњице од смрти Терезе Авилсе. Католичка црква у Шпанији била је један од главних ослонаца Франкове фашистичке диктатуре. Папа је у посету Шпанији дошао неколико дана после велике изборне победе Социјалистичке радничке странке, чиме је посета добила додатни политички значај. Наиме, први пут после грађанског рата Шпанија је добила социјалистичку владу, чији се шеф изјашњавао као атеиста.

Поред бројних тема (развод брака, заштита од трудноће, побачај, социјално партнерство, положај слободног предузетништва, одбацивање класне борбе, итд.), чија је политичка обојеност била несумњива, пажњу је привукло Папино лично посвећење 29 чланова „Божјег дела“ у свештенике.

„Божје дело“ је било у време шпанског фашизма једна од привредно и политички најутицајнијих католичких организација у Шпанији. На врхунцу своје моћи поставила је 18 министара у Франкову владу. И сада има знатан утицај, пре свега на медије, на универзитетима, у банкарству и у сектору привредног власништва. Папе Јован XXIII и Павле VI нису марили за *Свету мафију* (наслов књиге француског аутора Yvona de Vallanta).⁴⁴ Међутим, за време понтификата Јована Павла II „Света мафија“ се неслућено развила. Око 45 дана пре доласка у Шпанију Јован Павле II уздигао је „Божје дело“ у личну прелатуру Римокатоличке цркве, а убрзо потом установитеља те организације прогласио је сведем. Зато се „Божје дело“ није случајно свесрдно ангажовало око организовања и пропаганде Папине посете Шпанији.

У Шпанији је Папа говорио о својој омиљеној теми: јединственој Европи на хришћанским основама од Атлантика до Урала. Његову посету углавном су финансирали католички верници добровољним прилозима. Свештенство их је позвало да допринесу посети Светог оца и решавању најхитнијих проблема Римокатоличке цркве у свету. После обрачуна трошкова Папине посете преостало је око милион немачких марака (5,5 милиона аустријских шилинга), о чијој је употреби одлучивао лично Папа. Он је тај износ поклатио издавачком заводу „Божјег

⁴⁴ Папа Јован Павле II, 17. маја 1992. године на Тргу св. Петра у Риму, прогласио је Ескриву за блаженог оснивача „Божјег дела“. Како је било примедба на ту кандидатуру, оне су решене тако што комисија није саслушала њихове подносиоце. Видети А. Ј.: *Јосемарија Ескрива је нови блажени*, „Дружина“, Љубљана, шт. 18, 3. маја 1992. шт. 21, 24. мај 1992. стр. 2, и *Опус Деи заврчава очитке*, „Дружина“, Љубљана, стр. 2.

Најверодостојније виђење (изнутра) „Божјег дела“ (које се социолошки може сврстати и у тајна друштва) дао је Клаус Стеиглер: *Опус Деи, поглед изнутра*, „Стварност“, Загреб (без године издања). Општа запажања су да организација развија ауторитарност, жељу за освајањем света, секташку методологију, дух инквизиције, манипулацију итд. Књига је потресно сведочанство о врбовању малолетника и о методама њихове индоктринације, начину инфилтрирања у медије, школски систем, политичке и финансијске институције итд. Међу припадницима „Божјег дела“ има и Срба.

дела“, који издаје католички часопис „*Ya*“, а његови коментатори су многи пропагатори Франкове диктатуре.⁴⁵

Закључак

Иако у чланку нису анализирана сва Папина путовања, могу се уочити одређене константе његове политике када је у питању како свет, тако и његови делови.

Уочљиво је да Папа у земљама „трећег света“ подржава католичке диктаторе (сада католичку демократију) иако је јасно да су те владе под снажним утицајем Сједињених Америчких Држава, препоручујући сиромасима у тим земљама да чекају боља времена за решавање својих проблема. Јасно је, такође, да предност код Папе има Европа.⁴⁶ На том подручју прокламовао је свој програм католичења од Атлантика до Урала. У ту сврху је снажно насрнуо на православна подручја, што је узроковало и слабљење односа са Православном црквом, која се супротставља том походу. Какав је Папин програм католичења и стварања јединствене Европе најбоље илуструје наговештено проглашење Алоџија Степинца за свеца. Тиме је Србима и другим православцима показао куда намерава да води Римокатоличку цркву.

⁴⁵ *Напетости мед Церквијо третјега ин првега света*, „Друштво 2000.“, Љубљана, 17–18/91, стр. 139: „Црква преузима функцију конкретног историјског тоталитета. Оправдава и заговара постојећи друштвени поредак, који народ у одређеном времену осећа као тлачење, крајње искоришћавање и неслободу.“

⁴⁶ Папин боравак није анализиран у Хрватској због недостатка релевантних података о посети. Тренутно објављени подаци су под снажним утицајем актуелне политике, тако да политички критички подаци, као и они неутрални, тек почињу да се објављују. Наравно, религиолози су и ту у неповољном положају, пошто стручне публикације излазе знатно спорије од штампе.

Поморска стратегија НАТО-а

Капетан бојног брода *Бошко Антић*

После 40 година постојања искористио је НАТО прилику и изашао изван својих граница. Предвођен САД, све више се оријентише на поморске снаге, које му омогућавају присуство у удаљеним рејонима око европског континента и другим.

Тако су већ формиране Сталне поморске снаге у Средоземљу и другим регионима, а у саставу снага за брзе интервенције поморска компонента постаје незаменљива у пребацивању снага и средстава из региона у регион. У суштини, у потпуности је НАТО прихватио поморску стратегију САД, и његове поморске снаге, које имају велике могућности маневра, аутономност и борбену моћ ударних флота, средство су за пројекцију силе у одређеним регионима.

Због смањења броја бродова, могло би се закључити да слаби поморска моћ НАТО-а. Међутим, она је све већа, јер се уводе све савременији ратни бродови, па се домет њиховог наоружања и ефикасност стално повећавају.

Иако понекад НАТО изгледа нејединствен, на мору се брзо формирају снаге чија су основа америчке флоте у Средоземном мору и на Атлантику.

Војна доктрина и стратегија НАТО-а¹

Крај „хладног рата“, проглашен у јулу 1990. на Самиту чланица НАТО-а у Лондону, распад Варшавског уговора и нестанак „совјетске опасности“ условили су почетак реконструкције НАТО-а, како би се прилагодио новонасталој ситуацији. И поред све веће офанзивности, и даље се наглашава његов дефанзивни карактер. Међутим, начини и средства деловања су промењени. Нуклеарно оружје се сада користи само као средство за одвраћање, а концепција је постала флексибилнија

¹ Седamnaестог марта 1948. у Бриселу је закључен Уговор о економској, социјалној и културној сарадњи између Велике Британије, Белгије, Холандије и Луксембурга на 50 година, а уговор је садржао одредбе војног карактера о колективној безбедности земаља потписница од „... евентуалне немачке опасности“ и био је претходница НАТО-а.

Кад су САД прихватиле Вандербергерову резолуцију, која им је омогућила да напусте своју традиционалну војно-политичку изолацију, западне земље су се могле окупити, на челу са САД, и 4. марта 1949. у француском градићу Fontainebleau, крај Париза, основан је Северно атлантски савез (North Atlantic Treaty Organization – НАТО). Приступ су одмах потписале: САД, Канада, Исланд, Норвешка, Данска, Велика Британија, Белгија, Холандија, Луксембург, Португалија, Шпанија, Француска и Италија. Грчка и Турска приступиле су Савезу 1952, а Савезна Република Немачка 1955. године.

и мобилнија него пре. Због измене ситуације смањена је концентрација снага на Централном европском војишту, а тежиште се преноси на Јужноевропско војиште, што се објашњава проценом да су повећане опасности на крилним војиштима.

Безбедност политике НАТО-а заснива се на три елемента; дијалогу, сарадњи и очувању колективне одбрамбене способности, а нова стратегија на заједничком деловању НАТО-а с другим организацијама (КЕБС, Европска унија, Западноевропска унија и Организација уједињених нација) и облицима сарадње. Нема више уских географских оквира, а усмерење је на контроли кризних ситуација и контроли наоружања, из чега су и произишле мултинационалне снаге, које су мањег обима, али знатно покретљивије, па је НАТО изашао изван граница својих чланица.

Принципи нове стратегије су и контрола наоружања и смањивање оружаних снага, поштовање постојећих уговора и споразума и њихово надгледање, зависност малих оперативних снага од покретљивости и флексибилности у одбрани, способност за брзо нарастање снага ојачања и за брзо ангажовање резерви, потреба за вишим нивоом борбене готовости, зависност од отворених канала комуникација са супротном страном, укључивање у процесе КЕБС-а и смањење буџета (што захтева смањење бројног стања).

На основу наведеног, може се закључити да се ради о потпуно новој стратегији, а не о доградњи или модификацији досадашње „стратегиие истурене одбране“ и „еластичног одговора“, која, изгледа, дефинитивно одлази у историју. Ранији дефинисани противник (СССР) замењује се општим, што условљава промену структуре снага, али и начин обуке јединица.

У складу с Лондонском декларацијом, започета је реорганизација НАТО-а на војном плану. Смањују се снаге у Европи за 50 одсто, уз истовремену реорганизацију јединица. У Централној Европи, уместо осам корпуса, само један ће бити национални (немачки) и биће распоређен на територији бивше Источне Немачке после повлачења совјетске армије. Сви остали корпуси ће бити мултинационални. Основу нове структуре чиниће главне одбрамбене снаге, снаге за брзо реаговање и снаге ојачања.

Новом стратегијом НАТО-а предвиђено је формирање мањих, мобилних мултинационалних снага, ради брзог и енергичног реаговања у кризним подручјима. Мултинационалним снагама се демонстрирају солидарност и одлучност употребе у кризним подручјима. Вишенационалност обезбеђује ефикаснију стандардизацију, рационализацију и придобијање јавног светског мњења приликом интервенција.

Мањи део снага НАТО-а биће истурено стациониран, али се због тога планира снажнија резерва. Биће повећана мирнодопска стратегијска покретљивост, а да би се повећала покретљивост значајно ће се повећати удео транспортних и борбених хеликоптера на копну и бродова на мору, као и осталих система за подршку, ради брзог нарастања борбене моће и позадинског обезбеђења. Тежиште на оперативном

нивоу остаје на оспособљености за брзе покрете оперативних састава на великим одстојањима.

Очито је да је победила америчка варијанта будућег развоја НАТО-а и европске безбедности, а очување мира у периоду после „хладног рата“, према схватањима већине земаља Запада, може да се постигне солидарношћу европских земаља и њиховим везама са НАТО-ом, настављањем процеса разоружања и смањења оружаних снага, успостављањем редовних канала комуникације с бившим противницима и постојањем више организација, чији је задатак да одржавају и заштите мир. Наиме, концепција „заштите мира“ је основа нове стратегије, а треба да обезбеди спречавање појаве кризних ситуација. То подразумева нову структуру оружаних снага, која ће моћи да се примењује у време мира, кризе или рата, као и нову организацију командовања, којом се командовање обједињава, и постојање готових снага високе борбене готовости уз способност брзог нарастања.

То подразумева, такође, свођење војних потенцијала земаља изван НАТО-а у одређене оквири, тако да не могу представљати опасност, што се постиже преко регионалних организација (на пример, КЕБС) или директним утицајем (промена режима, специјални рат, интервенције), као у случају Источне Европе и Југославије.

Поморска оријентација

Док се ранијих година НАТО ослањао на копнене и ваздухопловне снаге, сада се све више ослања на поморске, односно поморско-ваздухопловне снаге, и у свему прихвата поморску оријентацију своје водеће чланице – САД, у примени поморске силе у успостављању „новог светског поретка“. Такво опредељење је последица геостратегијских услова, јер, у целини, НАТО јесте оријентисан на море и чини савез који укључује у своју територију Северни Атлантук. Географски, европски део територије НАТО чини веома разуђени и у облику полуострва истурени део европског континента, који је на северу, западу и југу оивичен морем. Многе од држава чланица НАТО-а имају, у оквиру тог општег географског положаја, облик полуострва. Скоро све европске земље које су чланице НАТО-а излазе на море, а неке од њих имају дуге морске обале. Уз то, у европској зони НАТО-а постоји подељеност услед територијалног суверенитета држава које му не припадају. За НАТО још је важнији положај САД, које спадају и у атлантску и у пацифичку силу. Водећа сила НАТО-а, са својим стратегијским резервама, одвојена је од Европе Атлантским океаном, чија је ширина око 6.000 километара. Због географских услова оружане снаге и средства НАТО-а морају да се пребацују у Европу и подручја око ње, а касније сигурно и у друге светске регионе, при чему су принуђене да преваљују дуге ваздушне и поморске путеве који се лако могу угрозити. У областима од виталне важности, у којима је развијена привреда,

државе НАТО-а зависе умногоме и од трговачке пловидбе.² Географска структура европске зоне НАТО-а отежава координирану одбрану и знатно ограничава могућност да се снаге брзо премештају из једног региона у други. Тако НАТО мора да организује своју одбрану на развученој линији, дугој 6.000 km, која се протеже од северне Норвешке до источне Турске. Део појачања НАТО-а у људству и материјалу, предвиђен за Европу, мора *ваздушним* путем да се пребаци преко Атлантика. Ипак, највећи део тог транспорта обављао би се поморским путем. Пошто НАТО не може снагама које има у Европи да организује ефикасну одбрану, упућен је на правовремено пребацивање великих снага из САД и Канаде, али и из саме Европе.

И у НАТО-у, као и у САД, дуго су постојале две основне оријентације: тзв. континентална стратегија, усмерена на Европу и решавање будућег сукоба копненим и ваздухопловним снагама, и тзв. поморска стратегија, која се заснива на глобалној улози снажне ратне морнарице ради окружења копненог масива бившег СССР-а, и сада ЗНД, и контроле поморских комуникација. Аргументи заступника поморске стратегије и примене поморске силе исти су као они који су наведени и у поморској оријентацији САД:

- могућност пловидбе отвореним морем и појава на свим морима и океанима без кршења норми међународног права, уз подешавање тих норми својим потребама;

- велика аутономија флоте и могућност снабдевања на мору, што обезбеђује дуг боравак у одређеним рејонима без коришћења база на копну;

- располагање ваздухопловном компонентом (палубна авијација) великог домета, што омогућава удар по циљевима на обали дубоко на копну без улажења у зону дејства браниоца;

- располагање и копненом компонентом (морнарничкодесантна пешадија), која након добијене битке на мору испољава своју ударну моћ на копну;

- могућност обављања разноврсних задатака у оквиру сукоба ниског интензитета;

- 85 одсто светског становништва живи унутар појаса удаљеног 500 km од обале, што омогућује флоти да га својим оружјем (ракетe и авијација) држи под неком врстом контроле, односно да на њега пројектује силу.

Водећа сила НАТО-а, посебно када се ради о поморским снагама – САД, а с њом и НАТО, примењујући поморску оријентацију, имала је више концепцијских приступа у развоју и примени ратне морнарице:

- концепцију „стратегичке оправданости“, према којој су развијане снаге неопходне за претњу вођењем нуклеарног рата;

² За пребацивање снага у Персијски залив 1991. године ангажована су 132 теретна брода за суви терет, 27 танкера и два брода болнице, као и два десантна брода преуређена у радионице за одржавање ваздухопловне технике.

– концепцију „рат и по“, према којој су развијане снаге за коришћење у конвенционалним и ограниченим ратовима, што подразумева масовно коришћење ратних бродова на поморским комуникацијама ради подршке јединицама које дејствују ван територије САД;

– концепцију „стратегиска мобилност“, којом је предвиђено пребацивање копнених јединица ваздушним и поморским путем, при чему би ратна морнарица обезбеђивала одговарајућа транспортна средства и снаге потребне за њихово обезбеђење, укључујући обезбеђење комуникација и одбрану најосетљивијих центара и сектора;

– концепцију „доминација на мору“, којом је предвиђена снажна ратна флота, која је била још у време Махана, када је стварао поморску стратегију;

– концепцију „контрола над морем“, која је први пут успостављена у доба Кенедија, а значила је способност ратне морнарице да без препреке обезбеди пребацивање потребних контингената оружаних снага и неопходних материјално-техничких средстава за потребе својих и ратних јединица савезника.³ Таква контрола предвиђа одржавање сталне борбене спремности и мобилности специјално одређених војних ефектива (поморска компонента снага за брзе интервенције);

– концепцију „поморска моћ“, која захтева стално јачање поморских снага ради одржавања квантитативног и квалитативног престижа поморских снага над ратним морнарицама противника. Та концепција је постала значајан инструмент и најефикасније средство за постизање политичких циљева;

– концепције „мобилност“ и „еластичност“, које, повезане с концепцијом „стратегиска мобилност“, предвиђају одржавање сталне борбене готовости и спремности одговарајућих војнопоморских транспортних средстава за пребацивање преко мора већих и мањих јединица с потребном борбеном техником.

Интересантно је да нове концепције нису у потпуности искључивале претходне, већ су усвајане све њихове поставке које су доприносиле остварењу нових поставки. Тако је одржан континуитет у нарастању значаја ратне морнарице и поморске моћи, а с њима и примене поморске силе. Према тим концепцијама и поморском оријентацијом водеће чланице НАТО-а, пре свега САД, избалансирале су однос између снага које имају функцију „штита“ и снага које имају функцију „мача“. „Мач“ сачињавају морнаричка авијација, подморнице и снаге за брзе интервенције, које треба да осигурају да се поморска сила пројектује на копно, а „штит“ чине флотне противваздушне, противподморничке, противбродске и противминске снаге, које треба да осигурају да се особине „мача“ потпуно изразе.

Све је чешћа употреба поморске силе, а поморско-ваздушне операције, које изводе снаге за брзе интервенције, најопаснији су облик

³ Циљ ратне морнарице САД јесте да својим десантним снагама може да превезе 1,5 експедиционих бригада морнаричке пешадије у једном превозењу.

борбеног дејства за приморске земље изван коалиције, тј. изван НАТО-а и Европске уније, које су на мети извозника „демократије“ и оних који успостављају „нови светски поредак“.

Из примера употребе поморске силе види се да савремени агресори настоје, кад год је то могуће, да избегну увлачење у ратове на копну, а све чешће се одлучују за агресију с мора и преко мора, уз извођење селективних удара по осетљивим тачкама жртве агресије и настојање да изнуре и постепено усмере њено понашање у правцу који одговара њиховим дугорочним стратегијским интересима. Развој нове технологије омогућио је селективне ударе с великих растојања, чиме се избегава тотални отпор жртве агресије, на чему су засниване доктрине одбрамбених ратова.

Блокада обале, бомбардовање с великих растојања, дејства специјалних снага, минска дејства и разне форме економских и других притисака јављају се као замена некадашњих агресија. Све се то обавезно легализује, посебно интервенције, кроз Уједињене нације, и стварају се мултинационалне снаге и привремени савези за „једнократну“ употребу у региону интервенције ради што мањих властитих губитака у људству, уз коришћење техничке супериорности. Све операције се пажљиво планирају и координирају. Тако је НАТО, усвајајући поморску стратегију свог предводника, прихватио контролу мора као један од елемената своје укупне стратегије, јер је у потпуности прихваћена листа аргумената заступника поморске оријентације у Сједињеним Америчким Државама.

Ударне снаге ратне морнарице НАТО-а

Средство за остварење поморске стратегије НАТО-а јесу његове ударне снаге ратне морнарице, пре свега на Атлантику и у Средоземном мору, а у новије време пловни састави тог савеза упућују се изван мора која окружују Европу. Увек је НАТО велику пажњу посвећивао Атлантском океану и морима која обухватају европски континент и, упоредо с развојем стратегијских нуклеарних снага, стално је повећавао борбену моћ и мобилност снага опште намене, које се и у САД и у НАТО-у разматрају као снаге за оживотворење концепције „војнопоморске присутности“ ради подршке политичких акција у различитим деловима света, путем демонстрације снаге, директним претњама употребом силе и војних интервенција.

Према плановима НАТО-а, у критичним периодима се формирају ударне флоте на Атлантику и у Средоземном мору, а њихову основу чине ударне групе вишенаменских носача авиона. Улога носача авиона је одређена њиховом великом покретљивошћу (у току 24 сата могу да се преместе на удаљеност од 1.100 km, широким дијапазоном борбених могућности (дејства бродова и авиона разнородним наоружањем) и интермедијским карактером дејстава (на мору, под морем, у ваздушном простору и по копну). Они имају довољно висок степен сигурности и аутономности, и чине универзалан систем оружја на мору. Способни су

да дејствују у било којем региону света и да, уз употребу нуклеарног и конвенционалног оружја, уништавају разнородне циљеве у непосредној близини обале и у оперативној дубини, држећи под ударом 85 одсто светског становништва (један од значајних аргумената заговорника поморске оријентације у САД). Они су ударна снага у конвенционалним ратовима и добро припремљена резерва стратегијских снага у нуклеарном рату.

Сада, САД имају 14 носача авиона (у току је завршетак серије од осам пловних јединица носача авиона типа *Nimitz*), Велика Британија има три носача авиона типа *Invincible*, Француска два типа *Clemenceau* (у току је градња носача авиона на нуклеарни погон, типа *Charles De Gaulle*, који треба да замене застареле типове), Шпанија има нови носач авиона типа *Principe De Asturias*, а Италија типа *Giuseppe Garibaldi*. Тако би чланице НАТО-а имале око 21 носач авиона, а сваки од њих би се налазио на челу ударних група по истом принципу по којем их сада формира и планира за употребу ратна морнарица Сједињених Америчких Држава.

Ударна флота НАТО-а на Атлантику формира се у случају заоштравања међународне ситуације и у почетном периоду рата на бази 2. флоте САД (Атлантска флота), с укључивањем у њен састав бродова Велике Британије, Немачке и Холандије, а повремено и других чланица. У последње време се у састав те ударне флоте на вежбама укључују и ратни бродови Француске. Организацијски, у ударну флоту се укључују вишенаменски носачи авиона, противподморничке, поморскодесантне и друге здружене јединице, које се, по потреби, формирају за обављање појединих задатака. Основни задаци те флоте су: успостављање превласти у појединим рејонима Атлантика; извођење поморскодесантних операција и учествовање у противдесантној одбрани обала северозапад-ног дела Европе; заштита комуникација НАТО-а на Атлантику; обезбеђивање стратегијских пребацивања јединица за ојачавање и ратног материјала у Европу; ваздухопловна подршка копнених јединица НАТО-а на северноевропском и централноевропском војишту и оперативна заштита рејона борбеног патролисања носача нуклеарних пројектила.

Здружена јединица вишенаменских носача авиона обухвата 3–4 америчка вишенаменска носача авиона, са око 40 бродова за њихово обезбеђење и 250–350 борбених авиона. У њеном саставу треба да буде једна противподморничка бродска извиђачка ударна група. Свака јединица носача авиона треба да има један или два носача авиона, једну или две ракетне крстарице и 6–12 ракетних разарача и фрегата, као и једну нуклеарну подморницу. Палубна авијација те групе изводи: масовне ударе по групацијама бродова на мору и у базама, подршку из ваздушног простора десантних снага при искрцавању и у току дејстава на обали, и копнених снага на приморским правцима; заштиту поморских комуникација, и оперативну заштиту конвоја са јединицама и борбеном техником при пловидби из САД за Европу.

Противподморничка здружена јединица у свом саставу има један или два противподморничка носача авиона (Велике Британије), ракетну крстарицу, 6–10 ракетних разарача и фрегата и једну или две подморнице. Заједно с британским бродовима, у снаге за обезбеђење укључују се холандски бродови, а по потреби и француски. Та здружена јединица се користи, у саставу ударних група носача авиона, за противподморничко обезбеђење на прилазима у источни Атлантук.

Десантни здружени састав се ставља под оперативну команду ударне флоте само у току извођења поморскодесантне операције. У њу се укључује од 16 (за експедициону бригаду морнаричке пешадије) до 30 и више десантних и транспортних бродова САД, Велике Британије и, по потреби, других чланица. Прелазак у рејон искрцавања изводи под заштитом група вишенаменских носача авиона, а највероватнији рејони искрцавања су обале северне и централне Норвешке и подручје балтичких пролаза.

Бродска ударна група (БРУГ) формира се од бродова из састава снага за обезбеђење група вишенаменских носача авиона и поставља се на правцима које угрожавају непријатељеви површински бродови.

Здружена јединица снага за опслуживање обавља задатке материјално-техничког обезбеђења ударне флоте, а у саставу има 20–25 бродова за транспорт. Када се изводе дејства у истуреним рејонима, те снаге се налазе у борбеном распореду ударне флоте и под заштитом њених ударних и противподморничких јединица.

У случају потребе, према одлуци Комитета за војно планирање НАТО-а, у периоду заостравања међународне ситуације и појаве кризних жаришта у појединим рејонима Атлантика и европског ратишта може да се формира специјална ударна здружена јединица ратне морнарице НАТО-а. У њу се укључује носач авиона и бродови за обезбеђење који би се нашли у источном Атлантику или Средоземном мору, а ојачава се бродовима из састава ратних морнарица осталих чланица НАТО-а. Таква јединица може да има 20–30 борбених и помоћних бродова. Њен основни задатак је демонстрација силе, одлучности и готовости НАТО-а да штити интересе у рејонима конфликта, заштита најважнијих рејона и комуникација и обезбеђење пребацивања морем резерви између европских војишта до доласка носача авиона из САД. Та јединица може да постане језгро за стварање ударне флоте НАТО-а на Атлантику. Основни рејони њеног дејства су западни и источни прилази Гибралтарском мореузу, западни део Средоземног мора и Бискајски залив.

Ударне снаге НАТО-а формирају се у Средоземном мору на бази 6. флоте (САД) – формације с највишим степеном борбене готовости америчке ратне морнарице у Европи. Њој се прикључују бродови ратних морнарица Италије и Велике Британије, а по потреби и осталих чланица НАТО-а и Француске. Основни задаци су им: по потреби, извођење нуклеарних удара по циљевима на мору и обали, уништавање непријатељевих површинских бродова и подморница ради успостављања пре-

власти на мору, у садејству с Обједињеним снагама РМ НАТО-а, подршка из ваздушног простора копненим јединицама на приморским правцима, обезбеђивање поморских десаната и поморских комуникација.

Шеста флота, с британским и италијанским бродовима, ставља се под команду Обједињених РМ НАТО-а на Јужноевропском војишту. Командант ударних снага ратне морнарице НАТО-а командант је 6. флоте, а његово командно место је на једној од ракетних крстарица. За координацију дејстава у систему НАТО-а у Напуљу се налази Обални штаб, на челу са замеником команданта тих снага. Тај штаб планира операције у почетном периоду рата. Шеста флота у саставу има 30–40 борбених бродова, један или два носача авиона (носе 90–180 авиона и хеликоптера), три ракетне крстарице, до 20 ракетних разарача и фрегата, неколико нуклеарних подморница, десантне и помоћне бродове, и авионе у базама. У доба мира има око 25.000 људи, од чега је 1.800–2.000 припадника морнаричке пешадије. При заоштравању ситуације 6. флота се ојачава из Атлантске флоте.

Током последње деценије САД у Средоземљу све више задатака препуштају осталим чланицама НАТО-а када треба да ослободе део својих снага за контролу других кризних жаришта у свету, али се те снаге после интервенције опет враћају. То је условило развој поморских снага Шпаније и Италије.

На Јужноевропском војишту у ударним снагама РМ НАТО-а планирано је да постоје здружена јединица вишенаменских носача авиона (1–2 вишенаменске групе носача авиона), поморскодесантне снаге и снаге за опслуживање. У здружену јединицу носача авиона укључују се амерички носачи авиона у Средоземном мору и више од 20 бродова за осигурање из састава ратних морнарица САД, Велике Британије и Италије. Британски и италијански бродови се укључују у време погоршања међународне ситуације и, после доласка у Средоземно море снага за ојачавање из састава Атлантске флоте САД, прелазе под оперативну команду Обједињених снага РМ НАТО-а на ратишту. Могу се укључити један или два француска носача авиона и бродови за осигурање, а треба да учествују у самосталним операцијама за стицање превласти на мору и заштиту поморских комуникација, претежно у западном делу Средоземног мора.

Поморскодесантна здружена јединица ударних снага РМ НАТО има до 10 десантних и транспортних бродова с укрцаним експедиционим батаљоном морнаричке пешадије. Њој се може придати више десантних бродова и јединица морнаричке пешадије средоземних чланица НАТО-а, као и Велике Британије.

Снаге за опслуживање се не формирају у самосталну јединицу, већ се укључују у састав здружених јединица ударних снага. Ударне снаге РМ НАТО сматрају се најзначајнијим средством за извођење дејстава у ограниченом рату на Јужноевропском војишту, а с нарастањем значаја

војишта повећава се и њихов значај. Оне имају посебну улогу у ванредним ситуацијама у региону.

Поред ударних снага ратне морнарице НАТО-а, у том савезу постоје поморске снаге по позиву. То су вишенаменске снаге, а у миру се њихови задаци своде на заједничку обуку бродова различите националне припадности. На маневре Обједињених снага НАТО-а позиване су, просечно, два пута годишње (у трајању до једног месеца). Састоје се од по једног брода из састава ратних морнарица САД, Велике Британије и средоземних чланица НАТО-а, а за обезбеђење њихових дејстава одређују се подморнице, авиони с носача авиона, тактичка и авијација из база, мањи ратни бродови и помоћни бродови. Тим снагама наизменично командују официри земаља чији бродови улазе у њихов састав, а у оперативном смислу командант снага је потчињен команданту обједињених поморских снага НАТО-а на Јужноевропском војишту. Формирање тих снага било је увек условљено војно-политичким циљевима. У ствари, то је једна од „противпожарних формација“ НАТО-а, која по одлуци Команде НАТО-а може бити упућена у било који рејон ради политичког притиска на поједине земље, укључујући и саме чланице НАТО-а.

Искористивши ситуацију у Југославији, војно руководство НАТО-а, после бројних покушаја, формирало је 8. априла 1992. Сталне поморске снаге (STANAVFORMED) у Средоземном мору, које замењују снаге по позиву. У саставу тих снага су ракетни разарачи Грчке, Велике Британије и Немачке, и фрегате Италије, Турске, Холандије и Шпаније. Те снаге су главни носилац поморске блокаде СР Југославије. Бродови се у њима мењају, али њихов број остаје приближно исти. За разлику од поморских снага НАТО-а по позиву, Сталне поморске снаге НАТО у Средоземном мору у саставу имају и бродове ратних морнарица изван Средоземља (Немачке и Холандије), а могуће је да у њихов састав уђу и бродови других земаља.

Стање и развој ратних морнарица чланица НАТО-а

Иако је савез, НАТО нема своју ратну морнарицу, већ се у његовим ударним флотама сједињују снаге његових чланица. Сваки покушај заједничке градње ратних бродова је пропадао (осим изградње ловца мина типа *Tripartite* – Белгија, Холандија и Француска), а последњи је програм НАТО фрегате. У том програму је било осам коопераната (САД, Велика Британија, Канада, Француска, Италија, Холандија, Шпанија и Немачка), а укупно је требало да се гради 60–70 пловних јединица. На крају се партнерство свело на САД и Канаду, и програм је пропао, али не само због промена у свету већ и због погрешних претпоставки. Наиме, почетна претпоставка је била да неколико главних ратних морнарица НАТО-а, којима су били потребни нови океански ескортни бродови, извуче корист из заједничког производног програма.

Највећу ратну морнарицу имају Сједињене Америчке Државе. То је светска поморска сила која има обални руб дужине 19.924 km, територијалне воде⁴ ширине 5,5 km и економску зону⁵ од 370 km. Ратна морнарица има 591.404 припадника, уз резерву од 359.200 припадника. Груписана је у Атлантску и Пацифичку команду. Прва у свом саставу има 82 подморнице (29 стратегијских), осам носача авиона и 238 ратних бродова, а друга има 54 подморнице (осам стратегијских), шест носача авиона и 206 ратних бродова.

Стратегијске снаге чине стратегијске подморнице на нуклеарни погон с балистичким ракетама: 16 типа *Ohio*, наоружаних са по 24 ракете *Trident I*, и 29 типа *Benjamin Franklin*, *Lafayette* и *James Medison*, наоружаних ракетама *Trident* (оба типа). У снаге опште намене спадају све остале снаге ратне морнарице – подморнице, површински бродови и морнарчка авијација.

Ратна морнарица има 56 нуклеарних подморница типа *Los Angeles*, наоружаних са по 12 крстарећих ракета типа *Tomahawk* и 37 типа *Sturgeon*, наоружаних са по 12 крстарећих ракета типа *Tomahawk*. То су и подморнице старије производње, које полако излазе из употребе. Укупно је сада у саставу 118 подморница, а гради се још 10 типа *Los Angeles*, тако да ће након изласка из употребе старих, бити укупно 103 подморнице. У току је градња прве подморнице нове генерације типа *Sea Wolf (SSN-21)*, а већ су у пројекту нове подморнице за наредни век.

У саставу ратне морнарице тренутно има 15 носача авиона, а довршава се серија носача виона типа *Nimitz* (укупно треба да буде осам пловних јединица). Након њеног завршетка, у саставу ће бити 12 носача авиона (осам типа *Nimitz* и четири типа *Kitt Hawk*), с укупно 936 авиона и 88 хеликоптера, а на тих 12 бродова биће укрцан 69.361 члан посаде и палубне авијације.

Од осамдесетих година ратна морнарица у саставу има четири реконструисана бојна брода типа *Iowa* (поново су у резерви), с уграђеним лансерима крстарећих ракета. Најбројнији ратни бродови су крстарице (22 типа *Ticonderoga*, две типа *California*, једна типа *Truxtun*, једна типа *Bainbridge* и једна типа *Long Beach*), разарачи (два типа *Arleigh Burke*, четири типа *Kidd*, 10 типа *Coontz*, 23 типа *Charlee Adams*, 31 типа *Spruance* и два типа *Hull*) и фрегате (57 ракетних фрегата и 53 фрегате).

После смањивања флоте остаће 27 ракетних крстарица типа *Ticonderoga*, с укупно 216 лансирних цеви крстарећих ракета типа *Tomahawk*, 59 ракетних разарача (28 типа *Arleigh Burke* и 31 типа *Spruance*) и 51

⁴ Према Конвенцији Уједињених нација о праву мора, свака држава „има право одредити ширину свога територијалног мора до границе која не прелази 12 морских миља, мерених од полазне црте, која се одређује у складу са Конвенцијом“.

⁵ Према Конвенцији Уједињених нација о праву мора, „ексклузивна економска зона не смије се протезати изван 200 морских миља од полазне црте од које се мери ширина територијалног мора“.

фрегата типа *Oliver Hazard Perry*, уз евентуално задржавање 40 типа *Knox*.

У десантним снагама има 67 десантних бродова. У току је градња још три универзална десантна брода типа *WASP*, а захтев је да десантни бродови могу одједном да превезу две и по експедиционе бригаде морнаричке пешадије. Ту је и око 320 десантно-искрчних средстава, а посебну вредност међу њима чине десантне лебделице типа *LCAG*, које омогућавају, заједно с авионима-хеликоптерима типа *Osprey* и универзалним бродовима типа *WASP*, десантним снагама тзв. десант преко хоризонта. Поред тих ударних бродова, ту је још већи број противминских бродова, те помоћних бродова и бродова за снабдевање.

Ратна морнарица *Канаде*, која има обални руб дужине 99.908 km, територијално море ширине 22 km и економску зону 370 km, има у свом саставу 14.170 припадника ратне морнарице и снаге груписане на Атлантику и Пацифику. Флотне снаге имају три подморнице типа *Oberon* (то су патролне подморнице наоружане торпедима), четири разарача наоружана ПВО ракетама, 22 фрегате (од којих су најновије оне типа *Halifax* у *stealth* изради, а све остале су застареле и при крају су употребе), више помоћних бродова и патролних бродова. Разрађен је план за модернизацију канадске ратне морнарице, али је пропао пројекат НАТО фрегате, па је у плану набавка противминских бродова, патролних авиона и нових подморница.

Велика Британија је некадашња велика поморска сила, али се наставља слабљење њене војнопоморске моћи и тако се све више налази у сенци Сједињених Држава. Међутим, то још не значи да Велика Британија нема распективну ратну морнарицу и да је престала да буде снага на мору, посебно у европским оквирима. Дужина њеног обалног руба износи 12.429 km, ширина територијалног мора 5,5 km, а економска зона 370 km. Ратна морнарица у саставу има већ 25 година стратегијске подморнице типа *Resolution* (четири пловне јединице), а у току је увођење стратегијских подморница типа *Vanguard*. На другом типу су ракете типа *Trident II* (16 ракета), док су на првом типа *Polaris*. Од флотних подморница има седам типа *Trafalgar*, шест типа *Swiftsure* и три типа *Valiant*, и све су ракетне подморнице. Од патролних подморница у саставу су 11 типа *Oberon*, а у току је увођење у састав патролних подморница типа *Upholder* (треба да буде укупно 10 подморница). Три лака носача авиона топа *Invincible* капитални су бродови ратне морнарице Велике Британије, док ескортне бродове чини 13 разарача.

Ратна морнарица Велике Британије је носилац противминске борбе у НАТО-у, па има много миноловаца, ловаца мина и ловаца мина-миноловаца – укупно 72 пловне јединице, од којих су оне типа *Sandown* у фази увођења. У саставу су још два десантна брода, 36 десантно-искрчних средстава и много помоћних бродова. Укупно бројно стање је 59.000 људи.

Француска има обалну линију дужине 3.428 km, територијално море ширине 22 km и економску зону од 370 km. У саставу ратне морнарице има 66.100 људи. За сада, у саставу се налазе два носача авиона типа *Clemencesu* и један носач хеликоптера, а у току је градња носача авиона на нуклеарни погон *Charles de Gaulle* (планиран је још један такав брод). Подморничка флота се састоји од стратегијских флотних и патролних подморница. Од стратегијских једна је типа *L'inflexible*, с ракетама М-4, пет су типа *Le Redoutable*, с ракетама М-20, и у току је градња нових стратегијских подморница типа *Le Triomphant*, које ће бити наоружане ракетама М-5, домета 11.000 km. Флотне подморнице су типа *Rubis* (осам пловних јединица), а патролне типа *Agosta* (4) и *Daphne* (9). Француска има једну крстарицу, 19 разарача и 28 фрегата (све су новије градње и биће у употреби до краја овог века. Десантне снаге имају 13 десантних бродова, 12 десантних чамаца и 26 десантно-искрцних средстава. Од лаких снага у саставу су патролни бродови типа *L'Audacieuse*, а бројна је флота противминских бродова (32 миноловца, ловца мина или миноловца – ловца мина) и помоћних бродова.

Немачка има обалну линију дужине 2.399 km, територијално море ширине 5,5 km и економску зону од 370 km. Ратна морнарица има 38.000 људи. Подморничка флота има 24 патролне подморнице, а у градњи је серија од 12 пловних јединица подморница типа „212“. У саставу се налази шест разарача, старих 25 година, 14 фрегата, 14 корвета и 40 ракетних чамаца топовљача. Поред њих, у саставу су 37 десантно-искрцних средстава и 68 противминских бродова, уз неопходан број помоћних бродова.

Ратна морнарица Немачке (после уједињења Немачке) налази се у фази трансформације, па се могу очекивати бројни пројекти нових бродова, јер Немачка жели да изађе на светска мора и учествује у свим акцијама НАТО-а.

Холандија има обалну линију дужине 451 km, територијално море ширине 5,5 km и рибарску зону од 22 km. Ратна морнарица има 17.400 људи (укључујући и 1.682 припадника морнаричке авијације и 3.000 припадника морнаричке пешадије). Флота у саставу има шест подморница, наоружаних ракетним и торпедним наоружањем, 24 ракетне фрегате, 15 ловаца мина, 12 миноловаца, 12 десантно-искрцних средстава и помоћне бродове. Морнаричка пешадија има две десантне групе, планинско-арктичку чету и десантну диверзантску групу у резерви. Морнаричка авијација има 15 авиона за патролну службу и 22 хеликоптера, уз оне на бродовима (фрегатима).

Белгија има обалну линију дужине 64 km, територијално море ширине 5,5 km и рибарску зону од 22 km. Ратна морнарица има 4.500 припадника, уз резерву од 4.500 људи. Флота у саставу има четири фрегате типа *Wielingen*, 35 противминских бродова и више помоћних бродова.

Данска има обалну линију дужине 3.380 km, територијално море ширине 5,5 km и рибарску зону од 370 km. Ратна морнарица има 5.400, а морнаричка гарда (стража) 9.800 људи. Ратна морнарица у саставу има четири подморнице, 10 фрегата и четири нове у градњи, 16 вишенамених топовњача, 10 ракетних топовњача, шест торпедних чамаца, 51 патролни чамац, 12 противминских бродова и више помоћних бродова.

Грчка има обалну линију дужине 15.021 km и територијално море ширине 11 km, а ратна морнарица 19.500 припадника, уз резерву од 20.000 људи. Ратна морнарица има девет подморница (осам новијег типа), осам застарелих разарача, шест фрегата, 16 ракетних топовњача – чамаца, пет торпедних чамаца, више обалних патролних чамаца, 21 десантни брод, више десантно-искрцних средстава, два минополагача, 14 противминских бродова и разноврдне помоћне бродове.

Турска има обалну линију дужине 7.200 km, територијално море ширине 11 km (у Црном мору 22 km) и економску зону у Црном мору 370 километара. Турска ратна морнарица има 55.000 људи, а флота се састоји од 15 подморница (само је шест савремених типа 209, док су остале застареле), 12 разарача (сви старије градње), осам фрегата, 12 ракетних топовњача, осам ракетних чамаца, четири торпедна чамца, више патролних чамаца, минополагач, 36 противминских бродова и помоћне бродове.

Италија има најјачу ратну морнарицу од свих средоземних земаља, не рачунајући Француску, јер излази и на Атлантски океан и своју ратну морнарицу дели. Дужина обалне линије је 4.997 km, а ширина територијалног мора 22 km. Ратна морнарица има 44.500 људи, док резерва износи, чак, 221.000 људи. Флота има осам подморница (још две су у градњи), лаки носач авиона (у плану је градња још једног), шест разарача, 12 фрегата, 18 корвета, осам топовњача (седам хидрокрилних), два десантна брода, педесетак противминских бродова и велику флоту помоћних бродова.

Шпанија има обални руб дужине 4.964 km, територијално море ширине 22 km и економску зону од 370 km. Ратна морнарица има 55.000 људи. У саставу ратне морнарице налази се осам подморница, носач авиона, седам застарелих разарача, 15 фрегата, четири патролна брода, шест ракетних чамаца, шест топовњача, двадесетак патролних чамаца, осам десантних бродова, 11 десантно-искрцних средстава, 12 противминских бродова и одговарајући број помоћних бродова.

Португалија има обалну линију дужине 860 km, територијално море ширине 22 km и економску зону 370 km. Ратна морнарица има 14.500 људи. У њеном саставу су три подморнице, 18 фрегата, 22 патролна чамца, четири противминска брода, три десантна брода, девет десантно-искрцних средстава и помоћни бродови.

Норвешка има дужину обалне линије 5.832 km, територијално море ширине 7,4 km и економску зону од 370 km. Ратна морнарица има 7.600 људи. У саставу флоте су 16 подморница, пет фрегата, две корвете, 38

ракетних чамаца, осам торпедних чамаца, два патролна чамца, 21 противмински брод, седам десантних бродова и помоћни бродови.

Исланд има обалну линију дужине 4.989 km, територијално море ширине 22 km и економску зону од 370 km. Ратна морнарица има обалну стражу.

У свим ратним морнарицама чланица НАТО-а број бродова се смањује, из састава се уклањају старији и мање ефикасни бродови, а уводе нови, с већом ударном моћи. Тако се, и поред смањења броја бродова, ударна моћ стално повећава, јер сваки нови брод замењује два, три и више старијих бродова. Уочљива је и подела надлежности међу чланицама НАТО-а: док једне имају офанзивни, друге имају дефанзивни карактер својих поморских снага. То се посебно уочава према носиоцима грађе одређених врста ратних бродова.

Снаге ратних морнарица великих сила, па и НАТО-а, све више попримају интервидовски карактер – ратна морнарица (бродови), морнаричка авијација (укрцани авиони и хеликоптери) и морнаричка пешадија, и постају поморско-ваздухопловно-копнене снаге.

Сједињене Америчке Државе, Велика Британија, Италија, Француска, Шпанија и Холандија у својим снагама имају јединице морнаричке пешадије (у САД то је чак посебан вид), које су стална опасност за приобалне земље и омогућавају, поред палубне авијације и ракетног наоружања, пројекцију силе на копно. Обука заједничких јединица чланица НАТО-а реализује се кроз редовне вежбовне активности, а уиграва се јединствено командовање, уз задржавање, где је могуће, националног обележја.

Задачи ратне морнарице у операцијама НАТО-а

Важнији задаци ратних морнарица НАТО-а, како у општем нуклеарном рату, тако и у ограниченом рату, свде се на обезбеђење стратегијског превозења снага и терета из САД и Канаде у Европу поморским комуникацијама и ка пружању подршке групацијама Обједињених снага НАТО-а у операцијама на европском ратишту. Сматра се да су основни услови за њихово обављање стварање повољног режима у источном Атлантику и у Средоземном мору, дејства ударних снага флоте и спречавање развоја поморских снага противника. Како показују искуства из вежби НАТО-а, предвиђа се да се сви ти задаци решавају комплексно: у ограниченим ратовима узастопним извођењем операција за стицање превласти на мору на различитим поморским војиштима и превласти у ваздушном простору.

У операцијама на Средоземном мору учествоваће и део снага тактичке авијације НАТО-а. При томе, сматра се да се операције за стицање превласти на мору могу изводити и у појединим ограниченим рејонима, као и за неко одређено време. Стицање такве превласти постиже се уништењем подморница и површинских бродова, на мору и базама, и блокадом. За праћење и откривање подморница и њихово уништавање употребљавају се правовремено развијени стационарни

системи за даљинско хидроакустичко осматрање, патролна авијација из база, хеликоптери, подморнице и противподморнички бродови, а за борбу са бродским групацијама – бродови наоружани ракетама, подморнице и палубна авијација. Трајање такве операције, на основу искустава са вежби, износи 3–5 дана. У току операција за стицање превласти на мору у одређеним зонама поморских војишта ратна морнарица НАТО-а може да изводи и блокадна дејства ради спречавања развоја бродова противника и изолације подручја поморско-ваздушног десанта.

После стицања превласти на мору и у ваздушном простору, главне снаге ратне морнарице употребљавају се за обезбеђење борбених дејстава копнене војске НАТО-а на приморским правцима у базену Средоземног мора (исти је принцип и на другим војиштима и ратиштима). Према гледиштима НАТО-а, обезбеђивање дејстава снага копнене војске може укључивати ваздухопловну и бродску подршку и дотур материјално-техничких средстава, спречавање поморских превоза и поморско десантних операција противника. Извођење поморско-десантних операција Команда НАТО-а сматра једним од најважнијих облика учешћа ратне морнарице у нападним дејствима на европским војиштима.

Ратна морнарица НАТО-а сада се користи и за поморску блокаду и као средство војног притиска, што се нарочито испољава у тзв. мирнодопском периоду, а у новије време и под видом „хуманитарних операција“.

Литература:

1. *Jane's fighting ships*, 1989/89.
2. „World Defence Almanac“, Military Technology, 1988–89.
3. *Ратна морнарица НАТО на Средоземљу*, Информативни билтен превода, 10/82.
4. *Утицај технологије на облик и улогу ратних морнарица*, Информативни билтен превода, 7/1985.
5. *Ударне снаге ратне морнарице НАТО*, Информативни билтен превода, 7/1985.
6. *Упоредње снага НАТО и ВУ*, Информативни билтен превода, 1/1989.
7. *Упоредивање оружаних снага 1987, НАТО – Варшавски уговор*, Информативни билтен превода, 6/1988.
8. *Путоказ НАТО у следећем миленијуму*, Информативни билтен превода, 11/1987.
9. „Војска“: 6. октобар 1994; 22. септембар 1994; 29. септембар 1994; 6. октобар 1994; 30. јануар 1992; 23. октобар 1991; 20. новембар 1991; 26. октобар 1991; 7. децембар 1991. и 16. октобар 1991.

Предео пуковник *Милан В. Петковић*

Увод

Намена овог текста јесте да америчке чиниоце политичког одлучивања приближи проблему управљања кризом на простору бивше Југославије и политичарима помогне у сагледавању дугорочних последица ситуације у оквиру америчког и савезничких интереса и циљева. У тексту се подразумева да је циљ САД и међународне заједнице (ОУН), а посебно ЕУ и Северне Америке, успостављање дугорочног мира на територији бивше Југославије, уз осигуравање политичког, економског и социјалног решења питања безбедности у том делу Европе. Подразумева се и то да САД и њихови савезници имају непосредне заједничке интересе за осигурање и одржавање мира и безбедности у Европи, како би превентивно могли да утичу на сукобе и непријатељства, дејствујући према традиционалним и новоискрслим тачкама сукоба у региону.

Прихватљиво и разумно „решење“ кризне ситуације у бившој Југославији не постоји у садашњој политичко-војној ситуацији која карактерише регион. Ипак, то не спречава САД и њихове савезнике, па и међународну заједницу, да покушају да умање штете и усмере кризу тако да се може контролисати и утицати на њен будући развој, што је у најширем међународном интересу. Због тога, треба учинити све да се подрже садашњи напори на смиривању кризе и да се, кроз мултилатералне активности развије превентивна дипломатија.

Процена будућих тенденција, ризика и опција

Формулишући средњорочно и дугорочно политику САД и њихових савезника према ситуацији и кризи на простору бивше Југославије, могу се издвојити три могућа правца развоја ситуације у наредних пет година:

1. Ситуација се може „побољшати“ путем посредовања ОУН и Међународне конференције о бившој Југославији. У то се могу убројати

Студија *Операције подршке миру и оружане снаге САД* израђена је у Институту за националне стратегијске студије САД, а одељак „Управљање кризом на простору бивше Југославије“ написао је Ендрију Беар (Andrew Bair), бивши официр за политичка питања и цивилне послове УНПРОФОР-а, доктор међународне политике са Елиотове високе школе за међународне односе у Вашингтону. Студија је изашла из штампе средином 1994. године, у издању Националног универзитета одбране из Вашингтона. Чланак Ендријуа Беара дат је у интегралном преводу.

нека или сва побољшања у територијалном, политичком, војном, етничком, економском и системском погледу када је реч о односима између Хрватске, БиХ и СРЈ (аутор је употребио назив Савезна Република Југославија – прим. прев.).

2. Ситуација се може „погоршати“ у следећим случајевима: (а) обнављање најшире скале сукоба у Хрватској на територијама под контролом тзв. Републике Српске Крајине; (б) повећање или обнављање територијалних освајања босанских Срба и Хрвата на простору БиХ с намером да се босански муслимани лише свих територија (таква дејства би анулирала досадашње напоре на одржавању мира и подели на три етничке целине); (в) проширење кризе на простор Косова и Македоније, што би негативно утицало на ситуацију у Албанији, Бугарској, СРЈ, Грчкој и Турској.

Постоји, наравно, и комбинација наведених могућих ситуација.

3. Ситуација може остати „иста као до сада“. То подразумева да нису постигнути договори ни о једном важном питању, али и да је криза лимитирана на сада захваћене просторе. Међутим, то подразумева и настављање сукоба истим интензитетом без неких одлучујуће задобијених предности зараћених страна, посебно у Босни и Херцеговини.

Те процене не исцрпљују све могуће варијанте промене ситуације. Оне само групишу развој, правце и догађаје који, веома уопштено, утичу на исход и заснивају се на фактима и претпоставкама размишљања о будућности региона.

Политика САД и савезника стално поставља питање да ли је кризна ситуација на простору бивше Југославије релевантна и опасна по интерес САД и савезника. Одговор би требало да буде „НЕ“, ако се гледа само на америчку политику и ако би се ситуација побољшала, јер, заиста, интереси савезника и САД не би били битно угрожени. Међутим, одговор је „ДА“, ако би се ситуација погоршала.

Ако би се ситуација погоршала, онда би се криза проширила на Косово. У том случају, Албанија, Бугарска, Грчка, СРЈ и Турска би, вероватно, ушле у отворени оружани сукоб. Сви политички и војни лидери региона се слажу у једном: ако дође до оружаних сукоба на Косову, „општи балкански сукоб би одмах захватио Македонију, Албанију, Бугарску, Грчку и, вероватно, Турску“. Може се спекулисати с милијардама узрока, случајева и догађаја, али би, постепено, сви балкански чиниоци били увучени у конфликт; ипак, могуће је извући неке од хипотетички одлучујућих чинилаца који би проузроковали рат:

1. Влада СРЈ појачава своје радикалне захтеве. Замењен је „умерени“ председник СРЈ Добрица Ћосић. Вођа Српске радикалне странке (СРС) Војислав Шешел, задобија већу власт и утицај у Савезној скупштини и представља другу политичку снагу после Социјалистичке партије Србије (СПС). Уз то, Шешелев утицај над војском се повећава, што је он демонстрирао успешним смењивањем групе генерала и високих официра Војске Југославије. Најзад, Шешел успева да преузме

већину у власти у Београду и намеће своју коалициону владу у веома оштрој нелојалној борби.

2. Влада СРЈ почиње нагло да се „србизује“. Тензије између Србије и Црне Горе се повећавају, а појачавају се српске интенције да се редукује политички и законски статус Црне Горе кроз нови федерални устав. Те активности утичу на поларизацију друштва и мишљења у Црној Гори, а националистички црногорски покрет настоји да оформи независну и суверену Црну Гору ван СР Југославије. Дезинтеграција СРЈ би вероватно изазвала војни сукоб између Србије и Црне Горе, што би охрабрило Албанце на Косову да предузму сличну акцију.

3. Тензије грађанског, економског и социолошко-културног карактера на Косову нагло расту, посебно између албанске већине (1,8 милиона) и српске мањине (200.000 становника). Разни етнички албански званичници и други политички лидери на Косову почињу јавне дискусије о сецесији Косова, а многи српски политичари изјављују да територија Косова никад неће бити издвојена од матице, будући да је то „колевка Српства“. Чланови албанског руководства дижу глас против „комунистичке диктатуре“ Србије. Уз то, долази до сукоба између косовске илегалне полиције и граничних јединица ВЈ, што повећава тензије.

4. Сукоб на простору БиХ могао би да уђе у фазу преговора на Међународној конференцији о бившој Југославији на основу „реалности на терену“, као основе за комплетно решење кризе. Тада би председник Србије имао више времена и могућности (финансијских и војних) да своју стратегију усмери ка уједињењу Срба у једну, још увек недефинисану државу-нацију.

5. У одсуству напретка у преговорима око зона под заштитом ОУН (УНПА), поново би могло да дође до избијања оружаних сукоба између хрватских и српских снага, што би Србија и СРЈ могле да искористе као претекст за улазак у рат на страни српске мањине, не само у Хрватској и БиХ него и на Косову.

6. Савезна Република Југославија пролази кроз велике економске тешкоће, проузроковане санкцијама наметнутим од ОУН. У септембру 1993. просечни породични приход је био један амерички долар месечно. Тада је инфлација била виша од 2.000 одсто. Дошло је до несташице шећера, брашна, петролеја, соли и млека. Цене електричне енергије, воде и телефонских услуга су се пеле метеорском брзином. Штрајкови јавних служби и радника у производним предузећима, лекара, учитеља и других, били су масовна појава. Међутим, санкције нису уништиле СРЈ, мада су сасвим ограничиле могућности да се ситуација стабилизује и сачува српско јединство. Тешко је сада оценити који од процењена три правца развоја ситуације има највише изгледа за реализацију. Ипак, одлучујући чинилац за пресуђивање биће држање и потези владе Србије и њене могућности да оствари планове за регионалну хегемонију, који се манифестују кроз уједињење српског народа на Балкану.

Решење за судбину Срба у Крајини, на Косову и у Македонији још није нађено. Наравно, ни судбина Срба у БиХ још није решена. Ипак, колико-толико, признаје се „стање на терену“ и назире готовост Међународне конференције о бившој Југославији и ОУН да прихвате трипартитно територијално решење, што би задовољило захтеве Срба на том простору. Као последица, што би било неопрезно и неодговорно, могло би се десити да се сукоби прелију изван граница будуће Југославије. То би имало значајне негативне реперкусије, а пре свега, следеће:

- рат у југоисточној Европи;
- масовну појаву избеглица у земљама источне и централне Европе (7–10 милиона), што би дестабилизovalo тек успостављене демократске системе у новоустањеним демократијама тих земаља. У више западноевропских земаља, посебно у Немачкој и Француској, појавио би се огроман број избеглица, што би изазвало стрес становништва тих земаља и појаву националистичких и неоизолационистичких политичких потеза у годинама које долазе;
- на највишем нивоу у ОУН, НАТО и ЕУ дошло би до узајамних оптужби за неуспех у решавању кризе на Балкану. Посебно би кохезија НАТО-а била уздрмана због ставова више њених чланица у вези с евентуалним војним ангажовањем у сукобу Грчке и Турске;
- други регионални чиниоци, посебно периферијске републике бившег СССР-а, могли би да преко балканског сукоба покушају остварење својих парцијалних циљева.

Има, наравно, још много других могућих реперкусија, али то су најзначајнији чиниоци могућег проширења сукоба. Ипак, многи од њих немају никакве изгледе, јер, једноставно, ниједна земља у Европи неће да их прихвати, а не одговарају ни Северној Америци, нити међународној заједници.

Управљање кризом помоћу стратегије концентричних садржаја

Сједињене Америчке Државе и њихови савезници, као и међународна заједница, настоје да стратегију управљања кризом на простору бивше Југославије не испуштају ван контроле и ван оквира садашње конфронтације. Та стратегија могла би да се преведе на следеће циљеве:

- Садржај кризе мора да остане у оквирима садашњих сукоба како би се избегла хоризонтална ескалација сукоба и неспоразума. То подразумева да се појава новог агресора или нове сукобљене стране неће толерисати, нити дозволити.
- Контрола кризе подразумева превенцију против интензификације сукоба, која би се „прелила“ ван захваћених простора.

Стратегија која се предлаже јесте „Стратегија концентричних садржаја“. Значајан елемент те стратегије је постојећа војна сила ОУН – УНПРОФОР, који би у времену од три до пет месеци изградио систем политичко-војних садржаја, који би се међусобно односили као концен-

трични кругови око и унутар простора бивше Југославије. Примена стратегије би обухватала три фазе:

Фаза I. Ангажовање САД и Русије на билатералној и партнерској основи. Сједињене Америчке Државе су једина нација способна да преузме одговорност вође и иницијатора. Русија може да игра кључну улогу у утицају на Србе онда када запад то није у стању. Билатерално лидерство „великих сила“ може да допринесе политичком решењу кризе. Ангажовање Русије је значајно као подршка међународне акције и као потенцијалног учесника будућих међународних активности. Из тога произилази да би партнерство двеју светских сила било одлучујуће и у решавању спора на нивоу Савета безбедности Уједињених нација.

Фаза II. Ангажовање америчких и руских савезника кроз НАТО, ЕУ, Савет НАТО, Организацију о европској безбедности и сарадњи. Само јединствени фронт свих међународних чинилаца, укључујући САД и Русију, као најјаче нације Европе, може да испољи одлучујући утицај на прихватање и поштовање политичких и војних решења на плану смирења кризе.

Фаза III. Само јединствени фронт у комплекту од три концентрична круга око и унутар бивше Југославије, преко превентивног распореда и деловања „плавих шлемова“, може да дâ позитивне резултате. Тамо где трупе не могу да се упуте, треба ангажовати суседне земље у специјалном партнерском односу да делују превентивном дипломатијом.¹

а. *Први спољни круг: део А.* Под превентивним развојем снага подразумева се развој снага на потенцијално осетљивим просторима на којима тренутно нема сукоба, али постоји опасност од погоршања ситуације:

(1) Развој снага у Албанији ради одвраћања СРЈ од агресије и контроле албанских снага ако би прелазиле на територију СРЈ (посебно на Косово), као и контроле избеглица са простора обе земље, што захтева снаге приближног еквивалента две америчке оклопне бригаде;

(2) Појачање већ постојећих трупа у Македонији да би се СРЈ одвратила од агресије, за шта је потребна још једна америчка оклопна бригада;

(3) Успостављање контроле над целокупним ваздушним простором бивше СФРЈ стварањем зона забрањеног летења и заштићених зона, што би реализовао НАТО;

(4) На основу резолуција Савета безбедности ОУН и позивом на њихову примену, остварити војну контролу у Јадранском мору ради превентивног деловања против било какве агресије било које стране у сукобу.

б. *Први спољни круг: део Б.* Под превентивном дипломатијом подразумева се ангажовање Мађарске, Бугарске и Румуније као „специјалних партнера“ да би се заокружила основица око кризног простора:

¹ Мисли се на земље потписнице „Партнерства за мир“ (прим. прев.).

(1) Ангажовање Мађарске подразумева осигурање њеног територијалног интегритета и њених суседа према Глави VIII Повеље ОУН у замену за уступање територије у случају потребе да се предузму неке конкретне војне активности;

(2) Ангажовање Бугарске и Румуније подразумева њихово потпуно придржавање слова донетих резолуција Савета безбедности Уједињених нација.

Ефекти који се очекују у првом спољном кругу требало би да воде локализовању сукоба на тачно одређени простор. Предложени ниво ангажовања снага је само приближан, и требало би да одврати сукобљене стране од даљих агресија.

в. *Средњи круг.* Подразумева се *очување УНПА-зона*, јер су све обухваћене спољним кругом. Оне би, у ствари, чиниле други круг. На тим просторима би требало разместити додатне батаљоне УНПРОФОР-а, који би осигурали имплементацију Венсовог плана без обзира на околности. То обухвата следеће:

(1) Демилитаризацију зона под влашћу локалних Срба и разоружање српских јединица, сем оних које су одређене за полицијске активности (те јединице биле би наоружане лаким оружјем);

(2) Уништење целокупног тешког наоружања (калибра већих од 20 mm), укључујући тенкове, артиљеријска и ракетна оруђа и средства и минобацаче, и стокирање, по систему „јединствен кључ“, целокупног осталог наоружања до калибра од 20 mm.

Под очекиваним ефектима подразумева се развој снага унутар спољног круга, уз постојеће (ојачане) снаге у УНПА-зонама, што од УНПРОФОР-а захтева потпуну имплементацију Венсовог плана, и то свим средствима, ако је потребно.

г. *Унутрашњи круг. Стабилизација војне ситуације у БиХ* подразумева стављање под војну контролу целокупне територије Босне и Херцеговине. Општа ситуација на том простору још увек еволуира кроз активности Међународне конференције о бившој Југославији и креће се ка признавању трипартитне поделе територије бивше Босне и Херцеговине. Међутим, многобројни чиниоци војне природе утичу на спору примену плана за БиХ, што се одражава и на ситуацију на терену. Стабилизација војне ситуације подразумева следеће:

(1) Контролу целокупног простора БиХ снагама УН за очување мира дуж усаглашених линија раздвајања (око 10 додатних батаљона на већ постојеће снаге);

(2) Контролу прилаза и покрета војних снага око граница БиХ и дуж међународних комуникацијских праваца (око 10 батаљона);

(3) Уништење свег наоружања калибра већег од 20 mm, укључујући тенкове, артиљеријска и ракетна средства и минобацаче. Стокирање по систему „јединствени кључ“ свег (или што је могуће више) оружја калибра до 20 mm, што захтева снаге од шест до осам батаљона.

Очекивани ефекти су примена трипартитног плана поделе територије, ако она буде прихваћена, и прекид ратног сукоба.

Применом дипломатије, предвиђене фазама I и II, и применом војне силе, предвиђене фазом III, ОУН би могле да успоставе мир у БиХ и УНПА-зонама. Истовремено, морају се наставити преговори између зарађених и сукобљених страна како би се нашло комплексно решење за цео простор захваћен кризом. Основни елементи преговора су:

– омогућавање Србима у УНПА-зонама да уживају пуну аутономију на основу постигнутих договора;

– гаранција мањинама да уживају сва људска, политичка, етничка и економска права према хрватском Уставу и споразумима између Хрвата и мањина;

– обезбеђење раздвајања и демобилизације војних снага у БиХ, под контролом УНПРОФОР-а;

– обезбеђење спровођења привремених владиних прописа и закона до поделе на етничке провинције и управно-административне српске, хрватске и муслиманске целине у БиХ;

– осигурање поштовања међународно признатих граница и унутрашњих линија раздвајања;

– успостављање правног система и поштовање људских права, уз повратак избеглица;

– осигурање неометаног приступа и коришћења међународних комуникацијских праваца.

Запажања и закључци

Корист од примене стратегије концентричних садржаја је у томе што се без ње не може гарантовати локализација кризе само на простор бивше Југославије, нити спречити њено преливање на простор целокупне југоисточне Европе. Ако политички организми међународне заједнице оцене да криза достиже недозвољени ниво, та стратегија омогућава да се опасности од ширења сукоба редукују на безбедну меру.

Мора се признати да су цена и политички, економски и војни ризици несразмерни простору, али су примерени стрепњама међународне заједнице и окружења простора бивше Југославије. Међутим, ако би се сукоб проширио, штете би биле много веће, а губици, чак и на нивоу целокупне међународне заједнице, изузетно велики. У том оквиру, имплементација стратегије концентричних садржаја можда не би гарантовала потпуни успех, али би омогућила да се постигне циљ. У ствари, само успостављање спољњег круга омогућило би локализовање сукоба, што је већ успех. Цена успостављања тог круга је релативно ниска, а омогућава успостављање унутрашњих кругова. Најзад, кад се потпуно успостави и унутрашњи круг, зарађене и сукобљене стране ће бити приморане да пронађу политичко, разумно решење кризе. Осим наведеног, успешна примена стратегије концентричних садржаја, на нивоу међународне заједнице, а посебно САД, допринела би учвршћивању њиховог угледа и сигурности, односно омогућује следеће:

– Имплементација усвојених и предложених мера учврстиће кохезионе везе САД и савезника и моћ у супротстављању кризама, што ће допринети бољем схватању и организацији у контроли етничких, шовинистичких, националистичких и других сукоба у будућности;

– Примена нових метода омогућиће успостављање стабилности у Европи преко већ постојећих безбедносних структура, као што су ОУН, НАТО, Скупштина НАТО, ЕУ и ОЕБС. Уз то, НАТО ће, вероватно, бити одређен као координатор и главни реализатор војних активности због своје организованости, постојеће структуре снага и стратегије, посебно кад је реч о управљању и контроли криза;

– Примена нових метода обухвата и учешће у активностима Русије и земаља централне и источне Европе, што ће учврстити везе између НАТО-а и остатка Европе у периоду после „хладног рата“. Сем тога, у конкретном случају, очекује се и напредак због традиционалних веза Руса и Срба;

– Демонстрира се политичка и војна моћ Европе и Северне Америке и њихова способност да заједнички делују. Тај процес стабилизације и изградње новог система јавне безбедности биће, уједно, и сигнал упозорења потенцијалним изазивачима криза, посебно земаља на периферији бившег Совјетског Савеза;

– Најзад, а то је и најзначајније, примена стратегије концентричних садржаја учврстиће лидерску позицију САД у наступајућој ери, што ће им обезбедити супремацију на политичком, дипломатском, економском и војном плану. Разуме се да стратегија концентричних садржаја треба да помогне решење сукоба и кризе на простору бивше Југославије, јер се, у ствари, на том примеру ствара модел будућих дејстава. Ипак, политичари процењују да би криза могла да измакне контроли и да се претвори у неконтролисани рат на простору југоисточне Европе. Стога, стратегија концентричних садржаја може да буде значајан инструмент у спречавању ширења рата.

Узпут, решиће се и многа друга питања значајна за будућност супремације САД и Запада у светским оквирима. Једно од најважнијих јесте спречавање даљег цепања Европе и ширења сукоба без контроле.

Правне основе система одбране Савезне Републике Југославије

(Критички приказ књиге проф. др Првослава Лукића)

Проф. др *Радоје Б. Радуловић*

На основу нових уставних правних решења о систему одбране и Војсци Југославије, ранијег и новог законодавства о одбрани (нарочито, Закон о одбрани и Закон о Војсци Југославије), бројних подзаконских аката (уредбе и др.), чије је доношење уследило након ступања на снагу нових закона из области одбране, као и друге научне и стручне литературе, проф. др Првослав Лукић објавио је књигу – монографију под насловом: *Правне основе система одбране Савезне Републике Југославије*. Веома обимну грађу књиге аутор је систематизовао у девет глава, с посебним поглављима и одсецима.

У првој глави књиге – *Увод у право одбране* (појам; друштвена функција; извори права одбране; однос права одбране и других грана права), аутор наглашава значај извора права одбране, затим права одбране у оквиру других права, као и њихов узајамни однос, и закључује да се функција права одбране остварује кроз функцију правних прописа (закони и други правни акти), који чине њихове изворе. То се односи више на формалне изворе, него на материјалне, пошто формалне изворе права одбране чине правни акти којима се уређују односи одређених друштвених субјеката у области одбране: права, обавезе и одговорност. Самим тим, друштвена функција права одбране комплементарна је с општом друштвеном функцијом свих грана права југословенског правног система.

Ако се разматра с гледишта регулативе права одбране и других грана права, правне норме о одбрани нису садржане само у правним актима који су, према називу и садржају, усмерени на област одбране. Постоји мноштво значајних питања из области одбране која су регулисана бројним правним актима који припадају другим гранама права (на пример, Устав, кривично-правна заштита, и друго).

У посебном делу те главе аутор се бави односом права одбране Савезне Републике Југославије и међународног права, питањем које је у дужем периоду било запостављено. Наиме, СР Југославија изражава позитиван однос према правним нормама међународног права уопште,

па је нормално да има такав однос и према правним нормама из којих извире право на сопствену одбрану.

Друга глава књиге – *Правне основе система одбране*, односи се на појам и елементе система одбране; одбрамбене активности; одбрамбене мере (стање угрожености одбране земље и њене безбедности, мобилизација, мере приправности); снаге одбране; послове одбране и субјекте (носиоци послова) одбране.

Иако је у много чему СР Југославија мењала систем одбране, он и даље представља укупну организованост, опремљеност и оспособљеност СРЈ, њених грађана, Војске и других субјеката за одбрану. Одредбе међународног хуманитарног права, посебно повеље Уједињених нација (чл. 51), дају право свакој држави да организује систем своје одбране какав одговара њеним интересима, потребама и могућностима, под условом да не угрожава другу земљу. И даље су у систем одбране СР Југославије укључени сви субјекти друштва, и то:

„Грађани, савезни органи и савезне организације, органи и организације република чланица и јединица локалне самоуправе, организације које обављају јавну службу или делатност, предузећа и друга правна лица (у даљем тексту: грађани, државни органи, предузећа и друга правна лица) и Војска Југославије своја права и дужности у одбрани земље извршавају у миру и рату у складу са савезним законом и другим савезним прописима.“¹

Такав систем одбране обухвата следеће елементе: одбрамбене активности (облици супротстављања непријатељу – агресору); одбрамбене мере, снаге одбране, послове одбране и субјекте одбране (носиоци послова одбране). Аутор прецизно објашњава облике супротстављања непријатељу – агресору, а то су: оружана борба, неоружани облици борбе и отпора, безбедност и заштита одбране, цивилна одбрана и заштита и служба осматрања и обавештавања.

У оквиру одбрамбених мера, аутор посебан значај придаје мобилизацији, као једној од најзначајнијих стратегијских радњи, посебно у условима непосредне ратне опасности, ратног стања или ванредног стања, јер се њом обављају радње и поступци преласка из мирнодопске организације и стања на ратну организацију, услове рада и стање за вођење рата. Апсолутни приоритети се дају мобилизацији Војске Југославије, која се организује и изводи према Плану мобилизације развоја Војске и плановима мобилизације ратних јединица и установа Војске.² Од одбрамбених активности др Лукић, такође, апсолутни приоритет даје оружаној борби у односу на остале облике супротстављања непријатељу, пошто је она одлучујући облик отпора агресору.

Трећа глава – *Грађани у одбрани земље (права и дужности)*, обухвата: основе правног положаја грађана и врсте њихових права и дужности у одбрани; војну обавезу (општа питања, регрутна обавеза и

¹ Закон о одбрани, „Службени лист СРЈ“, бр. 67/93, чл. 2, бр. 24/94. и 43/94.

² Уредба о мобилизацији, „Службени лист СРЈ“, бр. 36/94, чл. 9, и бр. 52/94.

евиденција војних обвезника, и друго); учешће у цивилној одбрани и заштити; обучавање за одбрану земље; радну обавезу и материјалну обавезу. Поред најзначајнијих правних извора, аутор је детаљно разрадио правни положај (права и дужности) грађана у одбрани земље. Како је и регулисано Законом о одбрани, у књизи је разрађена војна обавеза с применом најновијих докумената (Закон о одбрани и Закон о Војсци Југославије). Такође, уграђене су новине о учешћу грађана у цивилној одбрани и заштити.

У четвртој глави – *Војска Југославије* разматрани су: уставно-правни положај Војске; правни положај Војске према савезном законодавству (Војска Југославије према Закону о одбрани, Закон о Војсци Југославије); организација Војске (појам и задаци Војске, организациона структура Војске, командовање Војском, састав Војске, служба у Војсци, чинови у Војсци); попуна Војске (начин попуне, мобилизација војске, пријем у професионалну војну службу, попуна резервног састава Војске); правни положај војних лица на служби у Војсци; посебна овлашћења и дужности војних лица, и унапређења војних лица; оцењивање, одликовања и друга признања, стања у служби професионалних официра и подофицира (постављења на дужност, приправнички стаж, упућивање на школовање, лечење и боловање, стављање на располагање, удаљење од дужности, стања у служби за време ратног и ванредног стања; обавеза службе у Војсци по завршеном школовању, плате и друга новчана примања војних лица; радно време, одмори и одсуства војних лица; престанак професионалне војне службе, правни положај цивилних лица на служби у Војсци; надлежност за решавање о односима у служби и у управним стварима; одговорност војних лица (дисциплинска одговорност, одговорност за прекршаје, одговорност за привредне преступе, материјална одговорност, заштитне мере, одговорност за време непосредне ратне опасности, ратног или ванредног стања); губитак чина, социјално осигурање војних лица (права војних осигураника из здравственог, пензијског и инвалидског осигурања).

Та глава садржи највише новина, с обзиром на то да су настале темељите промене у организацији и уставно-правном положају Војске у земљи – да „Савезна Република Југославија има Војску Југославије која брани суверенитет, територију, независност и уставни поредак“³ и према свету – да „Војска Југославије може бити у служби међународне организације по одобрењу Савезне владе.“⁴ Полазећи од тог начела, Војска Југославије – њени припадници који учествују у оружаном борби у свим условима треба да се придржавају: међународног ратног права и међународног хуманитарног права (правило о хуманом поступању са рањеницима, заробљеницима непријатељеве војске и о заштити цивилног становништва). Ради се, у ствари, првенствено, о примени Женевских конвенција из 1949. године и Допунског протокола I и II уз

³ Устав Савезне Републике Југославије, „Службени лист СРЈ“, бр. 1/92, чл. 133, став 1.

⁴ Исто, став 2.

Женевске конвенције. Основа Женевских конвенција је поштовање људског бића и његовог достојанства, док допунски протоколи проширују ту заштиту на сваку особу угрожену оружаним сукобом. Поред тога, они налажу зараћеним странама и борцима да се уздрже од напада на цивилно становништво и цивилне објекте, и да воде војне операције према признатим правилима и законима хуманости.

Осим тога, разрађена је детерминација и правни положај Војске Југославије, и то:

- а) састав Војске Југославије,
- б) командовање Војском Југославије и Врховни савет одбране;
- в) постављање, унапређења и разрешења у Војсци и војним правосудним органима;
- г) извршење војне обавезе грађана;
- д) установљивање војних правосудних органа;
- ђ) уставно-правни основ за законско уређивање одбране Војске Југославије.

На основу тих елемената, створена су одговарајућа законодавна правна правила о понашању и правном положају свих носилаца задатака и послова одбране земље, па, наравно, и Војске Југославије. Аутор, такође, детаљно образлаже једну новину, а то је пријем у професионалну војну службу (професионални официри и подофицири, и официри, подофицири и војници по уговору), према потреби службе, у оквиру места предвиђених формацијом.

Аутор у петој глави – *Државни органи и њихове функције у области одбране* (уопште о функцијама савезне државе и њеним органима, Савезна скупштина – организациона структура, начин рада, делокруг; Врховни савет одбране – састав, функције; Савезна влада – конститутивни елементи, делокруг; председник Републике – избор и разрешење, делокруг и Савезно министарство за одбрану – организација, руковођење и делокруг), на основу Устава СРЈ (чл. 77), утврђује политику која је у надлежности СР Југославије, доношење и извршење савезних закона, других прописа и општих аката, и обезбеђење уставно-судске и судске заштите. У њој се посебно наглашавају:

- слобода, права и дужности човека и грађанина утврђени Уставом СРЈ, поступком пред судовима и другим државним органима;
- јединствено тржиште;
- развој СР Југославије (научно-технолошки развој, регионални развој и смањивање степена развијености појединих подручја);
- техничко-технолошки систем и систем веза;
- безбедност у свим врстама саобраћаја;
- међународни односи (прелазак границе и контрола промета робе, услуга и путничког саобраћаја преко границе);
- одбрана и безбедност СР Југославије;
- заштита живота и здравља људи од заразних болести које угрожавају земљу;

- финансирање надлежности СРЈ утврђених Уставом СР Југославије;
- организација и рад органа и организација СР Југославије;
- празници и одликовања СР Југославије.

Све те функције СР Југославија остварује преко својих органа, чија права и обавезе аутор детаљно разрађује. Посебна новина, која је уведена Уставом СРЈ, а коју аутор у књизи разрађује, јесте Врховни савет одбране, као врховна команда Војске Југославије, који доноси одлуке, на основу којих председник Републике командује Војском Југославије у рату и миру. Најзначајније функције Врховног савета одбране јесу:

- а) усвајање плана одбране земље;
- б) доношење одлука према којима председник Републике командује Војском Југославије;
- в) процењивање могуће ратне и друге опасности за одбрану и безбедност земље;
- г) утврђивање потребе за опремањем и наоружањем за одбрану земље;
- д) утврђивање потребе за уређењем територије за одбрану земље;
- ђ) утврђивање стратегије оружане борбе и правила употребе снага за одбрану земље и вођење рата;
- е) одобравање основа планова и програма обучавања за одбрану земље и оспособљавања за рад на пословима одбране земље.

Врховни савет одбране обавља и друге послове утврђене Законом о одбрани.

У шестој глави – *Предузећа и друга правна лица као субјекти одбране* (предузећа и друга правна лица од посебног значаја за одбрану; предузећа у области саобраћаја и других система веза, објекти значајни за одбрану земље и просторни и урбанистички планови; научна и развојна истраживања значајна за одбрану; усклађивање великих техничких система са потребама одбране, стандардизације и типизације од посебног интереса за одбрану; предузећа и друга правна лица која управљају шумама с посебном наменом за потребе одбране и материјалне обавезе предузећа и других правних лица за потребе одбране), аутор др Лукић наводи бројне новине у односу на ранију нормативну регулативу из области одбране и практичне примене. Од тога су најзначајније:

- апсолутни приоритет се даје предузећима и другим правним лицима који су од посебног интереса за одбрану земље (у непосредном ратном стању, рату и ванредном стању). У односу на ранији период, то је велики напредак, јер се у концепцији општенародне одбране ишло више на квантитет, него на квалитет, тако да је веома често, долазило до неодговарајуће материјализације планова одбране;

- прилагођавање и усклађивање великих техничких система с потребама одбране приликом пројектовања, како је и прописано Законом:

„При пројектовању, изградњи и реконструкцији инвестиционих објеката значајних за одбрану земље и изради просторних и урбанистичких планова, предузећа и друга правна лица – инвеститори дужни су да се придржавају посебних услова и захтева у погледу потреба одбране земље.“

„Предузећа и друга правна лица која припремају и извршавају просторне и урбанистичке планове, као и органи који те планове доносе, дужни су да у погледу потреба одбране земље и заштите од ратних разарања поступају у складу с прописаним мерама и захтевима Савезног министарства за одбрану.“

„Савезна влада одређује врсте објеката или поједине објекте и просторне и урбанистичке планове из става 1. овог члана, поступак обавештавања о пројектовању, изградњи и реконструкцији тих објеката и начин постављања за њих.“⁵

У седмој глави – *Цивилна одбрана и заштита* (правно нормирање – правни извори – цивилне одбране и заштите; осматрање и обавештавање, са свим пратећим елементима значајним за правовремено обавештавање и узбуњивање грађана; општа правна правила заштите цивилног становништва и материјалних добара; лична и колективна заштита; јединице цивилне заштите; јединице цивилне одбране; мере заштите и спасавања), аутор наглашава да је новим законом о одбрани регулисано да број и врсте јединица цивилне заштите буду мањи у односу на раније законске обавезе, али да буду добро организоване, опремљене и обучене, и образлаже новину јединица цивилне одбране, које се могу, на основу чл. 61. Закона о одбрани, образовати за време ратног стања, по потреби, или у случају непосредне ратне опасности. Те јединице се образују:

– ради заштите од напада на цивилно становништво и његову имовину;

– обезбеђење објеката у општој употреби (школе, болнице и други објекти у јавној употреби), првенствено намењених цивилном становништву. Припадници јединице цивилне одбране и њихова средства и објекти, наглашава аутор, морају бити видљиво обележени међународним знаком цивилне заштите.⁶

Осма глава – *Безбедност и заштита одбране*, обухвата: уводна разматрања; предмет заштите у области одбране; тајне податке о одбрани; субјекте система безбедности и заштите (субјекти одбране као субјекти система безбедности и заштите одбране, стручне службе за послове безбедности и заштите одбране) и мере безбедности и заштите одбране (мере заштите тајни одбране – опште мере заштите, посебне мере заштите, мере заштите тајних борбених и других материјалних средстава и објеката, мере заштите тајних података у односу са стран-

⁵ Закон о одбрани, „Службени лист СРЈ“, бр. 67/93, чл. 34, и бр. 24/94. и 43/94.

⁶ Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. о заштити жртава међународних оружаних сукоба, чл. 66, став 4, и Закон о одбрани, „Службени лист СРЈ“, 67/93. чл. 61.

цима, мере заштите интереса одбране – пренос тајних података, ограничење слободе кретања, боравка и настањивања; забрана осматрања, снимања и приступа војним објектима од посебног значаја за одбрану; забрана према страним лицима; мере заштите у погледу премера и истраживања земљишта у рејонима објеката од посебног значаја за одбрану; истраживање и снимање простора на којима се налазе војни и други објекти значајни за одбрану; забрана уношења података о војним објектима и картографске и друге публикације; заштита података – задатака и послова од посебног значаја за одбрану). Аутор у глави разматра сва најважнија питања везана за безбедност и заштиту одбране, а безбедност одбране своди на две основне карактеристике:

а) безбедност одбране је органска (интегрална) компонента целокупног система одбране земље;

б) садржина безбедности одбране састоји се у обухватности свих активности које се предузимају ради заштите система, интереса и потреба одбране.

Безбедност и заштита одбране није обавеза само професионалних органа који раде на тим пословима већ и свих грађана и субјеката друштва. Аутор се позива и на одредбе Закона о одбрани:

„Грађани, државни органи, предузећа и друга правна лица дужни су да одговарајућим мерама штите тајне податке о одбрани земље и извршавају прописане и наређене мере за заштиту тих података.“

„Тајним подацима о одбрани земље, у смислу овог закона, сматрају се документи, подаци о борбеним и другим материјалним средствима, објектима, мерама и радњама и други подаци чије би откривање могло нанети штету одбрани и безбедности земље.“

„Савезна влада прописује критеријуме за утврђивање података значајних за одбрану земље који се морају чувати као државна или службена тајна, као и обавезне мере за њихову заштиту.“

„Председник Републике прописује критеријуме за утврђивање података о Војсци Југославије који представљају војну тајну, степен војне тајне и мере за њихову заштиту.“

„Државни органи, предузећа и друга правна лица дужни су да утврде који се подаци од интереса за одбрану земље из њиховог делокруга сматрају тајним подацима и да одреде мере и поступак за заштиту тих података.“⁷

У деветој глави – *Систем одговорности у области одбране* (уопште о одговорности субјеката одбране; кривична одговорност – кривична дела против уставног уређења и безбедности, кривична дела против Војске Југославије; прекршајна одговорност – грађана, војних обвезника и чланова његове породице, предузећа и других правних лица, одговорност лица у државном органу и другом правном лицу, страног правног и физичког лица), аутор посебну пажњу посвећује кривичним делима

⁷ Закон о одбрани, „Службени лист СРЈ“, бр. 67/93, чл. 67, и бр. 24/94. и 43/94.

против Војске Југославије, која су утврђена Кривичним законом СРЈ (чл. 201–236). Најтежим кривичним делима сматрају се:

- неизвршење и одбијање извршења наређења;
- одбијање пријема и употребе оружја;
- противљење претпостављеном;
- противљење стражару, стражи, патроли, дежурном или другом војном лицу у сличној служби;
- понуда према војном лицу у обављању службене дужности;
- напад на војно лице у обављању службе;
- злостављање потчињеног или млађег;
- повреда чувања државне границе;
- подношење неистинитих рапорта и извештаја;
- непредузимање мера за заштиту војне јединице;
- необезбеђење при војним вежбама;
- избегавање војне службе онеспособљавањем или обманом;
- противзаконито ослобађање од војне службе;
- крађа оружја или дела борбеног средства;
- предаја непријатељу;
- неовлашћени улазак у војне објекте и прављење скица или цртежа војних објеката и борбених средстава;
- напуштање оштећеног брода или ваздухоплова пре времена;
- остављање непријатељу неоштећених борбених средстава, као и бројна друга кривична дела за која су Законом предвиђене санкције.

Богату структуру садржаја књиге (како по разноврсности и квалитету тематике, тако и по обиму грађе) прати савремена и веома прегледна систематика по којој је распоређена и изложена грађа, као и популаран (прецизан, приступачан и разумљив) начин писања и изражавања мисли. Према садржају и другим карактеристикама, монографија је значајан стручно-научни прилог изградњи и развоју новог система одбране земље у савременим међународним и унутрашњим условима и односима, чији је смисао правно обликовање, изражено новим и осавремењеним правним нормама (које су задржане у новом уставу СРЈ, новом законодавству о одбрани, новим подзаконским правним актима и др.). Та својства дају књизи високу научну и стручну вредност и чине је неопходном литературом за:

- студенте основних, специјалистичких, магистарских и докторских студија на факултетима (правни, Факултет одбране и заштите, Факултет политичких наука итд.) и другим високошколским институцијама (Војна академија, Полицијска академија);
- припремање испита одређених предмета (права одбране, безбедност, цивилна одбрана и заштита итд.);
- све субјекте система одбране – грађане, Војску Југославије (јединице и установе), предузећа и друга правна лица (како они који су од посебног значаја и интереса за одбрану земље, тако и они који немају

тај карактер, али имају одређене задатке и обавезе у области одбране), државни органи и организације (савезна и републичка министарства и други, нарочито Министарства за одбрану и његови подручни органи), органи и организације локалне самоуправе и други – за решавање конкретних питања и проблема у области одбране земље.

Књига *Правне основе система одбране Савезне Републике Југославије*, аутора проф. др Првослава Лукића, дакле, није само у функцији теоријског разматрања и обављања система одбране СРЈ него и у функцији доследног и ефикасног спровођења тог система у живот.

Синдром „етничког чишћења“

(Критички приказ књиге Еда Валијамија *Доба у паклу*)¹

Оливер Потежица

„Највеће глупости су се увек дешавале уз једнодушност. Опште мишљење није обавезно најбоље, нити најобавештеније. Унапред створено мишљење се ретко када одриче жртвеног јарца, а прикривање стварних чињеница није у сагласности ни са истином, ни са општим интересом“ (Жерар Бодсон, *Европа лудака или разбијање Југославије*).

Вероватно би сада било веома тешко пронаћи било којег озбиљнијег политичара или новинара у свету који још верује у „масовна силовања“, „концентрационе логоре“ и све остале приче из познатог репертоара „етничког чишћења“ за једнократну политичку употребу, које су настале и биле коришћене у медијском рату против Југославије и српског народа, посебно у првој години грађанског рата на просторима бивше републике Босне и Херцеговине. Већ је тада указивано да је такав „информативни тероризам“ имао двоструку намену – да буде инструмент за стални политички и медијски притисак на Југославију и српски народ у целини, као и за наметање дефанзивне позиције на међународном плану, с једне стране, а са друге стране за оправдавање и легализовање необјективне, пристрасне и једностране политике великих сила у односу на збивања на просторима претходне Југославије како пред најширим јавним мњењем, тако и пред другим међународним чиниоцима.

¹ Књига Еда Валијамија *Доба у паклу – објашњење рата у Босни* (Ed Vulliamy: *Seasons in Hell – Understanding Bosnia's War* објављена је у Лондону средином 1994. године, у издању издавачке куће Сајмон енд Шустер (Simon & Schuster). Књига је заправо, (неуспели) покушај објашњења разлога грађанског рата који се води у бившој републици Босни и Херцеговини на основу информација и утисака Еда Валијамија, прикупљених током његових боравака у тој сецесионистичкој републици претходне Југославије у прве две године рата (1992. и 1993). Због свог „покривања“ грађанског рата у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини и бројних чланака у његовом матичном листу „Гардијен“ и целокупној британској штампи, Ед Валијами је 1992. године добио годишњу награду као најбољи британски дописник из иностранства, као и специјалне награде Британског новинарског удружења и организације Амнести интернешнел.

Наведени медијски „трикови“ сада су све ређи. Користе их, углавном, у пропагандним наступима муслимани и Хрвати (на пример, у последње време се понавља прича о „концентрационим логорима“ у СР Југославији, што је потпуна бесмислица) или, понекад, исламске земље, наравно у сарадњи с Хрватима и муслиманима. Коначно, доследна и конструктивна политика СР Југославије, уз офанзивније постављање на информативном плану, умногоме је смањила могућност за такав политичко-пропагандни наступ, који је понекад, у последње време, почео да се враћа својим ауторима као бумеранг. Међутим, наведене приче из репертоара „информативног тероризма“ још увек нису без трагичних реперкусија.² Довољно је видети, већ у првим данима рада тзв. Међународног трибунала за бившу Југославију, како се на инквизиторски начин тај „информативни тероризам“ претвара у „правосудни тероризам“ ради даљих притисака и легализације бруталне политике великих сила, барем на побочном правцу. А, сувишно је говорити да је пристрасни Међународни трибунал за ранију Југославију пао већ на свом првом „испиту“, јер се и очекивало да ће та судска фарса бити уперена искључиво против Југославије и српског народа.³ Наиме, тај наводни суд (ту институцију је, супротно међународном праву и општим правним и демократским начелима, створио Савет безбедности ОУН) основан је и делује по принципу „кадија те тужи, кадија ти суди“ (значи, супротно свим цивилизацијским тековинама у праву), а почео је са радом док још није окончан грађански рат у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини, што у потпуности онемогућава његов (објективан) рад у целини – и на плану судске процесуре, и на плану примене материјалног права и на плану утврђивања чињеница. При томе, наравно, нико разуман неће тврдити да и у српским редовима није било ратних злочинаца и да није било појединачних екцеса супротних нормама међународног права. Не треба ни сумњати да ће и Југославија и српски народ (у Републици Српској и Републици Српској Крајини) успети да се ефикасно суоче и са таквим проблемима. Али, с друге стране, не може се дозволити да се суди искључиво Србима и да Срби буду унапред проглашавани за страну која је за све крива, поготову у грађанском

² Упоредити Мирко Вранеш, *Нови светски поредак*, Београд, 1995.

³ Какве су стварне намере и политички циљеви твораца тог трибунала најбоље се може видети на основу чињенице да ће се он, из тзв. корпе ратних злочина, бавити само ратним злочинима (у ужем смислу речи) и злочинима против човечности, док неће уопште разматрати злочине против мира. Сама чињеница да није предвиђено да се Трибунал бави злочинима против мира показује да жели да се прикрије стварна одговорност за разбијање Југославије, за трагичне сукобе који су избили у том процесу и суштинска кривица великих сила у братоубилачком рату народа бивше Југославије. Јер, без разматрања кривице оних који су починили злочине против мира није могуће постићи праведно и трајно решење југословенске кризе, нити је могуће спречити даље, садашње и свако будуће, брутално и ратноушкачко деловање великих сила. Наиме, није могуће судити људима у рововима, а пренебрегавати чињенице да су Хрватску наоружале неке суседне земље, да се муслиманима и сада преко тузланског аеродрома достављају огромне количине наоружања или да група западних марионета тражи бомбардовање Београда.

рату у којем све стране носе одговорност, нити се може прихватити злоупотреба наведених информативних „трикова“ ради продужавања притиска.

Већ је указано на то да „ако медији могу утицати на јавно мњење и одређивати политичке одлуке међународне заједнице о најважнијим спољнополитичким питањима, онда ти исти медији, који припадају одређеним нацијама, државама и зарађеним странама – на основу фабрикованих извештаја о стварним или наводним догађајима и акцијама – могу постати најефикаснији инструмент за постизање одређених војних и политичких циљева“.⁴ Ипак, у вези с тим питањима, можда је најважнија чињеница да је са гебелсовском острашћеношћу, због политичких циљева и интереса великих сила, против једног народа поведен стравични медијски, пропагандни и специјални рат, у којем тај народ није имао баш никакве могућности да се брани (осим, наравно, истином и стрпљењем). Таквим колективним медијским (и другим) прогонима нису били суочени чак ни Јевреји у Хитлеровој Немачкој, о чему би се могло навести мноштво сведочанстава из последњих неколико година.

Целокупни политичко-пропагандни приступ великих сила, који се средином 1992. године претворио из „информативног тероризма“ у медијски рат против Југославије и српског народа, могао би се описати и објаснити кроз тада створену синтагму *етничко чишћење* (ethnic cleansing), која је настала крајем јула 1992. у америчким средствима информисања.⁵ Под тим моделом треба подразумевати информативно, пропагандно и субверзивно деловање, помоћу различитих и шокантних прича о масовним прогонима, концентрационим логорима, масовним силовањима, убијањима деце и недужних цивила, канибализму, трговини деловима људског тела, и слично, усмерено на сатанизацију једног народа и на слађење његове политичке и укупне позиције. Основа тог

⁴ Видети уводни део Ж. Ивановића *Колапс светског новинарства на Балкану* у публикацији *Медијски рат против Срба* (на енглеском језику), Београд 1994, у издању Министарства информација Републике Србије и новинске агенције Танјуг.

⁵ Синтагма је тада по први пут употребљена у америчком часопису „Тајм“ и вероватно је „искована“ у центрима за психолошко-пропагандна дејства америчке обавештајне службе. Прве текстове о „српским концентрационим логорима“ објавио је у истом периоду амерички новинар Рој Гатмен (касније добитник Пулицерове награде за новинарство) у листу „Њуздеј“. За тог новинара се касније испоставило да је, према писању западне штампе, био повезан с одређеним обавештајно-субверзивним центрима. Иначе, тај модел није први пут примењен у вези са збивањима на просторима претходне Југославије. То је било учињено две године раније, у првим данима стварања тзв. новог светског поретка, током рата у Персијском заливу. Тада је, наиме, лансирана теза о „промени демографске структуре становништва у Кувајту“ од стране Ирачана, а Савет безбедности ОУН донео је посебну резолуцију у вези с тим. На основу тога, после завршетка рата у Заливу, дошло је масовног протеривања „неподобних“ странаца из Кувајта, који су тамо деценијама били експлоатисана радна снага. С друге стране, током рата у Персијском заливу по први пут је почео да се примењује „неогебелсизам“ у политичко-пропагандном наступу. Довољно је само подсетити на причу о кћерки кувајтског амбасадора у Вашингтону, која је као лажна медицинска сестра сведочила пред камерама Си-Ен-Ена о бруталностима ирачких војника, што је искоришћено за убеђивање америчког јавног мњења да не треба прихватити било какве преговоре са Ирачанима ради мирног решења проблема.

приступа је у стварању привида да је „не само један читав народ жртва, већ и да је један читав народ злочиначки“, што је требало да уклони све евентуалне моралне препреке и дилеме у западном јавном мњењу у вези с политиком која се води у ранијој Југославији и, посебно, у вези с војном интервенцијом против Југославије и српског народа.⁶ Руководиоци озлоглашене пропагандне („паблик-рилејшн“) компаније „Рудер Фин“, која је водила и води пропагандне кампање за муслимане и Хрвате, готово с поносом указују да је „прекретница за постављање међународне заједнице у односу на грађански рат у Босни и Херцеговини била телевизијско приказивање српских концентрационих логора, уз пропагандну подршку са сликама напада на аутобус који је превозио децу без родитеља из Сарајева – то је наелектрисало америчко јавно мњење“.⁷

У читавом том прљавом послу учествовала је група новинара из различитих западних земаља, при чему су неки од њих деловали по прецизним субверзивним „задацима“, док су неки други били преокупирани сопственом промоцијом. Основна карактеристика њиховог деловања била је информативна безобзирност и бескрупулозност, при чему се није презало ни од очигледних манипулација и понекада скоро глупавих лажи, чиме су се, на жалост, постизали (скривени и прљави) политички и информативни циљеви. Такви новинари били су претходница, односно „тројански коњ“ тзв. новог светског поретка, а по потреби су се претварали и у својеврсну „пету колону“ или у својеврсне „специјалне јединице“ (сходно добијеним задацима). Наравно, сада такви новинари, по сличном моделу, делују на свим кризним тачкама савременог света, мада би се могло закључити да су на просторима претходне Југославије протеклих година достигли политички и информативни зенит (уз разрађивање бројних метода, трикова и прљавштина).⁸

⁶ Видети уводни део Боре Мишељића *Кроз наочари, црно*, у публикацији *Догодило се да медији буду присутни*, Милићи, 1994, у издању „Боксит дд“.

⁷ Руководиоци „Рудер Фина“ су указали да се тада, на основу анкета часописа „Њузвик“, број Американаца који су подржавали војну интервенцију против Југославије и српског народа попео са 35 одсто на 53 одсто испитаника, а да се до марта 1993. број Американаца који су подржавали америчку војну интервенцију у Босни и Херцеговини попео на 67 одсто.

⁸ Веома је индикативна листа новинара којима се Ед Валијама захваљује у својој књизи за помоћ, подршку и сарадњу због чега би требало поменути неке од њих. На прво место он ставља Андреја Густинчића (вероватно сина угледног југословенског новинара Јурија Густинчића) из британске агенције Ројтерс, „са којим је провео већину незаборавних тренутака у рату“. Помињу се, такође, и Кети Џенкинс, Џонатан Лендај, Ерика Зломислић, Јан Вилијемс, Патрик Бишоп, Мајкл Монтгомери, Пени Маршал и други.

Исто тако, Ед Валијама наводи да би „босанска трагедија прошла незапажено да није било храбрости и одлучности следећих колега – из „Гардијена“ Јана Трејнора; из „Ројтерса“ Курта Шорка и Марка Хајнриха; из „Дејли телеграфа“ Роберта Фокса, Мајка Монтгомерија, Патрика Бишопа и Алекса Расела; из „Би-Би-Сија“ Кети Џенкинс, Мартина Бела, Алена Литла и Цереми Кука; из „Вашингтон поста“ Блејн Хардена и Цона Помфрета; из „Њујорк тајма“ Чака Судетића и Цона Барнса; из „Њуздеја“ Роја Гатмена; из „Нешнел паблик радија“ Тома Гејтлена; из „Асошијетид преса“ Тони Смита и Мода Билмана;

Књига Еда Валијамија⁹ *Доба у паклу – објашњење рата у Босни* архетипски је пример таквог новинарства, „модел-књига“ новинарства које се претвара у своју супротност (то обимно дело има 370 страна). Да је Ед Валијами један од највећих светских „трубача“ тзв. новог светског поретка, довољно показује застрашујући податак, који он сам наводи у књизи, да је он лично (као новинар?!) „одмах сутрадан после откривања српског логора у Омарској дао (скоро фантастична бројка) 44 интервјуа бројним телевизијским и радио-станицама широм света“. А да све буде још парадоксалније, Ед Валијами уопште не крије да је јасно сврстан уз муслиманску страну у грађанском рату у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини. С обзиром на чињеницу да се ради о вештом професионалцу, Еду Валијамију је потпуно јасно да ће и најнеобавештенији читалац његове књиге одмах уочити његова промуслиманска опредељења и једностраности. Због тога већ у уводу своје књиге указује на то да су многи новинари били оптуживани да су промуслимански опредељени и користи већ познати и застарели идеолошко-политички речник да унапред (привидно) одбаци и побије такве оптужбе.

Ед Валијами, наиме, наводи да је „инстинкт прихватања основних принципа демократске Европе морао да доведе до сврставања уз Муслимане у Босни“. А, ти принципи су, по њему, изнад онога што људи сматрају „реалностима на терену“ или бизарних захтева да се остане „објективан“ у сагледавању расистичког насиља. „Уопште не желим да покушам да будем објективан према онима у Босни који су починили етничка насиља или онима који су их подстакли“, скоро с поносом

из „Јунајтед прес интернешнела“ Џонатана Лендаја; из „Тајмс“ Ричарда Бистона; из „Индепендента“ Роберта Фиска и Маркуса Гарнера; из „Обзервера“ Колина Смита и Викторије Кларк; из „Сандеј тајмс“ Жанин ди Ђовани и Ендрјуа Хога; из телевизије „ИТН“ Пени Маршал и Јана Вилијемса; из телевизије „АБЦ“ Тони Биртлеја; из француског „Либерсона“ Дидије Франсоа; из шпанских „Ел Мунда“ Алфонса Роха и „Ел Паиса“ Хермана Терча; као и фотографа Стива Конорса, Корине Дуфка, Криса Хелгрена, Рона Хавива, Јона Џоунса и Цереми Стигтера.

Аутор у књизи пимиње и многа друга имена из те „медijske банде“, али се и на основу имена и информативних кућа из којих долазе тих неколико насумице изабраних новинара лако може закључити како делује тзв. нови светски поредак на информативном плану.

⁹ Ед Валијами је један од познатијих британских новинара „средње генерације“. После студија у Оксфорду, радио је као новинар у издавачкој кући „Дејли мирор“, а затим у телевизијској мрежи „Гренада“, у којој је и постигао прве успехе као новинар. За своју емисију „Свет у акцији“ добио је 1985. године годишњу награду Краљевског телевизијског друштва. У једном од највећих и најутицајнијих британских дневних листова „Гардијену“ ангажован је од 1986. године. После двогодишње „обуке“ у америчком дневнику „Вашингтон пост“, Ед Валијами је извештавао за „Гардијен“ из Румуније, Берлина и Ирака. У британској јавности су били запаженији његови новинарски серијали о мафији и корупцији. Ипак, свој највећи досадашњи новинарски успех Ед Валијами је постигао чланцима из бивше југословенске републике Босне и Херцеговине током 1992. и 1993. године. А, какви су ти чланци добро може да осветли и чињеница да је своју књигу *Доба у паклу* посветио Емиру, Фахру, Нађи и Фикрету – дакле, својим муслиманским пријатељима.

истиче Ед Валијами, а те његове речи би требало читати: „према Србима“. За њега је, с друге стране, „потпуно несхватљиво како је свет могао „скрштених руку да чита, слуша и гледа оно што се догађало народу који је жртва у овом грађанском рату“. А, те његове речи би требало читати у јасном смислу да су велике силе морале, и морају, војно да интервенишу на страни муслимана против Срба у бившој републици Босни и Херцеговини. Коначно, Ед Валијами је свестан да се његови ставови лако могу оборити и као парцијални, публицистички трећеразредни и као приче из „друге руке“. Он, стога, и указује у уводу да се књига бави „са неколико епизода из рата у којима је он лично био сведок“, унапред покушавајући да неутралише евентуалне приговоре и критике.

Књига Еда Валијамија је, дакле, посвећена „етничком чишћењу“ у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини. Аутор наводи да се грађански рат у Босни и Херцеговини водио на два главна „фронта“ – око градова, које су Срби брутално „давили“ (попут Сарајева), и у сеоском залеђу, где је рат вођен у виду „расистичког насиља“. Међутим, у књизи *Доба у паклу* релативно мало пажње посвећује ратним дејствима у градовима (само онолико колико је то у функцији доказивања његових теза о „етничком чишћењу“), а у највећем делу књиге говори о „концентрационим логорима“, „масовним протеривањима“, „силовањима“ и сличном из познатог репертоара прича западне штампе о „етничком чишћењу“. После пажљивијег читања књиге и после упоређивања онога што наводи Ед Валијами са стварним развојем догађаја на просторима те сецесионистичке југословенске републике може се закључити да књига *Доба у паклу – објашњење рата у Босни* открива, заправо, суштину синдрома „етничког чишћења“, односно политичко-пропагандне злоупотребе збивања у највећем грађанском рату савременог света ради остваривања ширих циљева и интереса стварних „господара рата“ из иностранства. У страниј штампи се указује да је Ед Валијами био „први новинар који је посетио српске концентрационе логоре“¹⁰ и први извештач који се придружио избеглицама у „другом таласу српског етничког чишћења Муслимана“ током њиховог пешачења преко босанских планина и бојних поља. Ради давања незаслуженог кредибилитета Еду Валијамију, указује се и на то да се он излагао опасности на бојним пољима у Босни и Херцеговини, да познаје ту земљу и људе (иако је јасно да је то само део тих људи – муслимани), као и да о њима пише у једном живописном и емотивном маниру.

¹⁰ Ед Валијами наводи да је у својим интервјуима често морао да објашњава разлику између Омарске и Аушвица, при чему истиче да је током 1992. године избегавао да користи термин „концентрациони логори“. Касније је закључио да је управо тај термин најпогоднији, јер су Омарска и друга слична места у Босни и Херцеговини, по њему, „локације на којима се концентрише становништво пре његовог насилног депортовања и где се то становништво у том

Није тешко закључити да је приступ Еда Валијамија крајње симплификован („црно-бели“), сличан јефтинијим вестерн-филмовима, као и да је супротан основним постулатима новинарске професије. Уз претходну тврдњу да је рат у Босни и Херцеговини најстрашније војно иживљавање у Европи од пада Трећег рајха, Ед Валијами својим читаоцима сервира закључак да иза тог лавиринта насиља стоји проста шема – иза понижења, десетковања и издаје босанских муслимана и њихове идеје о унитарној Босни и Херцеговини стоје две ривалске балканске силе (Србија и Хрватска), док је међународна заједница својим пасивним понашањем веома много утицала на „издају Муслимана“, о којој острашћено говори Ед Валијами. Међутим, развој догађаја на просторима бивше југословенске републике Босне и Херцеговине после објављивања те књиге оповргао је многе наводе и закључке Еда Валијамија, очигледно откривајући да је књига *Доба у паклу* била намењена за једнократну политичку употребу. На пример, Ед Валијами је потпуно превидео антисрпску „љубав“ Хрвата и муслимана с почетка грађанског рата у Босни и Херцеговини, а није био у стању ни да предвиди да ће ту „неприродну љубав“ страни чиниоци поново оживети пре нешто више од годину дана.

Тешко је, заиста, прихватити оцене о Валијамијевом живописном и емотивном стилу, јер он своје утиске из Босне и Херцеговине своди на јефтине приче из „друге руке“, које чак ни новинарски нису добро обрађене. Он, на пример, препричава глупе вицeve из сарајевске чаршије о „раји“ и „папцима“, не схватајући да се и у тим причама налази део објашњења за поводе избијања тог крвавог братоубилачког рата. Ед Валијами доказује српску „злочиначку природу“ на основу записника о саслушању једног четника (Драгутина Оћка?) од стране хрватско-муслиманских усташа из 1942. године. У фуснотама своје књиге он чак и не крије да му је тај податак сервиран у муслиманским пропагандним центрима у Сарајеву. Помињу се, такође, „Топ листа надреалиста“ и Зимске олимпијске игре у Сарајеву, за које је сада све јасније да су биле у функцији (на политичком и обавештајном плану) догађаја који су у претходној Југославији уследили почетком деведесетих година.

Конфузно и збркано Ед Валијами у своје „импресије“ убацује Аркана, мајора Милутиновића из Бањалуке, „слике“ из Козарца, „утиске“ из Омарске. Говори и о муслиманским „херојима“ Фикрету Алићу, Емиру Тици, команданту Десете муслиманске планинске бригаде

периоду мучи, пребија и убија“. Тај британски новинар наводи, такође, да основна тема његове књиге није „повлачење паралела између нацистичких логора и логора у Босни и Херцеговини или намера да се повреде осећања оних који су преживели нацистичке холокаусте“, већ да је пре свега реч о покушају да се покаже да „иза нацистичких пројеката и садашњих балканских прогона стоје исти политички резони“.

Мушану Топаловићу, „ратном злочинцу“ Бориславу Хераку, „глупавим Србима“, ¹¹ сусретима са „силованим“ женама, обичној девојци из Сарајева Сенади Кресо, ¹² шверцу војника УНПРОФОР-а (при чему, наравно, помиње само Украјинце). У књизи се могу наћи и фотографије, од којих неке чак и трагикомичне, као, на пример, она на којој неки војник држи одсечену главу пластичне лутке из неког кројачког излога. Заиста, мора се поставити питање да ли је било ко на Западу толико наиван да не види такву „намештаљку“. Наравно, Ед Валијама не пропушта да помене ни срцепарајућу и изанђалу причу о „шекспировској љубави“ муслиманке Адмире Исмић и Србина Бошка Брчкића из Сарајева, која је често пропагандно коришћена на Западу.

Стил писања Еда Валијама, такође, носи снажна обележја његових идеолошко-политичких опредељења. То се потврђује кроз његове острашћене, ригидне и нефлексибилне ставове, „лепљење етикета“, квалификације и скоро насилно наметање закључака и ставова читаоцима. У књизи се митинг на Газиместану 1989. године квалификује као „скуп српских пијанаца“, док се за претходну Југославију користи израз „оно што се на леп начин звало Југославија“. Као и за неке друге његове плаћене новинарске саборце, највећи кривац за трагична збивања на просторима претходне Југославије јесте председник Србије Слободан Милошевић, „који је оживео, изманипулисао и ослободио великосрпске захтеве“. Такве квалификације се сигурно не би чуле да је руководство Србије остало пасивни посматрач разбијања СФР Југославије од стране Запада и довођења Србије у вазалски положај у односу на неке велике силе. С друге стране, идеолошко-политичка опредељења (наравно,

¹¹ Ед Валијама наводи, на пример, како је њихов новинарски „оркестар“ једном зауставила нека српска патрола на путу: „Издвојио се један онижи, плавокоси човек са аутоматском пушком. Пришао је нашим колима машући оружјем немирно и нервозно. 'Ко сте, онда, ви? Тито? Туђман? Да ли сте комунисти или Хрвати?' Користити страни језик са таквим човеком је било опасно, па сам изигравао глувонепого. Андреј Густинчић из 'Ројтерса' је почео да разговара са њим, кроз шалу и не без опрезног поштовања, колико је то био у стању. Грешком смо упали у све то. 'Сви сте ви ионако усташе', закључио је тај човек. 'Ипак, дајте ми цигарете'. Био је то захтев, а не тражење. Пијанац је отворио понуђену паклу и ишчупао нам је брисаче са ветробрана“ (стр. 131).

¹² Речи те „обичне“ девојке као да су преписане из уџбеника за пропаганду и сваки озбиљнији читалац може схватити да је та „обична“ девојка, у чијој је кући Ед Валијама био гост, службеник муслиманске владе. „Називају је федерацијом, конфедерацијом, унитарном државом. Неки говоре о поразу, а ја о издаји. Издаји од стране света и наше владе. Веровали смо. Нисмо били цинични као други. Били смо наивни. Само због тога што смо у праву били смо нападнути. Мислили смо да ће свет нешто предузети, верујући у Уједињене нације и све те конвенције. У међувремену, убијено је преко 300.000 људи. Када се сетим свега, мислим да смо били осуђени оног тренутка када је председник Буш почео да говори о 'хуманитарном кошмару'. Колико смо тада били глупи. Не, дакле, политички или војни кошмар, већ хуманитарни кошмар. Па чак и тај кошмар се лечио погрешним лековима“, каже Сенада Кресо. Политичко-пропагандне поруке тих њених речи су потпуно јасне. Као и читава књига Еда Валијама, оне се могу свести на једно – свет (читај Запад) мора да потуче Југославију и Србе ради својих интереса и за рачун муслимана у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини.

„европско-демократска“) тог британског новинара се одлучно уочавају кроз шаблонски начин приказивања догађаја и кроз интериоризацију сада већ класичних западних клишеа у тумачењу збивања на просторима претходне Југославије. На пример, када говори о избеглицима из бивше Босне и Херцеговине, Ед Валијама наводи да је два милиона људи напустило своје домове и да је скоро четвртина тих избеглица у Хрватској, даје прецизне бројке о томе колико су избеглица примиле поједине западне земље, али нигде не наводи да у СР Југославији има више од 600.000 избеглица, као ни чињеницу да је већина избеглица остала на територији Босне и Херцеговине. Исто је и с бројем жртава грађанског рата у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини. Наводи да је погинуло око 200.000 људи (Валијамијев „сведок“ Сенада Креско каже да је погинуло скоро 300.000 људи), уз индиректну импликацију да су то углавном муслимани.¹³ Али, то је број који муслиманско руководство из Сарајева наводи већ од другог месеца рата и нема никакве сумње да је он вишеструко увећан – интересантно је да влада Алије Изетбеговића још није променила податак о 200.000 погинулих, без обзира на то што су протекле скоро три ратне године од времена када је он први пут наведен.

При свему томе, за Еда Валијамија су најмање важне чињенице и он, заправо, прилагођава стварност својим политичким и идеолошким предрасудама. На пример, меша датуме појединих догађаја и „записује“ их онако како му највише одговара да би доказао своје ставове и закључке. Према њему, једини страни плаћеници на просторима Босне и Херцеговине су Руси и Румуни, о чему су га детаљно обавестили муслимански команданти (тек узгред се помињу „муџахедини“ и неки „добровољци“ на хрватској страни). Милан Панић остаје у читавој књижи „председник крње Југославије“, а сигурно је да један озбиљни новинар не може себи да дозволи да не зна ко је премијер, а ко председник. За Еда Валијамија су изјаве појединих „неименованих Муслимана“ апсолутни докази које и није потребно проверавати. Исто-времено, највишим политичким представницима Југославије и српског народа у бившој Босни и Херцеговини приписује изјаве које ни најнаивнији политичари не би давали, поготову што су оне својерсно

¹³ Као најцеловитије извештаје о броју жртава у појединим регионима Ед Валијама помиње извештаје тима америчког сената из августа 1992. године. У њима се наводи да су муслимани „очишћени“ са 70 одсто територије Босне и Херцеговине. Експерти америчког сената су, наводно, тада утврдили да је само у пограничним босанским подручјима са Србијом убијено више од 35.000 људи до краја јуна 1992, дакле за непуна три месеца грађанског рата. Такве извештаје, који очигледно нису засновани на чињеницама, већ на непровереним исказима представника једне стране у сукобу и искоришћени у (америчке) политичко-пропагандне сврхе, Ед Валијама узима као крунске доказе за своје тезе, закључке и ставове. Тешко је поверовати да се било ко сада сећа таквих извештаја различитих тимова и експерата који су посећивали бившу југословенску републику Босну и Херцеговину у протеклом периоду.

оцрњивање сопственог народа.¹⁴ У књизи се, исто тако, с очигледним негативним емотивним набојем говори о српским војницима (нејасно је како они уопште могу да добију неку битку ако су Валијаџијеви описи тачни), као и о „српској мржњи“ према муслиманима и о „српском страху“ од Хрвата. А, када је реч о Србији, она се за Еда Валијаџија већ распала („без обзира на Милошевићеву моћ и бруталност његових људи на бојном пољу“). Ипак, вероватно су најслабији делови Валијаџијеве књиге поглавља у којима се бави историјом Босне и Херцеговине. Аутор претенциозно, често игнорантски надобудно и скоро без икаквог познавања тумачи вишевековна збивања на тим просторима. При томе, јасно је да се ради о класичном пропагандном раду у корист муслиманске стране и ради реализације интереса појединих западних центара моћи. Ако се пажљивије прочитају фусноте у Валијаџијевој књизи, може се утврдити да је (квази)историјска литература коју је он користио исцрпљена у две књиге муслиманских идеолога – *Пољопривреда у Босни и Херцеговини* Мустафе Имамовића и *Босна и Босанци* Мустафе Имамовића и Русмира Махмутџаџића.¹⁵

Колико се далеко иде у „прекрајању историје“ може да се види и по томе што Ед Валијаџија прихвата тумачење да је Први српски устанак представљао, заправо, „етничко чишћење Муслимана“, при чему користи и неке сумњиве цитате из дела Стојана Новаковића. За њега су, на пример, „муслимански земљопоседници запошљавали (а, не тлачили и убијали – прим. О.П.) српске кметове“, а за време Аустро-Угарске муслимански сељаци су прихватили систем искупљивања из кметства, док су „српски сељаци испољавали тенденције да остану у средњовековној структури“. Сигурно је да би се тешко могао пронаћи неки озбиљнији историчар у читавом свету који се не би насмејао таквом објашњењу

¹⁴ У књизи се, на пример, наводи потпуно неуверљива изјава неког Милоша из кругова блиских руководству босанских Срба. Тај „Милош“ каже, ни мање – ни више, да је „добар Муслиман само мртав Муслиман; да су Муслиманке дроље и курве; Муслимани праве децу као животиње, једна Муслиманка их раба по десеторо; боре се за земљу која ће се протезати од Сарајева до Техерана, за земљу у којој ће наше жене носити чадоре, где ће постојати многожество...“ Ед Валијаџија превиђа само једну ствар – национални екстремизам и шовинизам није својствен Србима, мада то не значи да нема појединаца који заговарају и такве идеје.

¹⁵ Ради се о делима која имају релативно малу научну вредност и која су више на граници између идеолошко-публицистичких дела и научних анализа. Већина научних података у тим делима је произвољно и селективно обрађена, уз недовољно упоредно коришћење многих извора и ауторских радова о историји Босне и Херцеговине. Мустафа Имамовић је бивши професор београдског правног факултета и његови („историјски“) радови су послужили за утемељивање националистичког програма босанских муслимана. Почетком деведесетих година, он је доказивао, поред осталог, да је у Другом светском рату извршен геноцид над 130.000 муслимана од стране српских партизана („Гласник“, часопис југословенске исламске верске заједнице, бр. 1–2, 1990). Своје тезе о аутохтоном пореклу босанских муслимана и о томе да су муслимани пре Срба живели на просторима Босне и Херцеговине Мустафа Имамовић је недавно сажето образлагао на једној међународној конференцији у Техерану (Детаљније „Студент“, бр. 19 од 15. октобра 1994, у чланку Мирослава Познића *Фундаменталистичко посижело у Техерану*).

„развоја“ социјалне структуре у Босни и Херцеговини. А, „крупски закључак“ Еда Валијамија је бесмислена тврдња да су Срби, у ствари, насељени у Босни и Херцеговини у периоду између два светска рата. Када се прочитају такве бесмислице у књизи *Доба у паклу*, лако се стиче утисак да је књига Еда Валијамија пример коришћења методе „стварања и прекрајања историје“, о којој је говорио чувени британски творац антиутопије Џорџ Орвел у својој књизи „1984“.¹⁶

На линији актуелне муслиманске политике је и Валијамијев закључак да „постоје босански идентитет и карактер који превазилазе разлике које постоје међу народима“. Постоји, дакле, идеолошко-политичка основа за реализацију идеје Алије Изетбеговића о унитарној Босни и Херцеговини. А да би се разумела садашња ситуација у бившој Босни и Херцеговини, морамо се подсетити да је основни политички концепт на којем је почивало одвајање Босне и Херцеговине од Југославије био концепт тзв. грађанске (анационалне) државе. Неки аутори наглашавају да је то, заправо, био онај лепо упаковани поклон Западу Балкану – исламска држава. Варијабла у тој геополитичкој „игри“ биле су демографске промене (природни прираштај код муслиманског ентитета у Босни и Херцеговини), што је у једном процесу требало да доведе до мајоризације и стварања исламске државе на просторима те некадашње југословенске републике. У истој функцији је била и (муслиманска) идеја о тзв. босанској нацији. Она је требало да се користи са двоструком наменом – да се покаже постојање српске агресије на просторима бивше југословенске републике Босне и Херцеговине и да се лукаво неутралише сваки потенцијални анимозитет према исламском чиниоцу на Балкану и, шире, у Европи. Концепт „босанске нације“ је требало да служи и као идеолошка и политичка платформа на којој би се изградиле нови облици повезивања између исламских ентитета на просторима СФР Југославије. Трећи аспект те политичке платформе руководства босанских муслимана (која је несумњиво израђена у сарадњи са неким међународним центрима моћи, што уосталом показује и садашњи развој догађаја) био је захтев за страну војну интервенцију (директно или кроз укидање ембарга на испоруке оружја) против Југославије и српског народа у Републици Српској и Републици Српској Крајини. На том захтеву руководство босанских муслимана „јаше“ од првих дана грађанског рата у тој сецесионистичкој југословенској републици.¹⁷ То је и контекст у којем Ед Валијами објашњава узроке рата у Босни и Херцеговини, „рата који се води у време када се рађа Нови светски

¹⁶ Ако се чак и превиде квалификације као што је, на пример, она да су „партизански ослободиоци парадирани по Сарајеву 1945. године“, Валијамијева тумачења ситуације у претходној Југославији типичан су пример новинарске анализе кроз „идеолошко-политичке наочари“. За стручњака као што је Валијами „титоизам је био више техника него идеологија“, због чега су, по њему, Срби били несразмерно више заступљени у корумпираном државном и партијском апарату од муслимана и Хрвата.

¹⁷ Видети излагање О. Потежице *Утицај исламског фактора на Балкану у пост-хладноратовском свету* на међународном научном скупу у „Сава-центру“ у оквиру Београдског фестивала духовно блиских народа јула 1994.

поредак, рата за који нам се чини као да долази из неке друге епохе“.¹⁸ Наводи, такође, да је рат у Босни сурово једноставан, без обзира на то што се води у непроходним лавиринтима балканске историје. „Србија и Хрватска покушавају да успоставе своје средњовековне границе са модерним оружјем у хаосу пост-комунистичке Европе – тамо где се ове границе сударају, долази или до рата или до компромиса“, наводи Ед Валијама, наглашавајући да постоји и трећи народ (босански муслимани – Словени), који не припада ни Хрватској, ни Србији, већ чини већину у Босни и Херцеговини.¹⁹ Коначно, када се ради о муслиманима, наводи бесмислене тврдње да они у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини заправо и не знају шта је ислам (а, то им је најбитнија одредница националног идентитета – прим. О.П.), као и закључак да је исламски идентитет код муслимана у бившој Босни и Херцеговини ојачао зато што је Запад изневерио њихове наде и зато што их је издао и продао (ради лажних компромиса и „мира у кући“).²⁰

Није тешко закључити да су ти ставови новинарска симплификација и политичко подметање, без довољног познавања чињеница о разбијању СФР Југославије или уз намерно извртање тих чињеница. Јер, Ед Валијама ниједном једином речју не помиње насилну хрватску сецесију од Југославије, исто као што не помиње ни то да Срби нису хтели да напусте Југославију.²¹ Превиђа, такође, и да су босански муслимани извели насилну сецесију, уз помоћ својих хрватских „савезника“. Да ли

¹⁸ Ед Валијама наводи да се „Европа уљуљкавала у својем економском јединству и довршавању славља због тријумфа западне демократије на проширеном пост-комунистичком континенту када је морала да се суочи са Босном, првим озбиљним тестом европске политичке и моралне чврстине и нове војне улоге“.

¹⁹ У том смислу, Ед Валијама рат у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини описује као „рат мапа“ или као „рат народа“. Резултат националистичких идеја Срба и Хрвата је, према тој књизи, „потпуно прање мозгова припадника ових народа ратом“.

²⁰ Ед Валијама се максимално, али неуспело труди да оспори постојање било каквих изворних фундаменталистичких опредељења код босанских муслимана. Он, чак, на пример, тумачи дела Алије Изетбеговића (*Исламска декларација и Ислам између Истока и Запада*) као израз његових опредељења за „моралну обнову у исламском свету“ и за очување целовитог мултикултурног карактера Босне и Херцеговине. Таква „тумачења“ није тешко оповргнути једноставним питањем због чега, када је Алија Изетбеговић толики заговорник мултикултурног концепта, није бивша југословенска република Босна и Херцеговина остала у мултикултурној Југославији, него се насилно одвојила.

²¹ Али, Ед Валијама наводи да за „Србе Други светски рат, у ствари, није био никада завршен – било је само питање правог тренутка када ће они поново да отпочну тај рат“. С друге стране, у књизи се наводи да су бивши комунисти из претходне Југославије прихватили и институционализовали национализам само да би обезбедили своје преживљавање. Наравно, ту се у први план ставља Србија, по већ добро познатом клишеу са Запада. Ту тезу уопште није тешко аргументовано разградити и, више као пример, може се поменути да је најпознатији амерички дневник „Њујорк тајмс“, средином 1991. године, објавио уводник у којем се закључује да је „национализам једино средство којим се могу разградити окошталe комунистичке структуре у Источној Европи“. Тај уводник у потпуности објашњава, с једне стране, улогу Запада у појављивању и учвршћивању десничарских националистичких режима у земљама источне Европе и у већини сецесионистичких република раније Југославије (што је и довело до грађанског рата), као и неке наводне разлоге жестоких притисака, с друге стране, на Југославију и Србију.

је уопште потребно подсећати на чувене речи Алије Изетбеговића: „Жртвоваћу мир за независност Босне и Херцеговине“ (наравно, на рачун српског народа)? Коначно, зар није очигледан пример „двоструких стандарда“ Запада упоређивање подршке Хрватима и муслиманима да се насилно одвоје од Југославије и суровог супротстављања Србима када траже своју равноправност и право на самоопредељење. Тешко је, заиста поверовати да ће унитарна Босна и Херцеговина (и поред „босанског идентитета“ о којем Валијама неубедљиво говори) моћи да опстане ако је претходна Југославија била тако брутално и тако трагично разбијена.

За Еда Валијамаја подела бивше југословенске републике Босне и Херцеговине представља оживљавање фашизма, а иста је и цена успостављања мира на просторима те сецесионистичке републике. Међутим, он не долази до закључка да је основни облик испољавања фашизма у нелегалној сецесији Хрвата и муслимана и у „двоструким аршинима“ Запада. Коначно, за аутора књиге *Доба у паклу* антисрпски савез између муслимана и Хрвата је „природан“, а он се обрушава на Хрвате (мада ни тада према Хрватима нема идеолошко-политичке острашћености као према Србима) само онда када њихова политика није усклађена с политиком муслимана (као директних експонената неких центара моћи у Америци). Дакле, када није усклађена с интересима светских „господара рата“. Критичност према Хрватима испољава само на основу критеријума политичке подршке муслиманском руководству у Сарајеву, а свако самостално испољавање хрватских интереса доживљава као „забијање ножа у леђа“ босанским муслиманима. На пример, када Ед Валијама говори да су сви мировни планови били прохрватски, када говори о фашистичким тенденцијама у Хрватској и међу Хрватима у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини, када исмева превару са Међугорјем или у описивању Туђмановог ревизионизма у његовим историјским делима (посебно о Јасеновцу).

Ипак, као и већина „аналитичара“ из новинарског „оркестра“, Ед Валијама у средиште свог приступа ставља сусрет председника Србије Слободана Милошевића и генерала Фрање Туђмана у Карађорђеву 1991. године, на којем је, наводно, договорена подела републике Босне и Херцеговине. За аутора књиге *Доба у паклу* као да уопште није важно што су сами догађаји у Босни и Херцеговини показали да је тај наводни „договор“ потпуно нетачан. Довољно је само видети пакт о заједничкој одбрани Хрвата и муслимана, који је почетком марта 1995. потписан у Загребу да би се схватило о каквим се манипулацијама ради. А закључак је јасан – Срби су криви и за хрватски национализам и за њихову политику. Ед Валијама прави чак (с јасним политичким критеријумима) и разлике у масакрима, уз њихове прецизне градације – за њега су најстрашнији масакри иза којих наводно стоје Срби, затим они које су починили Хрвати, а тек узгред се помињу злочини муслиманских

фундаменталиста. Тај приступ важи и за укупно Валијамијево сагледавање „кривице“ народа у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини – Срби су увек „криви“, муслимани скоро никада нису „криви“ (мада се због различитих разлога и према њима мора направити критичка дистанца), а Хрвати су увек „криви“ када се њихови ставови разликују од муслиманских ставова. Из свега тога није тешко закључити да су ставови Еда Валијамија исти са ставовима милитантних политичких кругова на Западу, који заговарају најрадикалнија решења југословенске кризе – војну интервенцију НАТО-а против Срба и укидање ембарга на испоруке оружја босанским муслиманима (и Хрватима), што би значило легализацију стране војне интервенције на просторима претходне Југославије.²² Војни пораз Срба ради успостављања „демократије“²³ и „новог светског поретка“ једини је критеријум Еда Валијамија, и читав његова књига је, заправо, подређена пропагирању неопходности радикалног антисрпског решења кризе на просторима претходне Југославије. Ед Валијами је потпуно свестан значаја кризе на просторима претходне Југославије у глобалним кретањима и у успостављању хегемоније и доминације Запада у савременом свету. Он је веома критичан и према свим политичарима у западним земљама који заговарају решење кризе на просторима претходне Југославије преговорима и дипломатским средствима, а не војном интервенцијом. У књизи се, на пример, користи познати и острашћени политички „речник“ тзв. јастребова новог светског поретка да је Запад издао босанске муслимане, да се савремени европски политичари понашају као британски премијер Невил Чемберлен у Минхену 1938. године, када је попустио пред Хитлеровим захтевима, и слично.

Приче Еда Валијамија о „етничком чишћењу“ су само у функцији остваривања наведених политичких ставова. Те приче су засноване на неистинама, с понеким „зрнцем“ истине, али је очигледно настојање да буду што убедљивије, како би се остварили наведени прецизни политички циљеви. Због тога је књига Еда Валијамија *Доба у паклу* комбинација унапред припремљене пропагандно-политичке грађе и „утисака“ аутора књиге стечених приликом боравака на просторима те сецесионистичке југословенске републике.

„Свака дипломатска иницијатива, обично од стране САД, да се сфикасно интервенише и да се заустави сламање тек рођене демократије

²² У књизи се наводи да је Алија Изетбеговић упутио први захтев за страну војну интервенцију још априла 1992, као и генеза тих захтева руководства босанских муслимана. Исто тако, даје се и генеза „одговора“ Запада на те захтеве.

²³ Интересантни су описи Еда Валијамија „независног“ Радио-Зида и активности Здравка Грeba у Сарајеву. Преноси се позната флоскула о Сарајеву као граду који је подељен зидом (очигледна алузија на Берлински зид). Јасно је да је Здравко Грeba један од „играча“ Запада у Сарајеву, „играча“ каквих Запад има у свим бившим југословенским републикама, и због тога није чудно што Ед Валијами посвећује толико простора том облику испољавања „грађанског духа“ „демократије“ и „независног мишљења“.

у Босни и Херцеговини и трагедија Муслимана била је подривена и спречена од стране Европске уније (пре свега Велике Британије) и Русије“, наводи се у књизи Еда Валијаџија. „Устав новог светског поретка, само две године пошто је амерички председник Џорџ Буш употребио тај израз после ослобађања Кувајта, претворило се у Босни и Херцеговини у мртво слово на папиру“, каже острашћено и ожалошћено Ед Валијаџија. А то су и његови основни политички закључци, које патетично преноси својим читаоцима – „ми који смо одрасли у годинама после пораза Трећег рајха, који смо ишли у будућност са надом и који смо веровали да историјски страхови неће победити, остали смо, преко рата у Босни, на примерима ратова наших родитеља, јер је Босна очигледно издата и продата“. Дакле, треба разбити Југославију и Србе да би процветало „демократско“ цвеће и да би Европа имала будућност. Тешко је поверовати у такве закључке, као да историја није довољно научила оне који су, због својих империјалистичких циљева и колонијалних аспирација, исто говорили и пре сто и пре педесет година.

Да би се схватила књига Еда Валијаџија треба цитирати један чланак који је објављен 1994. године у британском листу „Индипендент“. „Новинари овде у Босни стварају свој сопствени дух и приступ, оцењује један представник Уједињених нација у Сарајеву. Највише се пише да би се оправдала неопходност војне интервенције против Срба – што је и стратегија владе у Сарајеву. То постаје снажно лично опредељење, прави крсташки рат, што је у супротности са истинским професионалним стандардима“, наводи се у том британском листу.²⁴

Недавно је амерички политиколог Питер Брук, у једном чланку у часопису „Форин полиси“, указао на то да је „светско новинарство доживело свој крах на Балкану“. Када је реч о збивањима на просторима претходне Југославије, западна штампа је лагала, искривљивала чињенице, пуштала једностране анализе, уз испољавање потпуног неразумевања збивања, указује Питер Брук. С друге стране, до сличних закључака је дошао и немачки аутор Клаус Битерман, у својој књизи *Србија мора умрети*, стављајући у први план велике негативне ефекте немачке спољне политике кроз средства масовног комуницирања у разбијању претходне Југославије.²⁵ Мало је важно, при томе, да ли су западни медији били у функцији спољнополитичких интереса западних земаља или је спољна политика западних земаља била у функцији западних медија, јер се ради о лажној дилеми. Резултат је несумњиво исти у оба случаја. У том смислу, књига Еда Валијаџија *Доба у паклу – објашњење рата у Босни* права је потврда наведених закључака Питера Брука

²⁴ Видети уводни текст *Медијска контаминација* Животе Ивановића у књизи *Медијски рат – Срби у средишту*, Београд, 1995, у издању Министарства информација Републике Србије и Танјуга.

²⁵ Наведено према књизи *Медијски рат – Срби у средишту*.

о „краху светског новинарства на Балкану“,²⁶ односно о претварању новинарства у своју супротност. Књига Еда Валијамија је за нас интересантна јер открива методологију једностраног приступа западних медија у вези с југословенском кризом, као и суштину медијског рата који се води против Југославије и српског народа. Јасно је да Југославија и српски народ нису имали никакву могућност у медијском рату који се против њих водио, јер су иза различитих новинарских „оркестара“ стајале моћне државне машинерије западних земаља. Дакле, Југославија и Србија нису изгубиле медијски рат, а понајмање је то било „због наше неспособности“ како се често наводи, јер нису ни учествовале у том медијском рату – били смо његова трагична жртва.

Наше једино оружје у борби против лажи „господара рата“ била је и остала је истина, која пре или касније мора да победи. Поред медијске трагедије коју смо доживели, истина и време ипак раде за Југославију и српски народ.

²⁶ Недавно је на Коларчевом народном универзитету учињен занимљив покушај да се представе и анализирају различите стране књиге о кризи на просторима претходне Југославије, као и да о њиховим нетачностима и једностраностима свој суд кажу наши публицисти и научници како те књиге не би остала једина (и важећа) сведочанства о збивањима на просторима претходне Југославије.

On Polemology

D Sc Radosav Šuljagić, Captain Y.N., ret'd

The article is result of several years of work of the author in studying, examination and practicing the art of war, its evolution and application. The author considers that our current art of war, practice of the art of war, theory of the art of war and polemology are founded on pretentious and stratocratically imposed views, which established mostly wrong behaviour and resulted in terrifying consequences in all domains of their application. Such views were given factually and fictitiously an official status at a symposium on military science, held in Belgrade in 1970, and thereafter the institutional support for their establishment, adoption and application in our armed forces. Results of their application in the past twenty four years are evidently disastrous and tending to lead to a catastrophe. This show most directly and doubtlessly the need for a cognitional catharsis and for the establishment, adoption and application of scientific views and knowledge on the art of war, the practice of the art of war, the theory of the art of war, and on polemology.

Air fire support in mountains

Angel Ončevski, Majog General, ret'd

Because of its peculiarities, first of all scarcity and limitations of the road net, the hilly and mountainous terrain significantly canalizes the main directions of combat operations. These characteristics of highlands particularly influence the physiognomy of operations of the armoured, mechanized and artillery-rocket air defence units, as well as of operations of tactical aviation and combat helicopters. With their manoeuvre and fire capabilities, combat aircraft and helicopters can be in operations in highlands the basic, and frequently the only means for fire support of the army units. Within the framework of fire support the combat aviation performs different tasks, among which are: in defence, blocking the movement of the enemy reserves and high precision weapon systems, and their destruction; localization of penetrations of armoured formations; destruction of reconnaissance and infiltrated groups, also of envelopment forces and airborne landed formations, in attack, destruction of points of resistance on the direction of penetration of own main forces; blocking the advance movement of second echelon forces attempting the counterattack and counterstrikes, and their

destruction. Complete utilization of combat abilities of aviation for fire support of army units in mountains depends first of all on its highly rational use.

Interconditionality of economy and defence

D Sc Todor Mirković, Colonel, ret'd

The author explains the conceptions of „economy“ and „defence“, and examines their mutual relationship, interdependence and interconditionality. Thereat he starts from the meaning of maxims „strong economy – strong defence“ and „strong defence – sound economy“, but without their absolutization, and proceeds with an examination of economy as the basis for the development and upgrading the military power and defence ability of a country.

The basic matters in the examination of relations between economy and defence are the influence and impact of defence preparations on economy (negative, positive), and the contribution of military activities to the development of economy. The author reviews the standpoints of several authors and „schools“ of the military-economic thought concerning the influence of the military consumption to the economic development, and rejects the extreme views on this phenomenon, which have been formed and adopted mostly in extraordinary circumstances and specific conditions. In his analytical approach, the author starts from reality, which influences certain defence preparations, particularly in countries situated in crisis regions and unfavourable strategic environment. He points out the significance of realistic and objective intelligence and strategic estimates, and of scientific approach in the assessment of relations between economy and defence, and therefore of the assessment of factors that contribute both to the stability of economy and the strength of defence, and of seeking the most favourable relations between expenditures and effects in the processes of planning and realization of military consumption.

Succession and international legal status of property of the Armed Forces of Yugoslavia

M Sc Vladan Jončić

The property of the Armed Forces of the SFRY is one of many issues regarding the property of the SFRY that emerged after the forceful secession of a number of former Yugoslav republics. The author reviews and analyses the international legal aspect of that issue, starting from the fact that Yugoslavia has not become disintegrated but remained territorially reduced by the forceful secession of a number of its constituent republics. From the standpoint of the international law the Federal Republic Yugoslavia has its identity and continuity of statehood of SFR Yugoslavia on the international level. Yugoslavia therefore has no need to enter the debates on the division balance with its former constituent republics.

The property of the Yugoslav People's Army was a part of the social property, which is from the international point of view the state property. The property of territorial defence organizations might constitute and issue for talks, since their establishment and equipment were partly financed from budgets of republics, while the YPA, as the federal Army, was financed from the federal budget. The matter of succession is here nonexistent, because the country has not become disintegrated (this is the opinion of Badenter's Commission) nor was the secession of a number of the Yugoslav constituent republics carried out in a peaceful manner, so that instead of one state were established several new ones which would on the basis of their secession claim to be successors of the former SFR Yugoslavia.

The property of the YPA consisted of mobile and stable assets, and of claims and debits. The mobile assets, claims and debits are inherited by SR Yugoslavia. The stable assets became parts of debits of the former Yugoslav republics, in whose territories they are situated, to SR Yugoslavia.

Significance of knowing the factors threatening the security of the Yugoslav Army

---

M Sc Milan Mijalkovski, Colonel

The problem of knowing the adversary (enemy) has always drawn the attention of command and control organs of military organizations. Even though this problem is particularly characteristic for war circumstances, its neglecting in the time of peace can have grave consequences for security and the overall situation of a military organization.

The Yugoslav Army is being threatened from outside and from within itself by numerous and diverse factors. All the members of the Yugoslav Army are in possession of a certain fund of knowledge on them, which they optimally use for protection of themselves and of units, staffs and military establishments. In connection with this the author particularly points out the responsible role of the command and control system of the Yugoslav Army, and stresses the significance of availability of information on the enemy aims, strategy, tactics and abilities. Since the command and control system of the Yugoslav Army is controlling also all the other subjects in the Army, it is, in the consistent application of the principle of unique command and control and subordination, in charge for the entire functioning of the Army, thus also for the system of its protection from all factors threatening its security.

Threatening with the use of N.C.B. weapons, their use and influence on behaviour of men in war and armed struggle

---

D Sc Milorad Đorđević, Colonel

The author of the article reviews the threatening with the use of NCB weapons and their use from the aspect of their influence on behaviour of men primarily in war and the armed struggle, and partly also in the time of peace. It is the matter of environmental determination of behaviour of men,

particularly of their combat morale. This discussion is based on cognitions from psychology and the social psychology, applied to the behaviour of mostly large social groups.

Although some situations that are examined in this article are hypothetical, they can be used for a more thorough research of each actual situation.

By highlighting certain matters the author is proposing to find answer to the question of what is in certain situations exerting the strongest influence on the combat morale of military units and of population. Such answer would be doubtlessly useful for each country, particularly when it is firmly determined to defend itself.

Upgrading and evaluation of morale of the Yugoslav Army

Prof. D Sc Dragoljub Damjanović, Colonel, *ret*

The author reviews the moral of the Yugoslav Army. He does not prove each of his theses by empirical facts, but on basis of information from capital sources and of data from analyses of practice he lists the current problems that are to be solved. The first part of the article contains a brief analysis of the social foundation of morale and motivation of members of the Yugoslav Army, whereat the author pays a particular attention to a new system of social values and to a new image of the Yugoslav Army. In the second part of the article are reviewed methodological and methodic problems of upgrading the morale, particularly in the field of development of patriotism. In the methodology of values are established the basic indices, given only as a schema. Their further elaboration should be directed to concrete problems, which calls for research efforts on the part of individual researchers and of scientific establishments.

Possibilities for engagement of women in defence of the country

M Sc Jovanka Šaranović

The author reviews possibilities and limitations in the engagement of women in defence of the country under the light of their responsibilities at work and in their families, and of their biopsychological characteristics. He refers first of all to the employed women, since they make the majority of social-politically active women. Activities of the employed women when compared to the activities of the unemployed ones are of „higher quality“ (more intense and wide cooperation, enlightenment, curiosity), which means that the social and political standing of women is in modern circumstances conditioned by their economic independence, which is made possible by their occupying working places.

An increasing number of employed women, and the increase of occupational work they perform, also an increasing number of married women who are gainfully employed, increase the need for studying and solution of numerous questions posed to society in connection with the female labour. The author concludes that women possess certain specific characteristics that exert influence on their efficiency in carrying out of different work, even of military duties, which makes a prerequisite in their efficient engagement also in defence.

Influence of certain andragogic conditions on the satisfaction of students with their choice of military profession

M Sc Jan Marček, Major

Satisfaction of students with their choice of military profession depends on numerous factors. In the article are presented results of a research that had to establish whether this satisfaction depends on: the kind of academy where they will be trained for the military profession (years) of studies, success of students in the school where they had previously graduated, and their success in studies in the military academy. Also presented is a comparative analysis of results of a similar research of the same matter, carried out in 1991.

The research has been carried out on a representative sample of students of the General Military Academy – Army, Air Force & Air Defence, and Navy courses – and of the Military Technical Academy of the Yugoslav Army. Results of the research show that the most satisfied with their choice of the military profession were students at the Air Force & Air Defence course, then the students of the Military Technical Academy, followed by students at the Army course, while the least satisfied were students of the Navy course. However, satisfaction of students with their choice of the military profession changes in the course of their studies, so that it reaches its peak in their first and third years of studies, while it is at the lowest level in their second year of studies. These differences are statistically significant. It was also established that with the interviewed students existed certain differences concerning the kind of military academy, the success in the previous school, and the success in studies in the military academy, even though these differences have no statistical significance.

A view on the development of vocabulary of our modern military science

Božidar Jovović

Each science develops and upbuilds its own vocabulary. The article contains a review of the origin and development of vocabulary of our military science and of factors that influenced its shaping. The author underlines the influence of the military periodicals and military literature in the second half of XIX century in this domain. A prominent place is given to the outstanding Serbian military theorists, who by skilful approach to the problems of language significantly contributed to the development and enrichment of our military vocabulary. It can be, therefore, stated, on the basis of numerous documents, that the Serbian military authors significantly enriched the vocabulary of our art of war theory. Their solutions in adoption of foreign words and expressions can even nowadays be exemplary.

On the basis of their approach to the matters of expert vocabulary have been created our present foundation of the military terminology. It is a pity, however, that our modern authors have abandoned this tradition. The result

of such negligence is that our modern military terminology is not systematized and properly developed, which can be seen in numerous instances in our military literature.

Pastoral or political journeys of Pope John Paul

M Sc Zoran Milošević

John Paul II is the Pope who has traveled more than any of his predecessors. As much as ten per cent of his time since he came to office he spent traveling. On these journeys, however, the matters of religion were to him subordinated to those from the traditional social doctrine of the Roman Catholic Church.

While the priority in imposition of this doctrine is being given to Europe, and thus also to the Serbian states, he is trying, in all possible manners, to appease problems burdening the countries of the so called Third World, on his frequent visits to these countries. While his agents – priests and others – are carrying out their missions all over Europe, he is trying to soothe dissatisfaction all over the Third World. On such his journeys he has tried to exterminate the authentic theologies, such as: liberation theology, black theology, and the like. At the same time he has given support to dictatorial Catholic regimes, which are the extended arm of the USA, while denying support to the liberation movements. He is in Europe giving support to the most controversial Catholic orders, such as the organization Opus Dei.

Naval strategy of N.A.T.O.

Boško Antić, Captain Y.N.

After 40 years of its existence NATO used the opportunity and reached outside its region. Headed by the USA, it turns itself increasingly to its naval forces, which make possible its presence in distant regions both around the European continent and elsewhere. Thus there exist now the naval forces permanently based in the Mediterranean and other regions, while in the rapid intervention forces the naval component becomes indispensable for transportation of forces and their equipment from one region to another. NATO has essentially adopted the naval strategy of the USA, and the US naval forces, which possess great manoeuvre abilities, autonomy and combat power of assault fleets, are the instrument for projection of power to certain regions.

Because of the reduction of the number of its ships one could think that the naval power of NATO also becomes smaller. On the contrary, it permanently increases, because of introduction of increasingly powerful and sophisticated warships, with increased range and effectiveness of their armament.

Although NATO sometimes seems not quite unified, its naval forces can be quickly formed on the basis of the American Mediterranean and Atlantic fleets.

De polémistique

Capitaine de vaisseau en retraite dr Radosav Šuljagić

L'article est le résultat de travail de plusieurs ans de l'auteur, concernant les études, la pratique et les considérations de l'art de guerre, de préformation durant le développement et de l'expression. L'auteur estime que notre art de guerre, sa pratique, théorie et polémistique fondées sur les normes idéologuées, stratocratiques et prétencieuses, qui ont formé le comportement faux et les conséquences horribles dans tous les domaines de l'application. Ces normes ont reçu de facto mais de la manière erronée le status officiel durant le symposium tenu à Belgrade en 1970, puis un appui institutionnel pour l'adoption et l'application dans nos forces armées. Le résultat de leurs application durant vingt-quatre ans écoulés est évidemment négatif avec une tendance de pousser vers une vrais catastrophe. Il n'y a pas de doute que ce fait montre la nécessité de connaitre la catarse par le fondement, l'adoption et l'application des connaissances scientifiques sur l'art de guerre, sa théorie et sa polémistique.

Appui de feu aérien sur le terrain de montagne

Général de brigade en retraite Angel Ončevski

Le terrain montagneux, à cause de ses propriétés spécifiques, avant tout le découpage et le manque du réseau routier, fait une grande influence sur les principales axes de combat. Il modifie surtout la fisionomie des actions des unités blindées, mécanisées, de l'artillerie et de missiles anti-aériens, ainsi que sur les actions de l'aviation tactique et des hélicoptères de combat.

Les avions et les hélicoptères de combat, à cause de ses possibilités de manoeuvre et de feu, sur un terrain coupé, inaccessible, montagnard, peuvent être le moyen de base, souvent le seul, de l'appui de feu des unités de l'armée de terre.

Dans le cadre de l'appui de feu, l'aviation de combat exécute des missions différentes, parmi lesquelles: dans la défense – empêchement de mouvement et anéantissement des réserves adverses, des systèmes d'armes de haute précision et autres, localisation de la percée des unités blindées, anéantissement des unités d'éclairage et des diversants, les forces sur les ailes, ainsi que les descentes aériennes; durant l'attaque – anéantissement de points de résistance sur l'axe d'effort, empêchement de l'avancement et

de déclenchement du combat des deuxièmes échelons et des réserves, anéantissement des forces déclenchant une contre-attaque ou contre-frappe.

Exploitation complète des possibilités de combat de l'aviation durant l'appui de feu des unités de l'armée de terre sur le terrain de montagne est en fonction, avant tout, de la rationalisation de son emploi.

Dépendance mutuelle de l'économie et de la défense

Colonel en retraite dr Todor Mirković

Auteur explique les termes „économie“ et „défense“, puis il étudie leurs dépendance et conditionnalité mutuelles. Il part de la notion de la maxime: „l'économie forte – la défense forte“ et „la défense forte – l'économie sûre“, mais sans leurs absolutisation, puis il examine l'économie comme la base sur laquelle on construit la puissance militaire et la capacité de défense d'un pays.

L'influence des préparatifs pour la défense sur l'économie (négative, positive), mais aussi la contribution des activités militaires au développement de l'économie, sont les questions fondamentales durant l'étude des rapports entre la défense et l'économie. Auteur fait une apperçue sur les points de vue de certains auteurs et „écoles“ de la pensée militaire-économique concernant l'influence de la consommation par rapport le développement économique et rejette des pensées extrêmes qui sont formées le plus souvent durant les conditions irrégulières et spécifiques. Dans son approche analytique, auteur part de la réalité qui conditionne certains préparatifs pour la défense, surtout dans les pays se trouvant dans les régions de crise et entourés avec un environnement défavorable. Il accentue l'importance des évaluations réelles et stratégiques au point de vue renseignement et stratégie, de l'approche scientifique de l'évaluation des rapports de l'économie et de défense et, en liaison avec cela, examen des faits qui contribuent à la stabilité de l'économie et à la puissance de la défense, ainsi que la recherche des rapports les plus favorables entre les frais et les effets dans la planification et la réalisation de la consommation militaire.

Succession et status juridique et international de la propriété appartenant aux forces armées de la Yougoslavie

---

Mr Vladan Jončić

La question de la propriété des forces armées de la RSFY est une de nombreuses questions liées à la propriété de la RSFY après la sécession forcée de certaines ex-républiques yougoslaves. L'auteur examine cette question partant de l'aspect juridique international et part des faits réels que la Yougoslavie n'est pas démembrée, mais seulement diminuée au point de vue territoire, ce que présente une des conséquences de la sécession forcée de certaines républiques. Concernant le Droit international, la République Fédérale de Yougoslavie a son identité et sa continuité étatique avec la RSF de Yougoslavie. Alors, elle n'a pas besoin d'entrer dans la discussion concernant le partage de propriétés avec ses ex-républiques.

La propriété de l'Armée Populaire Yougoslave a été en même temps la propriété de la société, ce que, de point de vue international, représente la propriété de l'Etat. Quant à la propriété de la Défense Territoriale cela peut être le sujet de débat, car son équipement a été, partiellement, financé par les républiques, tandis que APY, étant la force armée fédérale, a été financée par la Fédération. On ne pose pas la question de la succession car le pays n'était pas démembré (ce que la commission de Bandinter a conclu), on ne pose pas non plus la question de la sécession pacifique car ce n'était pas le cas, et il n'y avait pas la naissance de plusieurs Etats d'un seul, qui peuvent prétendre à la succession de la RSF de Yougoslavie.

La propriété de APY est composée des biens mobiles et stationnaires, des demandes et des dettes. Les biens mobiles, les demandes et les dettes sont hérités par la RF de Yougoslavie. Les biens stationnaires deviennent l'objet des dettes des ex-républiques sur les territoires desquelles les biens concernés sont restés envers la RF de Yougoslavie.

Importance de connaissance des acteurs de menace de la sécurité de l'Armée de Yougoslavie

---

Colonel mr Milan Mijalkovski

Le problème de connaissance des adversaires (ennemis) a été toujours au centre de l'attention du commandement de l'organisation militaire. Malgré le fait que ce problème est une des caractéristiques de la guerre, la négligence de son importance pendant la paix peut provoquer les conséquences lourdes touchant la sécurité et l'état général de l'organisation militaire.

L'armée de Yougoslavie est menacée de l'intérieur mais aussi de l'extérieur et cette menace est multiple et diverse. Tous les membres de l'Armée de Yougoslavie disposent d'un certain niveau de connaissance des menaces, ce que l'on emploie quand il s'agit de la protection propre et de la protection de l'unité, des postes de commandement et des établissements. Lié avec cela, l'auteur accentue le rôle responsable du système de commandement de l'AY et souligne l'importance de connaissance des objectifs, de la stratégie et de la tactique, ainsi que des possibilités de l'ennemi. Puisque le système de commandement dirige des autres objectifs de l'AY, ce que présente l'application de principe de subordination, il est responsable pour la totalité du fonctionnement de l'Armée, ce que signifie que le système de sécurité est inclu dans son ensemble contre tous les facteurs de menace.

Menace de l'emploi et l'emploi de l'arme NBC et leur influence sur le comportement des gens en guerre et en combat armé

Colonel dr Milorad Đorđević

Auteur de l'article s'est déterminé d'évaluer la menace de l'emploi et l'emploi des armes NBC partant de point de vue que leur influence sur le comportement des gens, en premier lieu pendant la guerre et durant le combat armé, mais aussi, partiellement, en temps de paix. Il s'agit de

déterminaison de situation du comportement des gens, surtout au point de vue moral. La base de départ a été fondé sur les connaissances venant de psychologie et de psychologie sociale, appliquées sur le comportement des grands groupes sociaux.

Malgré le fait que les situations particulières mentionnées dans l'article sont de la nature hypothétique, elles peuvent servir comme l'argument additionnel durant l'examen de chaque situation particulière.

Auteur, faisant les problèmes des questions particulières, tente de répondre quels éléments agissent de plus sur le moral de l'armée et de la population, ce que, hors de doute, présente un avantage pour chaque pays, surtout pour ceux qui se sont déterminés pour la défense, comme la République Fédérale de Yougoslavie.

Le développement et l'évaluation du moral de l'Armée de Yougoslavie

---

Colonel en retraite prof. dr Dragoljub Damnjanović

Dans l'article, on évalue le moral de l'Armée de Yougoslavie. Auteur n'a pas offert la preuve documentée par les faits exactes pour chaque constat, mais, se basant sur la pratique et sur les connaissances litées des sources capitales, il a fait une liste des problèmes actuels à résoudre. Dans une première partie de l'article, on voit une analyse courte de la base sociale du moral et de la motivation des membres de l'Armée de Yougoslavie et l'auteur consacre une attention particulière au nouveau système des valeurs sociales et à nouvelle image de l'Armée de Yougoslavie. Une deuxième partie de l'article est consacrée aux problèmes méthodologiques et méthodiques du développement de moral, en particulier la développement du patriotisme. Dans la méthodologie des valeurs on a déterminé les manifestations (indicateurs) de base, qui sont mentionnées comme le croquis. Leurs développements ultérieurs doivent être dirigés vers les problèmes concrets, ce que demande les recherches organisées par les chercheurs individuels et des établissements scientifiques.

Possibilités de l'engagement des femmes dans le système de défense du pays

---

Mr Jovanka Šaranović

Dans cette oeuvre on réfléchit les possibilités et les limites de l'engagement des femmes dans le système de défense du pays, en tenant compte des obligations professionnelles ainsi que celles dans la famille qui sont à leur charge, mais aussi des caractéristiques bio-psychologiques spécifiques. Sauf cela, activité des femmes travaillant est „plus qualitative“ que d'autres (intensité et quantité de coopération, informations, intérêt), ce que signifie que l'affirmation sociale et politique dans les conditions contemporaines influencées par l'indépendance économique est cette catégorie qui permet d'avoir un poste de travail.

Des femmes employées sont de plus en plus nombreuses et il y a de plus en plus de postes et de professions féminines ce que conditionne un pourcentage élevé des femmes mariées qui disposent d'un poste de travail, ce que à son tours demande un besoin d'évaluer et de résoudre les questions nombreuses liées au travail des femmes dans une société moderne. Auteur conclue que les femmes possèdent un certain nombre des caractéristiques spécifiques qui font une influence sur le succès dans le travail, même occupant les postes militaires, ce que présente une supposition pour leur engagement dans le système de défense.

Influence de certaines conditions andragogiques sur le contentement des étudiants à cause de leur choix de la carrière militaire

---

Commandant mr Jan Marček

Le contentement des étudiants à cause de leur choix de la carrière militaire dépende de nombreuses conditions. Dans l'article offert, on a montré les résultats de recherche par laquelle il a fallu déterminer les faits qui avaient provoqué cette état de cause: le genre de l'académie militaire dans laquelle ils reçoivent leur éducation, le succès dans écoles précédentes et la succès dans l'académie militaire en question. Sauf cela, on a fait une analyse comparative des résultats des recherches du même problème faits en 1991 et 1994. Les recherches sont faites sur un nombre représentatif des étudiants de l'Académie militaire générale – options Terre, Air et Défense Antiaérienne, Marine, ainsi que de l'Académie militaire technique de l'Armée de Yougoslavie. Les résultats des recherches montrent que les étudiants de l'Académie – Air sont les plus contents, puis, ceux de l'Académie militaire technique, après, ceux de l'Académie – Terre, à la fin, les étudiants de l'Académie – Marine. La contentement des étudiants à cause de leur choix de la carrière militaire est changeable durant la durée de l'éducation, ainsi ili est le plus grand durant la première année, puis en troisième, le plus petit au cours de la deuxième année, ce que statistiquement parlé signifie une différence importante. On a déterminé aussi qu'il y avait certaines différences entre les examinés selon l'académie d'origine, le succès dans les écoles précédentes ainsi que les succès dans l'académie, mais ces différences ne sont pas significatives.

Une aperçue du développement de la langue de notre science militaire contemporaine

---

Božidar Jovović

Toutte science, se modernisant en soi-même, modernise et perfectionne sa langue propre. Dans l'article présent on donne une aperçue de la naissance et du développement de la langue de notre science militaire et des faits qui ont fait influence sur sa formation. On montre en particulier l'influence des périodiques et de la littérature militaire durant la seconde moitié du 19. siècle. On souligne les experte militaires serbes qui, faisant ses oeuvres avec une approche de la problématique, ont contribué au

développement et enrichissement de la langue. C'est pourquoi on peut confirmer suement que les écrivains militaires serbes ont enrichi le lexique de la théorie de l'art de guerre. Ses résolutions quadn il s'agit de l'emploi des mots des langues étrangères peut servir comme exemple même aujourd'hui.

Se basant sur leur rapport envers la langue, on a créé notre base de terminologie militaire contemporaine. Malheureusement, les créateurs contemporains ont quitté cette tradition ce que, comme conséquence, produit une terminologie non-systématisée et mal définie et confirmée par de nombreuses exemples de la littérature.

Les voyages pastoraux on politiques du pontif Jean-Paul

Mr. Zoran Milošević

Jean-Paul II est un pontif qui voyageait plus que tous les papes avant lui ensemble. Il a passé même 10 pourcent de son temps en voyageant. Durant ces voyages, les questions de la religion ont pris une place mineure, mais les questions de la doctrine sociale traditionnelle de l'Eglise catholique ont été de première importance.

La priorité dans cette doctrine est donnée à l'Europe, y inclu les Etats serbes d'où, à tout prix, vient l'idée d'étouffer les problèmes du Tiers monde. Cela, comme conséquence, a les voyages dans ces pays même. Parce que parallèlement ses agents prêtres et autres font ce qu'ils font, il fait effort d'accalmier mécontentement dans le Tiers monde entier. Durant les voyages il a nié les théologies authentiques telles que: théologie de libération, théologie noir et autres. En même temps, il offre un appui aux regimes des dictateurs catoliques qui sont le bras prolongé des EUA, et supprime cet appui aux mouvements de libération. En Europe ils soutient les ordres catoliques controverses, comme „Opus Dei“. En Croatie ili mentionnait proclamation de Alojzij Stepinac pour un saint, ce que signifie qu'il reconnait la continuité de de la politique rimo-catolique envers les Serbes et montre le chemin de l'eglise.

Stratégie navale de l'OTAN

Capitaine de vaisseau Boško Antić

Après 40 ans de l'existence, l'OTAN a exploité l'occasion offerte de sortir hors de ses limites et frontières. Guidé par les EUA, ili est orienté de plus en plus vers ses forces navales, qui lui permettent la présence dans les régions éloignées de l'Europe et ailleurs. C'est pour cette raison que l'on a formé les Forces maritimes permanentes en Méditerranée et ailleurs et dans la composition des forces de l'action rapide la composante maritime devient iremplaceable quand ili s'agit de manoeuvre des forces et des moyens d'une région à l'autre. Le sel de problème est que l'otan a accepté la stratégie navale des EUA et de ses forces navales qui ont une grande possibilité de manoeuvre, autonomie et puissance de frappe des flottes, ainsi que le fait

qu'elles représentent un moyen efficace pour la projection des forces dans les régions déterminées.

A cause de réduction de nombre des navires, on pourrait conclure que la puissance de l'OTAN sur mer diminue. Cependant, elle est de plus en plus grande car on met en service les navires de plus en plus sophistiqués dont la caractéristique est d'avoir un armement de très grande portée une efficacité de plus en plus grande.

C'est pourquoi, malgré l'image extérieure de manque de l'unité de l'OTAN sur mer, les formations maritimes peuvent être groupées très rapidement grâce à la flotte américaine en Méditerranée et sur l'Océan Atlantique.

О полемистике

Капитан I ранга д-р Радосав Шулягич

Статья является результатом многолетней работы автора над изучением, практикой и рассмотрением военного искусства, его преобразования и проявления. Автор считает, что наше современное военное искусство, практика военного искусства, теория военного искусства и полемистика основываются на претенциозно идеологизированных и стратократически навязанных пониманиях, востановивших преимущественно ошибочные поведения и вызвавших устрашающие последствия во всех областях применения. Эти понимания фактически и фиктивно получили официальный статус на симпозиуме о военной науке, проведенном в Белграде в 1970 году, а потом и официальную поддержку для обосновывания, принятия и применения в наших вооруженных силах. Результаты их применения за истекших двадцать четыре года являются очевидно поразительными, с тенденцией приведения в настоящую катастрофу. Безо всякого сомнения это самым непосредственным образом указывает на необходимость в познавательном катарсисе и обосновывании, усвоении и применении научных пониманий и научных знаний о военном искусстве, практике военного искусства, теории военного искусства и полемистике.

Авиационная огневая поддержка на горно-высокогорной местности

Генерал-майор в отставке Ангел Ончевски

Горно-высокогорная местность, учитывая её специфику, прежде всего её пересеченность и ограниченности дорожной сети, во многом определяет главные ходы боевых действий. Она особенно влияет на способ действия бронетанковых, механизированных и артиллерийско-ракетных войск ПВО, а также и на действия самолетов тактической авиации и боевых вертолетов.

Боевые самолеты и вертолеты, учитывая их маневренные и огневые возможности, на пересеченной и трудно проходимой горно-высокогорной местности являются основным, а часто и единственным средством огневой поддержки сухопутным войска.

В рамках огневой поддержки боевая авиация различные задания, к которым относятся: в обороне – не допускает движения и уничтожает

резервы противника и системы высокоточного оружия, локализирует прорыв бронетанковых сил, уничтожает диверсионно-разведывательные силы и силы для обхода (охвата) и тактические воздушные десанты; а в наступлении – уничтожает опорные пункты в направлении прорыва главных сил, не допускает приведения и введения в бой вражеских сил второго эшелона и резервов и уничтожает силы, предпринимающие контратаки и контрудары.

Полное использование боевых возможностей при огневой поддержке сухопутным войскам обуславливается, прежде всего, высокой рациональностью её использования.

Взаимообусловленность экономики и обороны

Полковник в отставке д-р Тодор Миркович

Автор в статье объясняет понятия „экономика“ и „оборона“, а потом рассматривает их взаимоотношение, взаимозависимость и обусловленность. Он исходит из значения максимы: „мощная экономика – мощная оборона“ и „мощная оборона – надежная экономика“, но без их абсолютизации, рассматривая потом экономику как основу, на которой строится военная мощь и оборонительная способность каждой страны. Влияние оборонительных подготовок на экономику (негативное, позитивное), но и вклад военной деятельности в развитие экономики – это основные вопросы в рассмотрении взаимоотношения экономики и обороны. Упомянув о взглядах отдельных авторов и „школ“ военно-экономической мысли на влияние военного потребления на экономическое развитие, автором отвергаются их экстремальные понимания, наиболее часто формировавшиеся и принимавшиеся в чрезвычайных обстоятельствах и специфичных условиях. В своих аналитических подходах автор исходит из реальности, обуславливаемой определенными оборонительными подготовками, в частности в странах, находящихся в кризисных районах и в неблагоприятном стратегическом окружении. Он указывает на значение реальных и объективных разведывательных и стратегических оценок, научного подхода к оценке взаимоотношения экономики и обороны и, в связи с тем, ознакомления с факторами, способствующими и стабильности экономики и мощи обороны, а также поиска наиболее благоприятного взаимоотношения расходов и эффектов в планировании и реализации военного потребления.

Сукцессия и международно-правовой статус имущества вооруженных сил Югославии

Канд. наук Владан Йонич

Вопрос имущества вооруженных сил СФРЮ является одним из множества вопросов, связанных с имуществом СФРЮ после насильственной сепарации некоторых бывших югославских республик.

Рассматривая этот вопрос с международно-правового аспекта, автор исходит из реальных фактов, свидетельствующих о том, что Югославия не раскололась, но сохранилась территориально уменьшенной, как следствие насильственной сецессии некоторых республик. С точки зрения международного права Союзная Республика Югославия обладает идентичностью и континуитетом государственности в международном плане в отношении СФР Югославии. На основании этого нет надобности входить в разбирательства о разделительном балансе с бывшими республиками.

Имущество Югославской народной армии находилось в общественной собственности, которая с международного аспекта является государственной собственностью. Имущество Территориальной обороны может стать предметом переговоров, ибо часть ее строительства и оборудования финансировались из бюджета республик, причем ЮНА, как союзная армия, финансировалась из бюджета Федерации. Вопрос сукцессии не ставится, потому что страна не раскололась (таково мнение комиссии Бадинтера), а также сукцессия не проведена мирным путем, когда вместо одного государства возникло бы несколько новых, которые бы на основании сукцессии могли претендовать стать сукцессорами СФР Югославии.

Имущество ЮНА состоит из движимых и недвижимых вещей, актива и пассива. Подвижные вещи, актив и пассив получает в наследство СР Югославия. Недвижимые вещи становятся предметом долга бывших республик, на территории которых имущество осталось, к СР Югославии.

Значение ознакомления с носителями угрозы безопасности войска Югославии

Полковник канд. наук Милан Миялковски

Проблема ознакомления с противниками (врагами) издавна занимала внимание субъектов командования военной организации. Хотя указанная проблемма становится особенно характерной в войне, ее недооценка в мирное время может иметь тяжелые последствия для безопасности и совокупного состояния военной организации.

Войску Югославии угрожают изнутри и извне многочисленные и разнообразные носители. Весь личный состав Войска Югославии обладает определенным фондом знаний о них, оптимально используемым для собственной защиты и защиты частей, командований и учреждений. В связи с этим автором особенно указывается на ответственную роль системы командования ВЮ и подчеркивается значение информации о вражеских целях, стратегии, тактике и возможностях. Учитывая, что система командования ВЮ командует всеми другими субъектами ВЮ, т. е. последовательным проведением в практике принципа единоначалия и субординации, она является ответственной для совокупного функционирования Войска, а это значит и для системы его защиты от всех носителей угрозы.

Угрозы использованием и использование АБХ оружий и их влияние на поведение людей в войне и вооруженной борьбе

Полковник д-р Милорад Джорджевич

Авротом статьи рассматривается угроза использованием и использование атомно-биологическо-химических оружий с точки зрения их влияния на поведение людей, в первую очередь в вооруженной борьбе, но частично и в мирных условиях. Речь идет о ситуационной детерминированности поведения людей, в частности об их боевом моральном духе. Исходную основу составляют факты в области психологии и социальной психологии, используемые при изучении поведения преимущественно больших социальных групп.

Хотя отдельные ситуации, рассматриваемые в статье, являются гипотетическими, они могут быть полезными при более полном исследовании каждой обсуждаемой ситуации в отдельности.

Проблематизируя отдельные вопросы, автор пытается ответить, что в отдельных ситуациях отказывает самое сильное влияние на боевой моральный дух армии и населения, а это несомненно может быть полезным для каждой страны, в частности для тех, которые взяли прочный оборонительный курс, какой является и Союзная Республика Югославия.

Развитие и оценка морального духа войска Югославии

Полковник в отставке проф. Драголюб Дамьянович

В статье рассматривается моральный дух Войска Югославии. Автором не доказывается каждое положение эмпирическими фактами, а на основании капитальных источников и анализа практики им сделан перечень актуальных проблем, подлежащих решению. В первой части статьи дается краткий анализ общественной основы морального духа и мотивировки личного состава Войска Югославии, причем автором особое внимание уделяется новой системе общественных ценностей и новому виду Войска Югославии. Вторая часть статьи относится к методологическим и методическим проблемам развития морального духа, в частности к развитию патриотизма. В методологии оценки уточняются основные проявления (индикаторы), которые даются только как эскиз. Ее дальнейшая разработка должна быть направленной к конкретной проблеме, что требует определенного исследования исследователей одиночек и научных учреждений.

Возможности привлечения женщин к обороне страны

Кан. наук Йованка Шаранович

В труде теоретически рассматриваются возможности привлечения женщин к обороне страны, учитывая при этом их обязанности на работе и в семье, а также специфические биопсихологические характеристики.

Речь идет в первую очередь о занятых на работе женщинах, ибо они составляют большинство общественно-политически активных женщин. Кроме этого, активность работающих женщин является „более качественной“ (интенсивность и масштабы сотрудничества, информированность, заинтересованность), а это значит, что общественное и политическое подтверждение в современных обстоятельствах обуславливается экономической самостоятельностью, обеспечиваемой рабочим местом.

Увеличение числа работающих женщин и профессий и работ, выполняемых ими, увеличение процента замуженных женщин среди женщин в рабочем отношении увеличивают необходимость изучения и решения многочисленных вопросов, возникающих перед обществом в связи с женским трудом. Автором делается вывод, что женщины обладают некоторыми специфичностями, влияющими на успешность выполнения различных рабочих, в частности военных должностей, учитывание которых обеспечивает их успешное привлечение и к обороне.

Влияние некоторых условий на удовлетворенность студентами выбором военной профессии

Майор канд. наук ян Марчек

Удовлетворенность студентами выбором военной профессии зависит от многочисленных условий. В статье показываются результаты исследований, преследующих цель уточнить зависит ли эта удовлетворенность от вида военной академии, в которой они подготавливаются к военной профессии, этапа (курса) обучения, успеха студентов в предварительно законченной школе и их образовательного успеха в военной академии. Кроме этого, дается сравнительный анализ результатов исследования этой же проблемы в 1991 и 1994 гг.

Исследования проводились на представительном образце студентов Общей военной академии – направления сухопутные войска, ВВС и ПВО и ВМФ, и Военно-технической академии Войска Югославии. Результаты исследования показывают, что выбором военной профессии самыми довольными являются студенты направлений ВВС и ПВО, потом Военно-технической академии, затем направления сухопутных войск, а наименее довольными бывают студенты направления военно-морского флота. Удовлетворенность студентов выбором военной профессии меняется в ходе учебы, причем она сильнейшей бывает на первом и третьем курсах, а самой слабой на втором курсе учебы, причем эти различия являются статистически значительными. Также обнаружены некоторые различия между испытуемыми, зависящие от вида военной академии, успеха в предварительно законченной школе и образовательного успеха в военной академии, но эти различия не являются статистически значительными.

Божидар Йовович

Каждая создающаяся наука, создаёт и совершенствуется и свой язык. В статье приведено создание и развитие языка нашей военной науки и факторы определяющие формирование этого языка. Особенно подчёркивается влияние военной периодики и военно-специалистической литературы во второй половине 19 века. Видимо выдвинутые сербские военные теоретики, которые при писании своих призываний, умело приступали к проблеме языка, отдав ценный вклад развитию и обогащению языка. Потому документированно можно констатировать что сербские военные писатели значительно обогатили лексикон теории военного искусства. Из решения в пользовании посторонних слов и выражений в настоящее время могут быть образцом. Благодаря этому, созданы фундаменты нашей военно-специалистической терминологии в настоящем. К сожалению, современные писатели бросили эту традицию. По этому современная терминология несистематизированная и не создана до конца, что подтверждает много примеров в литературе.

Пастырское или политическое путешествие Папы Йована Павеля

Магистр Зоран Милошевич

Папа Йован Павел II сделал больше путешествий чем все его предидущие. Десят процентов своего мандата он провёл в путешествии. На этим путешествиям духовные вопросы не показывались важными, а вопросы традиционной общественной доктрине Римокатолической церкви.

Преимущество в навязывании этой доктрине имеет Европа, включая и сербские державы, а всеми усилиями нестоивает обойтись проблем так называемого „третьего, мира“. Это за последствие имеет его путешествия именно в эти страны. Пока его агенты, духовники и другие, совершают дела вокруг Европы, он затухает неудовольствие „третьего мира“. Он истребил аутентичные теологии, в том числе: теологию освобождения, чёрную теологию и другие. Одновременно, он поддерживает диктаторские католические режимы, продолженные руки США, и отказывается поддержки освободительными движениями. В Европе поддерживает самую противоречивую католическую организацию „Божье дело“ (Opus dei). В Хорватии он обещал провозглашение Алойшие Степинац святителем. Таким образом он проявил постоянность римокатолической политики к Сербам и показал направление этой церкви в будущем.

После 40 лет существования НАТО использовал обстоятельства, чтобы вышел вен своих границ. Возглавляемый США, он все больше ориентируется к военно-морским силам, обеспечивающим его присутствие в отдаленных районах вокруг европейского континента и в других. Таким образом уже сформированы Постоянные военно-морские силы в Средиземно море и в других регионах, а в составе сил быстрого развертывания военно-морской компонент становится незаменимым при переброске сил и средств из региона в регион. По сути дела, НАТО полностью принял военно-морскую стратегию США и его военно-морские силы, обладающие большой маневренность, автономностью и боевой мощью ударных флот, являются средством проекции силы в определенных регионах.

На основании сокращения числа кораблей можно было бы сделать вывод, что понижается морская мощь НАТО. Однако, она все повышается, ибо вводятся более современные корабли, дальность действия вооружения и эффективность которых постоянно увеличиваются.

Хотя иногда НАТО кажется неединым, на морях быстро формируются силы, основы которых составляют американские флоты с Средиземном море и на Атлантике.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан Петковић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана УЗЕЛАЦ